OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA

DOĞANCI KOĞUŞU

Batuhan İsmail KIRAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2014

OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA DOĞANCI KOĞUŞU

Batuhan İsmail KIRAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Topal

ESKİŞEHİR

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2014

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Batuhan İsmail KIRAN'ın, "Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu" başlıklı tezi **01 Temmuz 2014** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

			İmza
Üye (Tez Danışmanı)	:	**Doç.Dr.Mehmet TOPAL**	.....
Üye	:	**Doç.Dr.Ayla EFE**	.....
Üye	:	**Yrd.Doç.Dr.Sedat BİNGÖL**	.....

Prof.Dr.B.Zafer ERDOĞAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yüksek Lisans Tez Özü

OSMANLI SARAY TEŞKİLATINDA DOĞANCI KOĞUŞU

Batuhan İsmail KIRAN

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2014

Danışman: Doç Dr. Mehmet TOPAL

Osmanlı idarî ve askeri yapısının temelini oluşturan Enderûn saray okulu Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminde önemli bir yer tutmaktaydı. Padişahın da yaşam alanı olan Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusu aynı zamanda Enderûn avlusu idi. Burada devşirilmiş yahut esir edilmiş Hristiyan çocukları eğitilerek dönemin mülkiye mezunları yetiştirilmekteydi. Bu gençler ya düşük odalardan ayrılıp kapıkulu sipahi bölüklerinde kendilerine yer buluyor ya da Has Oda'ya kadar yükselerek padişahın hizmetindeki kırk Has Odalı ağadan biri oluyordu. Buradan da imparatorluk kurumlarından herhangi birine yönetici olur ve şansı da varsa sadrazamlığa kadar yükselebilirdi. Bu okulun beş kaftanlı koğuşu vardı ve bunlardan beşincisi Doğancı Koğuşu'dur.

Doğancı Koğuşu'nun iç oğlanlarına doğancı, bâzî ya da toganî unvanları verilmiştir. Bu doğancılar hem ilmî eğitimleri ile uğraşır hem de eskilerinden doğancılığı öğrenirlerdi. Padişah ile ava gider ve bağlı devletlerden ve Mısır eyaletinden gelen doğanları besleyerek eğitirlerdi. Bir doğancı, Büyük Oda'daki eğitimi sonrası önce Seferli Koğuşu'na, sonra Hazine Koğuşu'na ve nihayetinde Has Oda'ya alınırdı. Has Oda'da önce üçüncü doğancı, sonra ikinci doğancı olur ve en sonunda doğancıbaşı olarak Doğancı Koğuşu'nun ve dış saray doğancılarının amiri olurdu.

Doğancıbaşılar, XVII. yüzyılda Avcı Mehmed'in av düşkünlüğü nedeniyle de devletin önemli mevkilerine getirilmişlerdir. Düşük kıdemdeki doğancıların çıkmaları kapıkulu sipahi bölüklerine Has Odalıların ki ise vezirlikten kapıcıbaşılığa kadar çeşitli görevlere yapılırdı.

Doğancı Koğuşu H. 1084 yılında kaldırılmaya başlanmış ve sonraki beş yıl içerisinde Enderûn'da sadece bir doğancı kalmıştır. Bu doğancının ileriki yıllarda çıkması ile de Doğancı Koğuşu tarihsel işlevini tamamlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğancı, Enderûn, Doğancı Koğuşu, Doğancıbaşı, Topkapı Sarayı.

Abstract

FALCONERS DORMİTORY IN OTTOMAN EMPIRE

Batuhan İsmail KIRAN

Department of History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, June 2014

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Mehmet TOPAL

The palace school *Enderun*, which became the basis of Ottoman administrative and military structure, was an important institution during the Ottoman classical age. The courtyard of *Enderun* was at the same the third courtyard of the *Topkapı Palace*, which served as a living area for the Sultan. Here captive or converted Christian boys were educated so as to become administrators in future. These boys either managed to rise from lower ranks to upper military order of cavalry troops or were promoted to the level of private room and served as the lord of one of the rooms of the Sultan. Next, they were appointed to covenient posts as administrators, but if they were lucky enough, they could be Grand Viziers as well. The *Enderun* School had five dormitories, the last of which called falconer dormitory.

The pages (ichoghlani) of falconers dormitory were called *doghanghi, toganî* or *bazi*. Falconers (*doghanghis*) both were educated and guided by their experienced colleagues about the profession of *doghanghi.* They attended the hunting trips of the Sultan and trained the falcons brought from Egypt and other dependent states of the Ottoman Empire. After their education, *doghanghis* were accepted first by *seferli* dormitory, to be followed by *hazine* and seferli dormitories respectively, just to end up with the private room (khass oda) of the Sultan. In the private room they first took the third rank, to be promoted to the second rank next. Then they were given the title of chief falconer (doghanghi bashi) and were hold responsible for the administration of doghanghi dormitory and the command of *doghanghis* of outer palace.

The falconers dormitory was attempted to be abolished in 1084 (A. H.), to be left only one falconer in the *Enderun* within the next five years. But this last falconer did also leave the Enderun after a while and the falconers dormitory ceased to fulfill its historical function.

Key words: Falconer (doghanghi), Enderun, Falconers Dormitory, Chief falconers, Topkapi Palace.

15/07/2014

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Batuhan İsmail KIRAN



ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş yıllarından itibaren teşkilatlanmaya önem vermiş ve teşkilatçı kimliği sayesinde çok ayrı fonksiyonlara sahip birçok kurum oluşturmuştur. İdarî, askerî, hukukî, malî, vd. gibi kurumsal yapıların yanında eğitim kurumu olarak da Enderun'u tesis etmiş, böylece hem hanedan için sarayda hizmet sınıfı oluşturulmuş hem de imparatorluk için donanımlı devlet adamlarının yetiştirilmesi sağlanmıştır.

Enderun içinde farklı koğuşları barındıran bir eğitim kurumu idi. Bunların arasında ilk kapatılan kaftanlı koğuşu olması bakımından Doğancı Koğuşu da ayrı bir yere sahiptir. Bu sebeptendir ki Doğancı Koğuşu'nu çalışmayı kendime görev bildim.

Tez yazım sürecinde iki danışman ile çalıştım. İlk danışmanım Sayın Prof. Dr. A. Nezihi Turan ile hem izlenecek yöntem belirlendi hem de tezin şeması biçimlendirildi. Hali hazırdaki danışmanım Sayın Doç. Dr. Mehmet Topal'ın zorlandığım arşiv verilerindeki yardımları, yol göstericiliği ve teşvikleri ile de *Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu* adlı yüksek lisans tez çalışması tamamlandı. Her iki tez danışmanıma da şükranlarımı bildiririm. Tez hocalarımın dışında Sayın Yard. Doç Dr. Sedat Bingöl'e ve Doç. Dr. Selahittin Tolkun'a da yaptıkları yardımlardan dolayı teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Özellikle, eğitim hayatım boyunca bana maddî ve manevî her türlü desteği sağlayıp fedakârlıklarda bulunan babam Gökhan Kıran'a, sevgili annem Nihal Kıran'a, kardeşlerim Berkehan Kıran ve Bilgehan Dürdane Kıran'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Eskişehir, 2014 Batuhan İsmail KIRAN

Özgeçmiş

Batuhan İsmail KIRAN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Y. Lisans	2012	Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı
Lisans	2006	Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Lise	2003	Adana Borsa Lisesi, Türkçe Matematik Bölümü

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri/ yılı: 07.03.1989/Seyhan-ADANA **Cinsiyet:** Erkek **Yabancı dil:** İngilizce

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı…….…….ii

Öz…..…….....iii

Abstract……...……..iv

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi……v

Önsöz……...……...…….……..vi

Özgeçmiş….……...….vii

Tablolar Listesi……..x

Kısaltmalar Listesi……..…….....…xi

Giriş...…….....1

1. **Devşirme Sistemi……...….....5**
   - **1.1. Hazırlık Sarayları……..……...8**
     - **1.1.1. Galata Sarayı……..……..……....8**
     - **1.1.2. İbrahim Paşa Sarayı……...……...…….10**
     - **1.1.3. Edirne Sarayı……..……...……..10**

2. **Enderun Mektebi….…….....…….…...……12**
   - **2.1.Büyük ve Küçük Odalar…….....……..…..…..…...13**
   - **2.2.Doğancı Koğuşu……..……...15**
   - **2.3.Seferli Koğuşu…….....…..…….…..15**
   - **2.4.Kiler Koğuşu…….…….…..…..…….17**
   - **2.5.Hazine Koğuşu…….....……..…….……..19**
   - **2.6.Has Oda……..……...….22**
     - **2.6.1. Has odabaşı……..…….…….……...…..24**
     - **2.6.2. Silahdar ağa…….....…….…..…….25**
     - **2.6.3. Çukadar ağa…….……..….26**
     - **2.6.4. Rikabdar ağa…….……...…….…..…….27**
     - **2.6.5. Dülbend ağası…….…….……..…….…….…28**

2.6.6. Anahdar ağası…….…29

2.7.Enderun Saray Okulu'nun Kapatılması……..…..29

3. Doğancılık ve Topkapı Sarayı'nda Doğancı Koğuşu……....…..31

3.1.Doğancılık……...……..…….31

3.2.Doğancı Koğuşu……..……...……34

3.3.Enderun Avlusunda Doğancı Koğuşu……..….....38

3.4.Doğancılar……...……...…..…….....41

3.4.1. Dış saraylardaki doğancılar……...……...41

3.4.2. Enderûn doğancıları…….……..43

3.4.2.1.Seferli doğancıları……..……47

3.4.2.2.Hazine doğancıları…….…….51

3.4.2.3.Has Oda doğancıları…….....…….53

3.4.2.3.1. Üçüncü doğancı……...……..54

3.4.2.3.2. İkinci doğancı…….…..…54

3.5.Doğancıbaşılık…….....…….55

3.5.1. Doğancıbaşıların görev ve sorumlulukları…….....…..57

3.5.2. Doğancıbaşıların âdet üzere aldığı elbiseleri ve gelirleri……..…59

3.5.3. Doğancıbaşıların terfi ve azilleri…….…….....61

3.6.Doğancı Koğuşu'nun Kaldırılması……..…….....…64

3.7.Tanınmış Doğancılar……..…….....…..…66

4. SONUÇ……..……...…..…74

Ekler…….……..…76

Kaynakça…..……..……..…83

Tablolar ve Şekil Listesi

Tablo 1: Seferli Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu……..……16

Tablo 2: Kiler Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu ……...…18

Tablo 3: Hazine Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu …..……..……..…19

Tablo 4: Has Oda'nın Farklı Yıllardaki Mevcudu …..…….....…….23

Tablo 5: Doğancı Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu ….……..……46

Tablo 6: Seferli Doğancılarının Farklı Yıllardaki Nüfusu ...…….……..…48

Tablo 7: Hazine Doğancılarının Farklı Yıllardaki Nüfusu ……..…..…51

Tablo 8: Bazı Doğancıbaşılar ve Çıktıkları Görevler……..……...……63

Şekil 1: XVII. Yüzyılda Doğancı Koğuşu'ndaki Hiyerarşi.....37

Kısaltmalar Listesi

AE.	Ali Emirî
a.g.e.	Adı geçen eser
Ans.	Ansiklopedisi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev	Çeviren
D.	Defter
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İE. S.	İbnülemin Saray Mesalihi
MAD.	Maliyeden Müdevver
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
nr.	Numara
Parag.	Paragraf
s.	Sayfa
Sad.	Sadeleştiren
t.y.	Tarih yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TOEM	Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğerleri

Giriş

Bir şeyin iç tarafı, dâhili, içyüzü, harem dairesi, kalb anlamlarına gelen Enderûn kelimesi (Develioğlu, 2008: 222) daha çok Osmanlı tarihinde Topkapı Sarayı'nda üçüncü kısımdaki saray okulu için kullanılmıştır. Enderûn'un bulunduğu alan hem padişahın özel yaşam alanı hem de imparatorluğun gelecekteki askerlerinin, komutanlarının, yöneticilerinin, şairlerinin ve âlimlerinin yetiştiği bir yerdi. Yetiştirdiği bu devşirme gençleri devletin önemli mevkilerine getiren Osmanlı İmparatorluğu en uzak eyaletinden başkentine kadar birçok yerde padişahın otoritesini hissettirmiştir. Enderun mektebi, bu başarının altında sorgulanıp her yönüyle açığa çıkarılması gereken bir kurumdur.

Bu amaç doğrultusunda Enderûn'da kapatılan ilk kaftanlı[1] koğuşu olan Doğancı Koğuşu'nun özellikleri, kurumsal yapısı ve işlevi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Araştırma, üç bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde, Doğancı Koğuşu'nun da kaynağı olan devşirme sistemi ile devşirilen gençlerin dış saraylara gönderilmesinden dolayı bu hazırlık sarayları incelenmiştir.

İkinci bölümde, Enderun mektebinin tarihsel gelişimi, koğuşları, koğuşlardaki nüfusları ve ağaları açıklanmıştır. Sonra Enderûn'un kapatılmasına değinilmiş ve bu sıra ile konumuz olan Doğancı Koğuşu anlatılmadan önce Enderûn saray okulu detaylı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölüm ise tezimizin ana bölümünü oluşturan Doğancı Koğuşu'ndan oluşmaktadır. Doğancı Koğuşu'nun tarihî gelişimi, personel sayısı, görev ve sorumlulukları, tahsis edilen binaların özellikleri, unvanları, gelirleri ve terfileri bir bütünlük içinde incelenmiştir. Daha sonra Doğancı Koğuşu'nun kapatılması araştırılmış ve ardından da Osmanlı tarihindeki ünlü doğancılardan bahsedilip araştırma tamamlanmıştır.

---

[1] Enderun'da iç oğlanlarına dolama denilen elbise ile kaftan dağıtılırdı. Dolamayı Enderun'un en alt sınıflarını oluşturan Büyük ve Küçük Oda iç oğlanları giyerken Doğancı, Seferli, Kiler, Hazine ve Has Oda iç oğlanları kaftan giyerlerdi. Kaftan giyen sınıflar dolama giyenlere göre daha itibarlıydılar. Bkz. Mehmed Halife (t.y.). Tarih-i Gılmanî, Haz. Ö. Karayumak, Yayın Yeri Yok: Tercüman 1001 Temel Eser, s. .198.

Bu çalışma tarihsel araştırma yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın oluşum sürecinde dönemin tarih kitapları ve Enderûn üzerine yazılmış olan makaleler, bildiriler, yüksek lisans tez çalışmaları, kitaplar ve yayınlanmış arşiv vesikaları taranmıştır. Literatür taramasında var olan durumlar ortaya çıkarılarak araştırmanın sınırlılıkları ortaya konulmuştur. Bu sınırlılıkların üzerinden de arşiv malzemelerinden faydalanılarak çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Çalışma için faydalanılan kaynaklardan en önemlisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı* adlı kitabıdır ki, Enderûn ve iç oğlanları ile Has Oda'nın arz ağaları hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler sayesinde ana kaynak olma hüviyetini barındırır. Eser Enderûn ile ilgili kapsamlı akademik bilgi veren ilk Türkçe çalışmadır.

Bir diğer kaynak ise İsmail Hakkı Baykal'ın *Enderûn Mektebi Tarihi* adlı kitabıdır. 1935 yılında yayınlanan ve altı bölümden oluşan kitapta Enderûn'un kuruluşu, avludaki binaların konumları, koğuşlar ve iç oğlanlarının görevleri ile ilgili yazma eserlerden alınan bilgiler yer almaktadır.

Ülker Akkutay'ın *Enderûn Mektebi* adlı çalışması Uzunçarşılı'nın ve Baykal'ın verilerinin yanında Enderûn üzerine yazılmış anonim bir eser ile de zenginleştirilerek oluşturulmuştur.

Bu çalışmaların yanı sıra *Abdi Paşa Vekâyi-nâmesi* doğancıbaşıların çıkmalarından ve yaşadıkları bir takım olaylardan bahsederek koğuş ile ilgili önemli bilgiler barındırır. Enderûnlu Abdüllatif'in *Ayine-i Derûn* adlı eseri de bazı doğancıbaşılar hakkında kısa bilgiler sunmaktadır. Hafız Hızır İlyas'ın *Vakâyi-i Letâif-i Enderûn* adlı kitabı XIX. yüzyılda kaleme alınması ve ikincil başka kaynaklardan edinilen verilerin fazlalığı nedeniyle kullanılmamıştır.

Bu eserlerin dışında önemli bir eser vardır ki oda *Saray-ı Enderûn* adlı kitaptır. Eser, Ali Ufki Bey olarak da tanıdığımız Albertus Bobovius tarafından kaleme alınmıştır. Enderûn'un işlevi, koğuşları, günlük yaşam, gelenekler ve rütbeler hakkında çok değerli bilgiler sunan eser, bizzat Enderûn'dan yetişmiş biri tarafından XVII. yüzyılda ele alınması nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir.

Bu kitaplar ve çevirilerin yanında Enderûn üzerine hazırlanmış basılmamış yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Tahir Güngör, *Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı* adlı yüksek lisans tezi ile Has Oda'nın kurumsal yapısı ve işlevi üzerine değerli bilgiler sunmaktadır. Kullandığı verilerin çoğunlukla arşiv belgelerinden sağlanmış olması da eseri bilimsel yönden daha kıymetli kılmaktadır. Muhammet Keskin ve Murat Oğuz da hazırlamış oldukları yüksek lisans tezleri ile Enderûn'u ve Has Oda'yı eğitim bilimsel açıdan değerlendirmektedirler.

Taranılan bu ikincil kaynakların haricinde çalışmamızda birincil kaynak olarak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defterlerinden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden faydalanılmıştır.

Çalışmamızda şu sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

a- Doğancı Koğuşu'nun tarihsel gelişimi nasıl olmuştur?
b- Doğancı Koğuşu ve doğancılar için hangi isimler ve sıfatlar kullanılmıştır?
c- Teşkilatın eskileri ve neferleri hangi koğuşlarda kalırdı?
d- Yevmiyeleri ne kadardı ve kendilerine verilen elbise ve kumaşlar nelerdi?
e- Doğancıbaşılar kimdi ve çıkmaları hangi mevkilere idi?
f- Doğancı Koğuşu hangi tarihte kaldırılmıştır?
g- Tanınmış doğancılar kimlerdir?

Araştırmamızda tespit edilemeyen bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki XVII. yüzyılda doğancılara verilen acemilik in'amları[1] hakkındadır. Bu yüzyılda tutulan defterlerde doğancıların kaftan altına alındıktan veya bir üst odaya terfi ettikten sonra kendilerine verilen acemilik in'amlarının açıkça belirtilmemiş olması Seferli, Hazine ve Has Oda iç oğlanları ile aynı meblağları aldıklarını tahmin etmemize ve bu şekilde kullanmamıza sebep olmuştur.

Bir diğer ise Doğancı Koğuşu'nun neden kaldırıldığı noktasındadır. Dönemin tarih kitaplarında ve taranılan arşiv vesikalarında neden kaldırıldığı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bu sebepten ötürü eldeki veriler incelenerek mantıklı bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

[1] Nimet verme, iyilik etme. Bkz. F. Develioğlu (2008). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, s. 435.

Tezin tespit edilemeyen son noktası da Has Oda doğancıları olan ikinci ve üçüncü doğancıların görev ve sorumlulukları hakkındadır. Bu doğancıların hangi görev ve sorumlulukları taşıdıkları kaynaklarda açıkça belirtilmemiş olduğundan detaylı bilgi verilememiştir.

Araştırmada yer yer tablolar kullanılarak teşkilatın nüfusu ve doğancıbaşıların terfileri daha açık ve anlaşılır bir biçimde sunulmuştur. Ayrıca araştırmamızda literatür ve arşiv taramasından edinilen veriler aktarılırken metin içi gösterimi kullanılmıştır. Bununla birlikte araştırmada kullanılan bazı terimlerin ve unvanların açıklamaları sayfa sonunda dipnot düşülerek açıklanmıştır.

1. Devşirme Sistemi

Devşirme[2] sistemi, Osmanlı Devleti'nde, çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere, imparatorluğun sınırları içinde yaşayan ve gerekli şartlara sahip Hıristiyan çocukların kanuna göre toplanmasına denirdi (Yıldız, 2011: 25). I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker temini için önce pençik kanunu gereğince gayr-i müslim genç savaş esirlerinden faydalanılmış, fakat zamanla fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur. Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde kanunlaştığı anlaşılmaktadır (Özcan, 1994b: 254).

Devşirmelik Arnavut, Bulgar, Ermeni, Boşnak'lara münhasırdı. Fakat Boşnaklar Müslüman oldukları halde onlardan da devşirme usulüyle acemi oğlanı alınırdı. Bunu da arzu eden kendileriydi. Bunlardan başka bir de mütekait yeniçerilerin oğulları doğrudan doğruya acemi oğlanı yazılırdı (Pakalın, 1983, I: 445).

Devşirme usulüyle Hıristiyan çocuklarının alındığı yerler belliydi. En ziyade Üsküp, İştip, Köstendil, Pirzren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ereğli Kasrı, Yanya, Pirlepe, İskenderiye (İşkodra), Ohri, İpek, Dukakin, Kırçova, Foça, Novesin, Nüveprespe, Manastır, Mostar, İmoçka, İzvornik, Böğürtlen, Gölikesriye, Hurpişta, Biblişte, Akçakale idi (Pakalın, 1983, I: 445). Karaman'dan Erzurum'a kadar olan kısımda ise oğlan devşirmek yasaktı. Aynı şekilde Kanunî Sultan Süleyman, Rus, Acem, Çingene, Türk, Harputlu, Diyarbakırlı ve Malatyalı oğlanların devşirilmesini de yasaklamıştır (Akkutay, 1999: 186). Bunun yanında farklı şekillerde devlete hizmet eden bölge insanlarından da acemi oğlanı alınmadığı oluyordu (Yıldırım, vd,, 2002: 23).

Kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenir ve Dîvân-ı Hümâyun'a arz edilirdi. Buradan çıkacak karara göre sekiz-yirmi yaş arasındaki gençlerden durumları elverişli olanlar devşirilirdi.

Devşirmenin her yıl toplanmadığı konusunda bütün kaynaklar birleşmektedir. Yalnız kaç yılda bir yapıldığı konusunda kaynaklar değişik rakamlar vermektedir (Ercan, 1986: 714). Devşirme, ihtiyaca göre üç, beş veya yedi yılda bir yapılırdı. Bu işin

[2] Toplama, katlama, sarma, iktitaf, öteden beriden toplanmış gayr-i muntazam asker anlamlarına gelen devşirme kelimesi siyasal ve askerî alanda en son yazılan anlam için kullanılmıştır. Bkz. Şemsettin Sami (2007). Kamus-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 627.

birinci derece sorumlusu da yeniçeri ağası idi. Yeniçeri ağasından sonra Acemi Ocağı ağası gelirdi (Özcan, 1994b: 254).

Başlangıçta kapıkulu ocakları için beylerbeyi, sancakbeyi ve ilgili yerlerin kadıları gibi mahalli idareciler tarafından oğlan devşirilirdi. Ancak yaşanan suistimallerden dolayı Fatih Sultan Mehmed döneminde bu iş belli bir düzene bağlanarak devşirme memurları merkezden gönderilmeye başlandı (Yıldız, 2011: 26). Bu hizmete ocaktan Zağarcıbaşı, Turnacıbaşı, Solakbaşı, Zemberekcibaşı, Deveciler ve Yayabaşılardan biri maiyetiyle memur edilirlerdi (Pakalın, 1983, I: 446). Bu maiyetin içinde bir de kâtip bulunurdu. Devşirme memurunun elinde işini nasıl yapacağını bildiren talimatname niteliğinde bir padişah fermanı ile devşirme yapılacak yerlerin kadılarına yazılmış yeniçeri ağasının imzasını taşıyan bir mektup bulunurdu (Özcan, 1994: 255).

Devşirme memuru, tayin olduğu mıntıkada her bir kadılığı yani kazaları bizzat gezip görerek kanunî vasıfları haiz olmak şartıyla sekiz, on ve nihayet yirmi yaş arasında kırk hanede bir oğlan hesabı üzere çocuk devşirirdi (Uzunçarşılı, 1984b: 16).

Devşirme kanununda toplanacak çocukların nitelikleri belirtilmiştir. Buna göre Hristiyan çocuklarının asilleri, papaz oğulları, iki çocuktan sadece biri, birçok çocuğu bulunan ailenin en sağlıklı çocuğu seçilir, tek oğlu olanın çocuğu alınmazdı. Annesiz babasız çocuklar, açgözlü oldukları bilinenler ve yüzü gözü açılmış olabileceği düşüncesiyle köy kethüdasının oğlu da devşirilmezdi. Aynı şekilde sığırtmaç ve çoban çocukları ile kel, fodul, köse ve doğuştan sünnetliler ile şehir çocukları toplanmazdı. Evlenmiş ve sanat sahibi olmuş çocuklarla aşırı derecede uzun ve kısa boylular da devşirilmeyenler arasındaydı (Akkutay, 1984: 41). Toplanılan çocuklardan orta boylu olanları acemi ocağı için uzun boylu olanlar ise saray hizmeti için ayrılırlardı (Uzunçarşılı, 1984b: 17).

Devşirilen çocukların köyü, kazası, babasının, annesinin ve bağlı olduğu sipahinin veya ait olduğu vakıf veya çiftlik sahibinin adı, doğum tarihi, göz rengine varıncaya kadar bütün eşkâli ve kendisini devlet merkezine götürecek memurun adı iki ayrı deftere yazılırdı. "Eşkâl defteri" denilen bu defterlerden birini devşirme memuru, diğerini ise devşirilen çocukları merkeze sevk eden ve kendisine "sürücü" denilen memur saklar, sürücü götürdüğü efradı bu defterle birlikte teslim ederdi (Özcan, 1994b: 255).

Devşirilen çocuklar yüzer veya iki yüzer kişilik gruplar halinde merkeze götürülürdü. Yolda çocukların kaçmamasına, başkası tarafından çocuklara el konulmamasına ve aralarına saplama denilen yabancıların karışmamasına dikkat edilirdi (Yıldız, 2011: 28). Devşirmelerin merkeze götürülürken masrafları çocuğun devşirildiği yerden hil'at baha yani kaput bedeli veya kul akçesi ismiyle her çocuk başına doksanar, yüzer akçe toplanmak suretiyle temin olunurdu (Uzunçarşılı, 1984b: 17-18) Ayrıca merkeze gelirken izlenilen güzergâhtaki yerlerde de ihtiyaçları sağlanırdı (Günay, 1996: 11).

Payitahta gelen herhangi bir devşirme oğlanı bir iki gün dinlendirildikten sonra şehadet getirerek Müslüman olur ve sonra yeniçeri ağası ile Acemi ocağı cerrahlarının kontrolünden geçerdi (Uzunçarşılı, 1984b: 23).

Saray için devşirilenler Galata, İbrahim Paşa, Manisa ve Edirne saraylarına gönderilirlerdi. Bir kısmı da Bostancı Ocağı'na verilirdi. Geriye kalanlar da Rumeli ve Anadolu'daki Türk ailelerin yanına gönderilmekteydi. Rumeli'den gelenleri Anadolu ağası Anadolu'dan gelenleri ise Rumeli ağası satardı. Elde edilen para ağalara kalırdı. Bu uygulamaya Türk'e verme denirdi. Fakat farklı coğrafyalara yerleştirilmelerine karşın bu acemi oğlanları bulundukları yerden de kaçabilmekteydiler (Uzunçarşılı, 1984b: 23-24; Yıldırım, vd., 1996: 154; Yıldırım, vd., 1999b: 99-100, 336).

Devşirilenler taşrada Türk örf ve adetlerini öğrendikten sonra Acemi Ocağı'na alınırdı. Önce günlük 1 akçe daha sonra iki akçe alırlardı (Özcan, 1994b: 255, 256) Bu gençler, devletin ihtiyaç duyulan yerlerine yeniçeri ağasına gönderilen hükümle dağıtılırlardı (Yıldırım, vd., 1995: 177; Yıldırım, vd., 1999a: 41, 42).

Devşirme sistemi yürürlüğe girdiği tarihten itibaren hem devlet mekanizmasının temeli oldu hem de ordunun en önemli kaynağını oluşturdu. Bu yöntem XVI. yüzyıl sonlarına kadar bozulmadan devam edebilmiş, bu tarihten itibaren de *Kuloğlu* veya *Ağa çırağı* adı altında bir takım kimseler ocağa alınmaya başlanmıştır. İlerleyen yıllarda ocağa yalnız bunlar da değil kapıcı ve sofracıların çocukları da alınmaya başlandı. Giderek Hıristiyan çocukları yerine Müslüman çocukları devşirilmiş (Ercan, 1986: 713-714), 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra da sistem kaldırılmıştır (Özcan, 1994b: 256).

1.1.Hazırlık Sarayları

Yukarıdaki bölümde de bahsedildiği üzere devşirilen çocuklardan bir kısmı yetiştirilmek için saraylara gönderilirdi. Bu saraylar İbrahim Paşa Sarayı, İskender Paşa Sarayı, Edirne Sarayı ve Galata Sarayı idi. Bu saraylardan Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı devşirmelerin eğitildiği en önemli saraylardır. Bu bölümde de bu saraylar hakkında bilgi verilecektir.

1.1.1. Galata Sarayı

Galata Sarayı, Tayyâr-zâde Atâ'nın (2010: 167) belirttiğine göre II. Bayezid zamanında Gül Baba adlı bir velinin işaret ve tavsiyesi ile yaptırılmıştır. Enderûn ve kapıkulu süvari bölükleri için yetiştirilen çocuklar burada okuyup yazma öğrendikten sonra Yeni Saray'a terfi ederlerdi. Galata Sarayı iç oğlanları diğer saraylara nazaran daha itibarlıydılar (Uzunçarşılı, 1984a: 302-303; Ali Seydi Bey, t.y.: 130; Sakaoğlu, 1994b: 367). Buradan yetişen oğlanlar Yeni Sarayın Büyük ve Küçük Odalarına alınırlardı.

Galata Sarayı'na alınacak olan iç oğlanlarının bütün işlemleri padişaha arz olunur ve onun izni ile yapılırdı. Çocuklar kendilerine tayin edilen hocalarından ders görürlerdi. Sarayın kadrolu beş hocası vardı. Bunlar günlük yedi akçe alırlardı. Bu hocalar da terfi ederse Yeni Saray'daki koğuş hocalığına geçerlerdi (Uzunçarşılı, 1984a: 304).

Galata Sarayı, Büyük, Orta ve Küçük olmak üzere üç sınıftan ya da odadan oluşuyordu (Sakaoğlu, 1994b: 368). Bu sarayın birinci sınıfında olan (Küçük Oda) talebeler iki üç sene çeşitli dersler ve sanatlar öğrendikten sonra ve ancak bilgilerini, iktidar ve ehliyetlerini ispat ederlerse ikinci sınıf olan Orta Oda'ya geçebiliyorlardı. Orada da yine iki üç yıl okuyup daha üstün bilgiler kazanıp ve üçüncü sınıfın derslerini anlayacak bir kapasitede olduklarını ispatlayınca son oda olan Büyük Oda'ya terfi ediyorlardı. Bu sınıf geçme sistemi diğer tüm saray mekteplerinde de tatbik olunuyordu (Keskin, 2009: 34).

Koğuşlarda "silsile" denen bir sıralama ve Enderûn'dakine benzer bir teşkilatlanma bulunurdu. Buralarda okuyup yazma, edebiyat, din bilimleri öğretilir,

tomak[3], top, kebade (yay çekme), tir-endazlık (ok atma) ve savaş fenleri gibi çeşitli uygulamalı eğitim de yapılırdı. Her gün ikindiden sonra baş ağa oğlanlar arasında oyunlar düzenler, isteyenler için de dışarıdan hat ve sanat hocaları, tabip hocalar getirtirdi. Salı günleri de oğlanların aileleri saraya gelir ve görüşmelerine izin verilirdi (Sakaoğlu, 1994b: 367, 368).

Galata Sarayı, İbrahim Paşa ve Edirne sarayları gibi 1675 yılında kapatıldı ve iç oğlanlarından bazıları Enderûn'a bazıları da bölüklere dağıtıldı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 106).

1715 yılında vezir-i azam Şehit Ali Paşa'nın isteğiyle saray tamir ettirilerek sarayın var olan medreseleri kaldırıldı ve tekrardan iç oğlanlarına ayrılıp eskisi gibi Enderûn için iç oğlanları yetiştirmeye başladı (Ata, 2010: 173). Enderûn'un birinci hazırlık ocağı hüviyetini tekrar kazandı ve sarayın Baltacı Koğuşu'na da çoğunlukla buralardan iç oğlanları seçilmeye başlandı (Sakaoğlu, 1994b: 367).

Maalesef Enderûn'un önemini yitirmesine paralel buradaki ocak da itibarını kaybetti. II. Mahmud zamanında Tophane yangınında yanan sarayın tamiri yapıldı ve 1834'e kadar geleneksel eğitimine devam etti. Enderûn'un 1834 yılında kaldırılması sonucu buradaki ocak da dağıtıldı ve binanın bir kısmı 1838'de Mekteb-i Tıbbiye'ye verildi. Geri kalan kısmı ise kışlaya çevrildi. 1865'te askerî okulların hazırlık sınıfları burada toplandı (Sakaoğlu, 1994b: 368). 1868 yılında da bugün Galatasaray Lisesi olarak bilinen Mekteb-i Sultanî kuruldu (Pakalın, I, 1983: 642).

Sarayda çok değerli devlet adamları ve hocalar yetişmiştir. Çorlulu Ali Paşa, Sadrazam Melek Ahmet Paşa, Serasker Mehmet Sait Paşa, Kubbe Veziri Abdi Paşa, Vezir Mustafa Paşa, İsmail Paşa, Maanoğlu Hüseyin Bey, Hafız Ali Efendi, Hüseyin Ağa, Şakir Efendi, Emin Ağa, Ulemadan Mehmet Efendi, Hattat İzzet Efendi, Hattat Mustafa Efendi, Tarihçi ve şair Abdi Paşa, Hamit Keskin Ağa, Şair Nazif Efendi ve şair Kemalettin Ağa bunlardan öne çıkanlardır (Akkutay, 1984: 79-80).

[3] Tomak denilen üstü meşin, içi keçeli ve kadın saçı gibi örülmüş tura nev'inden aletle oynanan oyunun adıdır. Cirit oyununu atlılar, tomak oyununu yayalar oynarlardı. Bkz. M. Z. Pakalın (1983). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü. C. III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 510.

1.1.2. İbrahim Paşa Sarayı

Saray, Kanunî'nin şehzadeliğinden itibaren yanından ayırmadığı ve tahta çıktıktan sonra da doğancıbaşı, has odabaşı ve sadrazam olan Makbul İbrahim Paşa'nın adı ile anılır. Sarayın 1520 yılına ait onarım belgesinden yola çıkılırsa sarayın daha önceki yıllarda da var olduğu görülür. Nitekim Solakzade tarihinde sarayın II. Bayezid tarafından yaptırıldığı yazmaktadır (Artan, 1994: 129).

Şehzadelerin sünnet düğününe de ev sahipliği yapan saray İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra el değiştirmiş ve günümüze kadar türlü hizmetler için kullanılmıştır (Eyice, 1972: 5,6). Acemi oğlanlar Ocağı, Arslanhane, Tımarhane ve Defterhane gibi hizmetler sonrasında günümüzde Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak faaliyet göstermektedir (Artan, 1994: 128).

Sarayın bizi ilgilendiren bölümü ise "İbrahim Paşa Sarayı Ocağı", "At Meydanı Ocağı", "İbrahim Paşa Medresesi" olarak da adlandırılan İbrahim Paşa Sarayı Mektebi'dir. XVI. yüzyılda Enderûn'a iç oğlanı yetiştirmek amacıyla kuruldu. Acemi Ocağı'na getirilen devşirmelerden seçilen gençler, özellikle de Boşnak ve Arnavut kökenli gençler ile savaş esirleri buralara alınıyordu. Öteki saraylarda olduğu gibi acemiler buralarda eğitilip, okuma yazma öğretildikten sonra Enderûn-ı Hümayûn'a alınırdı. Başarılı görülmeyenler ise kapıkulu süvari bölüklerine çıkarılırlardı (Uzunçarşılı, 1984a: 306).

17. yüzyılda devşirme sisteminin bozulmasına paralel olarak iç oğlanlarının her türlü olaya karışmaya başlamaları ve disiplinden uzaklaşmaları sebebiyle 1086 (1675) yılında IV. Mehmed tarafından kapatıldı. İç oğlanlarından bir kısmı saraya alındı, bir kısmı da sipahi bölüklerine dağıtıldı. Saray bu tarihten sonra da medrese olarak faaliyet göstermeye başladı (Sakaoğlu, 1994c: 131; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 106).

1.1.3. Edirne Sarayı

Edirne'de Eski ve Yeni adlarıyla anılan iki saray bulunurdu ve bu saraylardan Eski Saray olarak adlandırılanında iç oğlanları yerleştirildi. Yeni Saray ise padişahların ikametleri için kullanılırdı (Uzunçarşılı, 1984a: 301).

Eğitim seviyesi açısından bakıldığında bütün saray mekteplerinin tesis ve maksatları bir olduğu gibi programları, eğitim ve öğretim usulleri, disiplin tarzları ve

idarî kadroları da birbirlerine eşti. Bunlardan yalnız Enderûn mektebinin üst dereceli odalarında tahsil seviyesi ötekilerinden yüksekti. Edirne Sarayında eğitim idadi seviyesindeydi (Keskin, 2009: 33).

Bu sarayın acemilerinin eskileri ihtiyaca göre iki, üç ya da yedi senede bir yapılan çıkmalarda veya padişahların cülûslarıyla icra edilen büyük çıkmalarda kapıkulu süvari ocağının aşağı bölüklerine ve içlerindeki yetenekliler ise Enderûn'un Büyük ve Küçük odalarına alınırlardı. Çıkacak olan kişilerin isimleri Topkapı Sarayı kapı ağasına, o da padişaha arz ederdi (Uzunçarşılı, 1984a: 302).

Edirne sarayının hocası başına mavi Kafeî mücevveze[4] giyer, arkasına mavi zeminli mevsim kürkü, içine mintan, beline kuşak, kırmızı şalvar, sarı yemeni giyerdi (Cenkmen, 1948: 13).

Saray, XVII. asrın son yarısına kadar iç oğlanı vermeye devam etmesine rağmen XVI. asır ve XVII. asrın ilk yarısındaki önemini kaybetmiştir. 1675 yılında kaldırılarak buradaki oğlanlardan Enderûn'a layık olanları ayrılmış, geri kalanları da kapıkulu süvari bölüklerine dağıtılmıştır. Saray da Defterdar El-hâc Mehmed Efendi'ye satılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 302; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 106).

[4] Başa giyilen, üstü bombeli bir çeşit kavuk, büyük sarık. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 705.

2. Enderûn Mektebi

Enderûn, Farsça bir kelime olup bir şeyin içi, dâhili ve kalbi anlamlarına gelmektedir. Osmanlı'da ise daha çok saray ve mabeyn karşılığı olarak kullanılmış ve "Enderûn-ı Hümâyûn" seklinde de ifade edilmiştir (Pakalın, 1983, I: 533; Güngör, 2007: 8).

Enderûn'un amacı, askerî temele dayanan devlete yetenekli ve sadık kumandan yetiştirmek, sürekli genişleyen devletin farklı din, dil ve kültürlere mensup kitlelerini yönetecek yetenekli kadroların ihtiyacını karşılamaktır (İpşirli, 1995: 185-186). Bu amaçla Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren itibarı ve önemi sürekli büyüyen bir kurum oldu ve uzun yıllar çağının imparatorluk akademisi kimliğini bünyesinde taşıdı.

Ali Seydi Bey (t.y. :129), I. Murad'ın Edirne'deki yaptırdığı sarayda hizmet edeceklere tahsil ve terbiye vermek üzere birer Hazine ve Kiler koğuşlarını yaptırdığını, bu şekilde Enderun mektebinin kurulduğunu belirtir. İsmail Hakkı Baykal ise, Enderûn saray teşrifatının başlangıcını II. Murad olarak kabul eder (Keskin, 2009: 21). En mükemmel haline ise hiç şüphesiz Fatih Sultan Mehmed zamanında kavuşmuştur. Bir rivayete göre Fatih, Boğdan ve Belgrad seferlerinde Enderûnluların kılıçlarını çekip peş peşe şehit olmalarının ardından yeni yaptırdığı sarayında Enderûn'un kurulmasını istemiştir (Ata, 2010: 131, 132).

Enderûn, ilk etapta (Fatih devrinde) Harem-i Has adıyla kuruldu. Sonraki devirlerde ise Enderûn için Harem-i Hümayûn, saray kadınlarına ayrılan yere Harem dairesi denilmeye başlandı (Sakaoğlu, 1994: 172).

Enderûn'a alınan iç oğlanlarına "Saray Acemi oğlanları" yahut "Cebel", Yeniçeri Ocağı'ndaki acemilere ise bu çocuklardan ayırt edilmesi için "Şadi" denilirdi (Akkutay, 1984: 59).

Padişah huzurunda seçilen devşirmeler mükemmel bir fiziğe sahip olmalı ve gelecek vadeden bir tipi bulunmalıydı. Çünkü Türkler, güzel bir bedende kötü ruhların barınacağına inanmazlardı (Rycaut, 1996: 38). Beğenilen bu çocuklar Galata Sarayı, İbrahim Paşa ve İskender Çelebi saraylarına yahut sancak saraylarına alınır, doğrudan Topkapı Sarayı'na alınmazlardı (Koçi Bey, 1993: 67; Bobovius, 2013: 25, 26). Dış saray iç oğlanları iki ila yedi yıllık bir sıkı hazırlık eğitimi aldıktan sonra başarılı olanlar

çıkma adı altında Yeni Saray'daki Enderûn'un Büyük ve Küçük odalarına alınarak buralarda eğitilirlerdi (İnalcık, 2003: 85). İslami ilimler, Türkçe, Farsça ve Arapça lisan dersleri, müzik, tezhip, oymacılık, kıraat, hattatlık ve bedenî yani sportif eğitimler verilir ve başarılı olanlar bir üst odaya terfi ederlerdi (Keskin, 2009: 41). Robert Withers, (2010: 69) sarayda verilen bu eğitimleri –Türkleri barbar olarak nitelendirmelerine karşın- erdemli ve disiplin sahibi insanlara yaraşır olarak yorumlayıp hayranlığını dile getirmiştir. Çok sıkı bir disiplinin egemen olduğu bu iki odada ortalama 250-300 dolayında aday bulunurdu. Oda kethüdaları ve zabitleri, gençleri her türlü güçlüğe ve hizmete alıştırırlar, ayrıca her birine dindarlık, padişaha bağlılık, sır saklama, temizlik ve dürüstlük gibi duygu ve erdemleri kazandırmaya çalışırlardı (Sakaoğlu, 1994: 173). Bu odalarda başarılı olanlar kaftanlılar olarak bilinen iç oğlanlarının kaldığı koğuşlara dağıtılır ve eğitimlerine bu koğuşlarda devam edilirdi.

Enderûn'un işlevini ve kurumsal yapısını anlayabilmek için bu koğuşlar aşağıda ayrı başlıklar altında detaylı olarak incelenmektedir.

2.1. Büyük ve Küçük Odalar

Babüssaade'den içeri girince sağ tarafta Büyük Oda (Hane-i kebir), sol tarafta ise Has Oda ile Kuşhane arasında Küçük Oda (Hane-i sagir) bulunurdu (Uzunçarşılı, 1984a: 309). Büyük ve küçük olarak adlandırılmalarındaki sebep ise büyüklükleri ile ilgiliydi. Büyük Oda'nın boyutu 65 x 10 zira'[5] (49, 27 x 7, 58 m.), Küçük Oda'nın boyutu ise 30 x 10 zira' (22, 74 x 7, 58 m.) idi (Necipoğlu, 2007: 160).

Mehmed Halife, bu iç oğlanlarının okuma ve yazmadan başka bir işlerinin olmadığından bahseder. Ayrıca padişahın özel işlerinde de bulunmazlardı (Mehmed Halife, t.y.: 198). Bu iç oğlanlarının zabitleri halifelerdi ve bu halifeler padişahın ölümünde Kur'an okumakla görevliydiler. Bu hizmetlerine karşılık Defterdar hazinesinden biner akçe, Enderûn hazinesinden de sekiz altın alırlardı (Akkutay, 1984: 87).

Bu odaların iç oğlanları sırma işlemeli takke, sarı çizme yahut pabuç ve sade kumaştan bir çuha (dolama) giyerlerdi. Bu giydikleri dolamadan dolayı da kendilerine çuhalı veya dolamalı iç oğlanları denirdi (Mehmed Halife, t.y. : 198; Bobovius, 2013:

[5] Eski bir ölçü birimidir. Yirmi dört parmak olan arşın arşına verilen addır. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. III, s. 664.

20, 24). Bu gençler Enderûn'un en alt kademesini oluştururdu. Devşirilen gençlerden fiziği ve zekâsı ön plana çıkan çocuklar ile Galatasaray, Edirne, İbrahim Paşa gibi saray okullarında kendisini geliştirenler bu odalara alınırdı (Abdi Paşa, 2008: 12; Bobovius, 2013: 17). XVII. yüzyılda, Enderûn'a alınan bu iç oğlanlarına beş yüzer akçe acemilik in'amı verilirdi (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [TSMA] Defter [D] nr. 9590: 3).

Çocuklar burada, edebiyat, Arapça, Farsça, Türkçe, Kur'an-ı Kerim ilimleri, hüsn-i hat, tarih ve coğrafya gibi dersler alırlardı (Ali Seydi Bey, t.y. : 129). Ayrıca yay, kılıç, tüfek, gülle, mızrak ve cirit gibi savaş gereçlerinin kullanımını da öğrenirlerdi. Bunların dışında kendilerine sarık sarma, deri işleme, ok yapma, sadak süsleme, eyer takımları yapma, doğan, şahin ve tazı eğitme gibi dersler de verilirdi (Ricaut, 1996: 40).

Büyük ve Küçük odaların en kıdemli ağası Seferli Koğuşu'na da bakan Saray kâhyası (kethüdası) idi (Bobovius, 2013: 18). Bundan başka odabaşı, [6] imam, külhancıbaşı gibi rütbeli oğlanlar olurdu. Küçük Oda'da ise oda kethüdası bulunur ve bunu sırasıyla odabaşı ve simitcibaşı takip ederdi. Bu iki odada da eskilik kavramı bulunmazdı (Uzunçarşılı, 1984a: 310).

Bu odaların oğlanlarına ilk sene iki, ikinci sene üç, üçüncü sene dört akçe verilir ve yıllar geçtikçe aldıkları meblağ yükselirdi. Yılda iki defa da biri beyaz biri kırmızı olmak üzere elbise verilirdi (Menavino, 2011: 81).

Büyük odalıların terfileri Saray ağasının görevleri arasındaydı ve arzları kapı ağasına vererek padişaha bildirirdi. Arzları kapı ağasından başka kimse sunamazdı (Koçi Bey, 1993: 67, 68). Padişah, gelen arza "yoluyla verdim" ibaresini kendi el yazısıyla yazıp geri gönderirdi. Küçük Odalıların terfisinde ise oda kethüdası bulunurdu. Aynı şekilde Oda kethüdası arzı kapı ağası vasıtasıyla sunardı. Padişah bu oğlanların arz cevabını "kaftan altına verdim" diye yazarak gönderirdi. Terfi eden iç oğlanları genelde Seferli Koğuşu'na nakledilirdi. Padişah, kapı ağasının sunduğu arz dışında beğendiği veya yetenekli gördüğünü de kaftanlılara aldırtabilirdi. Kaftanlı sınıflarına verilmeyenler ise süvarilerden sipahi veya silahdar bölüğüne çıkarılırlardı (Uzunçarşılı, 1984a: 310).

[6] Hazine, Kiler ve Seferli'de yer boşaldığında ilk önce odabaşıların alınması kanundu. Bkz. Koçi Bey (1993). Koçi Bey risalesi (Haz: Z. Danışman). İstanbul: MEB, s. 67.

Büyük ve Küçük odalar, 1675 yılında IV. Mehmed'in emri üzerine Edirne, Galata ve İbrahim Paşa sarayları teşkilatları ile birlikte kaldırılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 310).

2.2. Doğancı Koğuşu

Araştırmamızın ana konusu olduğundan bu kısımda bilgi verilmemektedir.

2.3. Seferli Koğuşu

Menavino'nun (2011: 84) yazılarından anlaşıldığı üzere koğuş kurulmadan önce Fatih zamanında sarayda yirmi çamaşırcı vardı ve bunlardan ikisi sadece padişahın çamaşırını yıkamakla sorumluydu. Diğerleri ise padişahın ailesinin çamaşırlarını yıkamakla yükümlüydü. Padişahın çamaşırlarını yıkayanlar günde on akçe diğerleri de beş akçe alırlardı. Bu yirmi kişinin başında bir amir bulunmazdı. Buna karşın XVII. yüzyıla gelindiğinde genişleyen bu grup ihtiyaç nedeniyle de kurumsallaştırılarak Seferli Koğuşu oluşturulmuştur.

Hane-i Seferli adıyla da bilinen koğuş (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İbnülemin [İE] Saray Mesalihi [S], nr. 280), 1635 yılında Büyük ve Küçük odalardaki iç oğlanlarından seçilerek kurulmuştur. Kendilerine, savaşa giderken kurulup seçildikleri için de savaşçı anlamına gelen Seferli denilmiştir. Büyük ve Küçük odalar ile Doğancı Koğuşu'ndan derece itibari ile yüksektir. Kurulduğu yıllarda bir yönetici (ağa) seçilmemiş ve saray kâhyası bu koğuşun amiri olmuştur (Akkutay, 1984: 90). Daha sonradan ise koğuşun başına Seferli kethüdası yahut çameşuybaşı (çamaşırcıbaşı) olarak adlandırılan kişi geçmiştir.

Bu iç oğlanlarının öncelikli görevi padişahın çamaşırlarını yıkamaktır. Padişahın çamaşırlarını itina ile yıkayıp saray usullerine göre katlayarak bohçalara koyar ve muhafaza ederlerdi. Ayrıca Enderûn halkının çamaşırlarının yıkanması da bu koğuşa aitti (Mehmed Halife, t.y.: 198; Koçu, 1968: 129; Uzunçarşılı, 1984a: 311). Buna karşın XVII. yüzyıl saray iç oğlanlarından Bobovius (2013: 43) Seferli iç oğlanlarının daha çok padişah sefer çıktığında çamaşırlarını yıkamakla yükümlü olduklarından, sarayda bulunduğu sırada ise çoğunlukla kadınlarınkini yıkadıklarından, yalnız Salı günleri gelenek olduğu üzere padişahın sarığını yıkayıp kuruttuktan sonra düzgünce dürerek Has Oda'ya gönderdiklerinden bahseder.

Seferli Koğuşu, geniş kapsamlı bir teşkilattı. Burası, hizmet koğuşu olmasının yanında bir sanat mektebi konumuna da gelmiş, musikişinaslar, hanendeler, kemankeşler, pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar yetiştirilmiştir (Uzunçarşılı, 1984a: 311).

Hil'at ve esvab akçesi kayıtları ile mevacib kayıtlarından edinilen veriler sayesinde koğuşun istikrarlı bir nüfusunun olmadığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda da bu veriler sunulmaktadır.

Tablo 1. Seferli Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	**NÜFUS**
1060/1650	124
1061/1651	126
1062/1652	122
1064/1654	151
1067/1657	136
1070/1660	219
1071/1661	170
1076//1666	212
1078/1668	222
1080/1670	226
1081/1671	160
1082/1672	156
1094/1684	71

Kaynak: TSMA, D, nr. 2110/2; D, nr. 10457/86: 1b; D, nr. 10457/ 87: 1b; D, nr. 10457/88: 2; D, nr. 10457/81: 2; D, nr. 10457/82: 2; D, nr. 10457/83: 2; D, nr. 10457/89: 2; D, nr. 10457/78: 2; D, nr. 10457/84: 2; D, nr. 10457/85: 2; D, nr. 10457/91: 2; BOA, İE, S, nr. 891

XVII. yüzyılda Seferli iç oğlanlarının on akçe ulufeleri vardı (TSMA, D, nr. 9588: 84). Ayrıca esvâb ve kaftan akçeleri de alırlardı. Koğuşun amiri çamaşırcıbaşı on bin akçe esvâb ve kaftan akçesi alırken eskilere ve iç oğlanlarına da kıdemlerine göre dağıtılırdı (TSMA, D, nr. 10457/83, 84, 88).

Seferli iç oğlanları çıkmalarda sipahi bölüklerine verilirdi (İpşirli**,** 1995: 186). 1831 yılında koğuş kapatılmış ve ağaları Hazine ve Kiler koğuşlarına dağıtılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 313).

2.4. Kiler Koğuşu

Derece itibariyle Seferli Koğuşu'nun üstünde Hazine Koğuşu'nun altında bulunurdu (Uzunçarşılı, 1984a: 314).

Padişah, Has Oda'da yemek yiyeceği zaman önüne yemeği koyan kişi kilercibaşıdır. Fatih'in kanunnamesinde de işi belirtilerek kanun hükmüne alınmıştır (Özcan, 1982: 43). Buna ek olarak kilercibaşı, hem kiler iç oğlanlarından hem de mutfağa ait dış işleri yapan Aşçı, Ekmekçi, Sütçü, Buzcu, Tavukçu gibi bölüklerden sorumludur (Koçi Bey, 1993: 69).

Kilercibaşından sonra koğuşta kiler kethüdası sonra da on iki kadar eski[7] ve bunlardan sonra da kiler acemileri gelirdi. Kiler eskileri çavuş rütbesindedir. En kıdemlisi peşkirbaşıdır[8] ve çıkması Has Oda'ya olurdu (Koçi Bey, 1993: 67).

[7] Kıdemli yerinde kullanılır bir tabirdir. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. I. s. 555.
[8] Padişahın şahsı için gelen ekmekten ve padişahın altın ve gümüş kupa ve bardaklarından sorumludur. Aynı zamanda kabahati olan oğlanları da tutup kiler kethüdasına götürürdü. Bkz. R. E. Koçu (1968). Topkapu Sarayı. İstanbul: Nurgök Matbaası, s. 130.

Sonrasında mumbaşı,[9] peşkir şakirdi[10], tutucubaşı[11], bülbülcübaşı[12], tepsicibaşı[13], yemişçi[14], turşucu[15] gibi eskiler vardı (Uzunçarşılı, 1984a: 314).

Kilercibaşı, ak ağalardan veya iç oğlanlardan seçilirdi. IV. Mehmet zamanında kilercibaşı altmış iki akçe, kiler kethüdası otuz yedi akçe alırdı (Eyyubi Efendi, 1994: 23; TSMA, D, nr. 9588: 84).

Kiler Koğuşu iç oğlanları, hükümdarın ve Harem-i Hümayûn'un ekmek, et, yemiş, tatlı ve şerbet gibi ihtiyacını hazırlarlardı. Saray odaları ile mescitlerin mumlarının temini ile yakılmasından da bu koğuş mesuldü (İpşirli, 1995: 186).

Kiler iç oğlanlarının nüfusu hiçbir zaman sabit olmamıştır. XVI. yüzyılda otuz kişiyi geçmeyen koğuş, XVII. yüzyılda yüz kişiden fazla iç oğlanını bünyesinde barındırmaktadır.

Tablo 2. Kiler Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	NÜFUS
964/1557	28
967/1560	29
1039/1630	68
1061/1651	88
1071/1661	117
1085/1675	90
1094/1683	88

[9] Saray koğuşlarının mumlarından sorumluydu. Padişah seyfiyeye çıktığında da Peşkir Başı'ya vekâlet ederdi. Bkz. Koçu, a.g.e. s. 130, Ü. Akkutay (1984). Enderûn mektebi. Ankara: Gazi Üniversitesi, s. 95.
[10] Padişah yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkamakla görevli ağanın unvanıdır. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. II, s. 773.
[11] Kiler kethüdasından sonra gelen on iki eskiden dördüncüsüdür. Akkutay, a.g.e. s. 250.
[12] Kiler kethüdasından sonra gelen on iki eskiden biri. Bkz. Akkutay, a.g.e. s. 233.
[13] Saraydaki altın ve gümüş tepsilerden sorumluydu. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. III, s. 458.
[14] Padişaha mahsus yemişleri saklayan görevlidir. Bkz. İ. H. Uzunçarşılı (1984). Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı. Ankara: TTK, s. 314.
[15] Padişaha mahsus salata ve turşucuları hazırlayan kişidir. Bkz. Koçu, a.g.e. s. 130.

Kaynak: TSMA, D, nr. 1059: 105, 116; D, nr. 2110/66: 7-8; BOA, İE, S, nr. 1766, 280, 1501, 891

Kiler Koğuşu iç oğlanları, senede bir kez nisan yağmuru yağarken yağmur suyunu toplayıp padişaha sunarlardı ve buna karşılık kendilerine bahşiş verilirdi (Ata, 2010: 284). Bayram günü de Has Oda'da kilercibaşına padişaha kahvaltıyı sunduktan sonra hil'at giydirilmesi adet idi (Hezarfen Hüseyin, 1998: 82).

Kilercibaşı terfi ettiğinde hazinedarbaşılık veya beylerbeyilik gibi mevkilere getirilirdi. Ayrıca has odabaşılık gibi bir rütbeye doğrudan getirilen kilercibaşılar da bulunmaktadır (Güngör, 2007: 27; Abdi Paşa, 2008: 260).

2.5. Hazine Koğuşu

Derece olarak Has Oda'dan sonra gelen koğuşun temelleri II. Murad döneminde hazinedarbaşılığın kurulması ile atıldı (Ata, 2010: 124). Mehmed Halife (t.y.: 198), görevlerinin sadece hazine hizmetiyle sınırlı olduğundan bahseder. Fatih Sultan Mehmed zamanında Bölük Hazine adıyla anılan koğuş üç kişidir ve toplam yevmiyeleri beş akçedir (Ahmed Refik,1337: 5).

Hazine Koğuşu'nun mevcudu diğer koğuşlarınki gibi sürekli değişiklik göstermiştir. Bu görüşü aşağıdaki tablo da kanıtlamaktadır.

Tablo 3. Hazine Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	NÜFUS
1039/1630	104
1059/1649	115
1061/1651	104
1065/1655	104
1067/1657	110
1071/1661	127
1072/1662	111
1075/1665	154

1077/1667	170
1079/1669	176
1082/1672	118
1083/1673	111
1084/1674	105
1094/1684	88

Kaynak: BOA, İE, S, nr. 280, 1766, 1501, 891, TSMA, D, nr. 10457/93: 2; D, nr. 10457/98: 2; D, nr. 2110/4: 1b; D, nr. 2110/6: 2; D, nr. 10457/94: 2; D, nr. 10457/95; D, nr. 10457/96, 97; D, nr. 2344/190: 1b; D, nr. 2344/191: 2

Hazine Koğuşu'nun en rütbeli kişileri hazinedarbaşı ve hazine kethüdası idi. Bunları ise sırayla eskilerden güğümbaşı ve kürkçübaşı takip ederdi. Bu eskilerle birlikte koğuşta on iki bıçaklı denilen eskiler de vardı. Bunlar odalarının inzibatıyla meşguldüler (Uzunçarşılı, 1984a: 316, 317).

Hazinedarbaşı (Serhâzin-i Enderûn) sarayın Enderûn hazinesinden ve hazinenin iç oğlanlarından mesuldü (Ata, 2010: 124). Bunun yanı sıra ehl-i hiref denilen sanat erbabı da sorumluluk alanındaydı. Padişah, kürkçüye veya terziye bir şey ısmarlamak istediğinde hazinedarbaşı aracılığıyla yapardı (Koçi Bey, 1993: 69). Padişah, camide namaz kılacağı vakit hazinedarbaşı seccadeyi serer ve kendisi önceden alnını koyarak padişah için zararlı bir şey olup olmadığını da test ederdi (Ali Seydi Bey, t.y.: 126).

Hazinedarbaşıdan sonra hazine kethüdası gelirdi ve hazinenin mühr-i hümayûnu kethüdada kalırdı. Sarayın malî işleriyle ilgilenir, her ay sonunda harcamalarla ilgili bilgi verirdi. Saraydaki eski eşyalar da hazine kethüdasının aracılığıyla satılırdı (Akkutay, 1984: 100).

Hazine kethüdasından sonra oda eskilerinin en kıdemlileri olan güğümbaşı ve kürkçübaşı gelirdi. Hazine kethüdasının vekili konumunda olan güğümbaşı odalara girmez, gerektiğinde kethüdaya söylerdi. Eğer hazineye ait bir işse de bunu hazinedarbaşına söylerdi. Anahtar oğlanı da güğümbaşından sonra gelirdi. Kendisi,

hazineyi korur ve hazine iç oğlanlarını muhafaza ederdi. Anahtar oğlanı, yer boşaldığında Has Oda'ya alınırdı (Koçi Bey, 1993: 67, 69).

Tayyar-zade Ata (2010: 267), Hazine Koğuşu'nda ocak yoluyla atama almayan Hazine-i Hümayûn başyazıcılığı, ikinci, üçüncü, dördüncü yazıcılıklar, çantacılık, hazine kethüdası kaftancılığı, nevbetcibaşılık, hazine kethudası imamı, kullukçu, kilerci, tütüncü, pars kethüdası gibi görevlilerden de bahseder.

Hazine iç oğlanları, yılda iki kez Mısır hazinesi geldiğinde ve gelenek olduğu üzere kışın padişaha el yağı takdim edildiğinde biner akçe bahşiş alırlardı (Uzunçarşılı, 1984a: 317). Eskilik derecelerine göre de elbise akçesi verilmektedir (Koçi Bey, 1993: 68). Ayrıca padişah hazineden istediği değerli eşyaları aldıktan sonra iç oğlanlarına aralarında paylaşmaları için on veya on iki kese para verirdi (Tavernier, 2007: 93).

İç hazinenin açılması merasimle olurdu. Hazine kethüdası anahtarı getirir ve Yavuz Sultan Selim'in mührüyle kilitlenmiş olan oda açılırdı. Bu sırada Hazine ve Seferli iç oğlanları da kapının her iki tarafına dizilip ardından içeri girerlerdi (Ali Seydi Bey,t.y.: 128). Hazineye padişah dışında hiç kimse tek giremezdi (Öztuna, 1972: 11).

17. yüzyıl seyyahlarından Tavernier (2007: 87-95), hazinenin dört odadan oluştuğundan bahseder:

Birinci oda: Yay, ok, kundaklı yay, tüfek, pala ve bu türden diğer silahlar.

İkinci oda: Kaftanlar, değerli kürkler, görkemli sarıklar ve ince işlemeli yastıklar, Felemenk ve İngiliz kumaşları, at başlıkları ve eyerleri.

Üçüncü oda: Değerli taht örtüleri, işlemeli at örtüleri, elmas, yakut, zümrüt, incilerle kakılmış at başlıkları, at göğüslükleri, kuskun ve üzengiler, işlenmemiş yakut, zümrüt, gibi değerli taşlar, çeşitli memleketlerden gelen saatler, V. Karl'ın halı üzerinde kabartma resmi, Latince, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve İngilizce gibi birçok Avrupa dilinde yazılmış kitaplar.

Dördüncü oda: Demir şeritlerle her biri sağlamlaştırılmış ve üzerinde iki asma kilit olan sandıklar bulunur. Bu sandıkların sayısı sabit değildir. Sürekli giriş ve çıkış olur. Yeniçerilerin ulufeleri ve ordu ihtiyaçları buradan sağlanır.

Hazine Koğuşu'nun çıkmaları kapıkulu süvari bölüklerinde sipah bölüğüne veya müteferrikalığa ve çaşnigirliğe yahut bölükbaşılığa yapılırdı (Uzunçarşılı, 1984a: 317).

Hazinedarbaşılık rütbesi, sancakbeyliğine tekabül eder ve saray hizmetinden ayrıldıklarında beylerbeyi olarak çıkarılırlardı (Öztuna, 1972: 11). Ayrıca kapı ağalığı ve has odabaşılık gibi önemli mevkilere de getirildikleri görülmektedir (Abdi Paşa, 2008: 41, 87,117, 359, 410; Tavernier, 2007: 92).

Hazine kethüdası da önemli görevlere getirilirdi. 1679 yılında hazine kethüdası Mermer Mehmed Ağa kubbe-nişîn vezirliğine getirilmiştir. Bunun yanında silahdarlık, sancakbeyliği, mirahurluk, kapıcılar kethüdalığı gibi görevlere getirildikleri de olmuştur (Defterdar Sarı Mehmed Ağa, I, 1979: 160; Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 52, 53, 54).

2.6. Has Oda

Enderûn'un en kıdemli teşkilatıdır. Fatih zamanında 32 kişiyle kurulmuş,[16] Yavuz devrinde sayıları kırka yükseltilmiştir (Ata, 2010: 188). Koğuşta yer boşaldığında Hazine Koğuşu'ndan en kıdemli ağa alınırdı. Fakat padişah yetenekleri hoşuna giden bir iç oğlanını da buraya alabilirdi **(**Koçu, 1972: 33).

Hane-i Hassa olarak da adlandırılan Has Oda'nın en kıdemli ağası has odabaşıdır. Has odabaşı, iç oğlanlarının davranışlarıyla ilgili padişaha bilgi verir ve bu bilgileri doğrultusunda iç oğlanları cezalandırılır yahut mükâfatlandırılırdı. Odadaki iç oğlanlarının ihtiyaçlarının karşılanmasından da kendisi sorumludur (Tavernier, 2007: 128).

Has odabaşından sonra ise silahdar ağa gelirdi. Çorlulu Ali Paşa ile birlikte has odabaşılık makamı nüfuzunu kaybetmiş ve Enderûn'un güç ve otoritesi silahdar ağalara geçmiştir. Has Oda'da ise dülbend ağası güç kazanmıştır. Silahdardan sonra ise çukadar, rikâbdar, dülbend, anahdar ve peşgir ağaları gelirdi. Toplam mevcutları kırk neferdir (Ata, 2010: 292).

Tarih-i Gılmanî müellifi Mehmed Halife (t.y.: 197) Has Oda'nın kırk kişiden oluştuğunu ne eksik ne de fazla olmayacağını söyler. Fakat her teşkilat içerisinde kendi

[16] Ve bir Has Oda dahi yapılmıştır. Otuz iki aded Has Oda oğlanı ile içinde biri Silahdar ve biri Rikâbdar ve biri Çukadar ve biri Dülbend oğlanı ola. Bkz. A. Özcan (1982). Fatih'in teşkilat kanunnamesi ve nizam-ı âlem için kardeş katli meselesi. *Tarih Dergisi*, XXXIII, 42-43.

dinamiğini barındırır ve bu dinamizm Has Oda'ya da yansımıştır. Sayılarında uçuk miktarda olmasa da fazlalıklar olmuştur.

Tablo 4. Has Oda'nın Farklı Yıllardaki Mevcudu

TARİH	NÜFUS
1039/1629	43
1044/1634	42
1061/1650	41
1071/1660	41
1090/1679	42
1095/1684	41
1166/1752	41
1176/1762	41
1186/1772	41
1229/1813	41
1277/1860	42

Kaynak: Güngör, 2007: 43.

Has Oda'da boşluk oluştuğunda Hazine Koğuşu'ndan güğümbaşı, iki boşluk varsa Kiler'den peşkir ağası, üç boşlukta çamaşırcıbaşı, dört boşlukta ise hamamcıbaşı geçerlerdi. İçlerinden güğümbaşı en eskileriydi. Eskilik sırasına ve boşluğa göre bu silsile uygulanırdı. XVII. asırda, bu terfilerin hepsi kapı ağası veya has odabaşı tarafından yapılan arzlar doğrultusunda gerçekleşirdi (Uzunçarşılı, 1984a: 324).

Has odalılar, Hırka-i Şerif Dairesi'nin temizliği, eşyaların tozlarının alınması, kandil günlerinde dairenin aydınlatılması, gül suyu serpmek ve mukaddes emanetlere bakmak gibi görevlere sahiptiler (Köç, 2013: XLIX).

Has odalılara mevlüd okunduğunda ve bayramda olmak üzere yılda iki kere bahşiş verilirdi. Has odabaşına dört yüz, silahdar ağaya yüz yetmiş, çukadar ağaya yüz yetmiş, rikâbdar ağaya yüz elli, dülbend oğlanına yüz yirmi, anahdar oğlanına yüz, geriye kalan beş Has odalı eskiye yüz, iç oğlanlarına ise seksen altın verilirdi (Koçi Bey, 1993: 69-70).

Has odalıların eskileri müteferrikalığa, acemileri ise çaşnigirliğe çıkarılırdı. Fakat bazı zamanlar sancakbeyi olarak da çıktıkları görülmüştür (Uzunçarşılı, 1984a: 329).

Has Oda'nın ağaları ile ilgili detaylı bilgi aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2.6.1. Has odabaşı

Has Oda'nın en kıdemli ağasıdır. Padişahın elbisesini giydirmek yahut çıkarmak ve de padişah nereye giderse onunla beraber gitmek gibi sorumluluğu vardı (Uzunçarşılı, 1984a: 340). Fatih'in kanunnamesinde Has Oda iç oğlanlarından da sorumlu olduğu yazılmıştır (Özcan, 1982: 43).

Has odabaşılık, 1681 yılında lağvedilmiş olmasına karşın II. Süleyman'ın cülûsu üzerine tekrar kurulmuş fakat eski önemini koruyamamıştır. Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığı ile birlikte Enderun'un en rütbeli ağası konumuna silahdar ağalar gelmiştir. Has odabaşının yetkileri dülbend ağasına geçmiş ve Has Oda'daki rütbe sıralaması silahdar, çukadar, rikâbdar ve dülbend ağası şeklinde olmuştur (Uzunçarşılı, 1984a: 341,342).

Has odabaşı, XVII. asırda eli bin elbise akçesi ve dört yüz altın mevlûdiye akçesi alırdı (Koçi Bey, 1993: 68-69). 1816 tarihli bir belgede de on bin yedi yüz yedi akçe geliri olduğu görülmektedir. Ayrıca hil'at akçesi olarak dört yüz yirmi akçe, Şaban ayında üç topluk kumaş, teka'üdiye olarak da iki yüz akçe alırdı (Güngör, 2007: 60, 61).

Saraydan ayrılan has odabaşı dönmemek üzere çıkmasına rağmen bazı istisnaî durumlarda tekrardan çağırılıp görevine devam ettiği de olurdu. Örneğin, H. 1062/1652'de İlbasan Sancağı'na çıkartılan Has Odabaşı Hafızlı Hasan Ağa tecrübesi nedeniyle tekrardan has odabaşılık görevine getirilmiştir (Abdi Paşa, 2008: 48).

Has odabaşılar sancakbeyliği, kapdan-ı deryalık, sadrazamlık ve kapı ağalığı gibi görevlere getirilirlerdi (Abdi Paşa, 2008: 16, 43, 99, 155). Bazen de görevlerinde kabahatleri görüldüğünden yahut farklı sebeplerden dolayı kilercibaşılık ve hazinedarbaşılık gibi Enderûn'da alt görevlere getirildikleri olurdu (Abdi Paşa, 2008: 117, 241).

Pargalı Damat İbrahim Paşa, Behrûz Ağa, Ahmed Ağa, Köprülü Mehmed Ağa, Mardinli Mustafa Ağa, El-Hâc Mehmed Ağa, Hattat Salih Ağa ve Sofyalı Mehmed Ağa has odabaşılık yapmış olan devlet adamlarıdır (Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 55-56).

2.6.2. Silahdar ağa

Silahdarlık müessesi Fatih'in kanunnamesinde de zikredilen temeli kuruluş sürecine dayanan bir mertebe idi. Silahdar, Has Oda içerisinde bulunan rütbeli ağalardan biriydi ve has odabaşının altında bulunmaktaydı. XVII. yüzyıl sonu XVIII. yüzyıl başında gerek malî gerekse kıdemsel olarak has odabaşı mevkisini korumasına karşın silahdar ağaların nüfuzu artmış ve Has Oda'da kâğıt üstünde olmasa da görünürde en yetkili ağa olmuşlardır (Turan, 2009: 191, 192).

Silahdar ağa, Has Oda'nın yanı sıra Enderûn'un da en kıdemli memuru olmuştu. Ak ağaların kontrolündeki Enderûn'un kontrolü Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığı ile birlikte dönüşüme uğramış ve silahdar hem Has Oda'da hem de Enderûn-ı Hümayûn'da çok önemli bir mertebe elde etmiştir (Turan, 2009: 192).

Silahdar ağaların birçok görevi bulunurdu ve bunların belli başlıları şunlardır:

Padişah sabah kalkıp Enderûn'da sabah namazını kılmak için camiye gittiğinde, Silahdar ağa karşılar ve gece Harem'e dönene kadar yanından ayrılmazdı (Ata, 2010: 310). Enderûn'daki iç oğlanlarının okuyup yazmalarından sorumluydu ve bu görevi hazine ve kiler kethüdalarının aracılığıyla yürütürdü. Darphane, bostancıbaşı, Matbah-ı Hümayûn ağası ve şehremini padişah rızası gereken işlerinde arzlarını önce silahdar ağaya o da padişaha iletirdi (Ata, 2010: 310) Divan-ı Hümayûn ile padişah arasında iletişimi sağlar ve padişah bir yere gittiği vakit arkasından kılıcını taşırdı (Ali Seydi Bey, t.y. : 115; Bobovius, 2013: 55). Hazinedeki silahların, sefer sırasında gerekecek her türlü eşyanın temiz ve düzenli olmasına da dikkat ederdi. Bunlar için de Hazine Koğuşu'ndan gereken sayıda iç oğlanı alarak temizlettirirdi. Hırka-i saadet dışındaki

silahlardan ve sarık odasındaki dolapta bulunan silahlar ve tüfengçibaşıya emanet edilen silah ve tüfeklerden de sorumlu idi (Ata, 2010: 311). Cuma selamlıklarında, bayram ve arife selamlaşmalarında, yeniçeri ulufesinin dağıtım töreni gibi birçok teşrifattan da sorumluydu ve bu törenlerin hepsi onun nezaretinde yapılırdı. Enderûn'a kabul edilecekler ile boş memurluklara atamalar da silahdar ağanın arzıyla uygulanırdı (Ata, 2010: 312). Sadrazam, padişaha yazılı arzlarını silahdar ağa ile sunar, cevaplarını da yine silahdar ağadan alırdı (Ali Seydi Bey, t.y. : 121).

Silahdar ağanın maiyetinde Has Oda'dan beş ağa, aşağı koğuşlardan okuryazar bir kaftancı, Kiler Koğuşu'ndan bir kilerci, bir nevbetçi, yedi çukadar, kilercibaşı baltacısı ile üç nefer baltacı, sofalılardan emin hasekisi, paludeci namıyla bir sofalı ve beş nefer gedikli sofalı, has ahırdan iki yedekçi, Heybeci Ocağı'ndan iki heybeci ve Sakalar Ocağı'ndan bir de saka bulunurdu (Ata, 2010: 313).

Fatih zamanında elli akçe ile müteferrika olarak çıkan silahdarlar (Özcan, 1982: 43) ileriki yıllarda kubbealtı vezirliği, kapdan-ı deryalık, nişancılık, beylerbeyilik ve yeniçeri ağalığı gibi daha itibarlı mevkilere doğrudan getirilmişlerdir (Ata, 2010: 354).

XVII. yüzyılda altmış akçe ulufe, yılda iki defa yüz elli altın bahçe mahsullerinden, kırk beş bin akçe hil'at akçesi ve altı bin dört yüz kırk akçe esvâb akçesi alırdı. Yılda üç kez de nevbetlik elbiseler verilirdi (TSMA, D, nr. 10457/51; D, nr. 9588: 84; D, nr. 2110/7: 2; D, nr. 2013: 16, 28).

Keman-keş Ahmed Bey, Lala Cafer Ağa, Siyavuş Ağa, Bosnalı İbrahim Ağa, Lefkeli Mustafa Ağa, Melek Ahmed Ağa, Abaza Siyavuş Ağa, Saatçı Mehmed Ağa, Çorlulu Ali Ağa ve Bıyıklı Ali Ağa silahdar ağalık yapmış devlet adamlarıdır (Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 41-46).

2.6.3. Çukadar ağa

Has Oda'nın itibarlı ağalardan olan çukadar ağa, Fatih'in kanunnamesinde rikâbdar ağadan sonra gösterilmekte olmasına karşın silahdarlığın önemli mevki olmasıyla birlikte çukadar ağa da rikâbdar ağanın önüne geçmiş ve nüfuzu artmıştır (Özcan, 1993: 381).

Çukadarlık, Çelebi Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur (Ata, 2010: 120). Padişah bir yere gittiği zaman has yağmurluğunu taşır, padişahın yağmurluğundan ve

kürklerinden sorumludur. Bununla birlikte padişahın bayram namazı için camiye gidişinde ve bazı törenlerde para saçmak gibi görevleri de bulunurdu (Uzunçarşılı, 1984a: 348).

Silahdar ağanın olmadığı zamanlar yerine bakan yani vekâlet eden kişi çukadar ağa idi. Çukadar ağa da yoksa rikâbdar ağa silahdar ağayı temsil ederdi. Çukadar ağanın maiyetinde Has Oda'dan iki lala, aşağı koğuşlardan bir kullukçu, bir zülüflü baltacı, iki sofalı, bir heybeci ve iki yedekçi bulunurdu (Ata, 2010: 310).

Silahdar ağanın Enderûn'dan çıkması ile yerine genelde çukadar getirilirdi. Fakat bu durum her zaman aynı olmamıştır. Çukadar ağalar beylerbeyilik, yeniçeri ağalığı, kapıcıbaşılık, mabeyncilik ve mîr-i alemlik gibi devletin çeşitli kademelerinde görev almışlardır (Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 70, 90, 93, 94; Süreyya, 1996: 1138, 1190, 1561). IV. Mehmed zamanı Çukadar Ali Ağa Erzurum beylerbeyliğine vezir payesiyle çıkarılmış ve yerine Rikâbdar İbrahim Ağa çukadar ağa olmuştur (Abdi Paşa, 2008: 166).

2.6.4. Rikâbdar ağa

Fatih'in kanunnamesinde üçüncü sırada gösterilen rikâbdar ağa, daha sonraki yüzyıllarda dördüncü sıraya gerilemiştir (Özcan, 2008: 111). Ata (2010: 306), tarihinde silahdarlığa kadar yükselmek isteyen bir piş-gir ağasının izlemesi gereken yolu anlatırken rikâbdar ağa, çukadar ağadan sonra zikredilmiş ve bu silsileden de anlaşıldığı üzere rikâbdar ağa Enderûn'da mevki ve nüfuzunu çukadar ağaya kaptırmıştır.

Rikâbdar ağa, padişahın çizmelerine bakar ve giydirirdi. Rikâb-ı Hümayûn ağalarının olmadığı zamanlarda padişahın atının eyerini (üzengisini) tutması da rikâbdar ağanın göreviydi (Uzunçarşılı, 1984a: 351; Bobovius, 2013: 55). Yukarı da bahsettiğimiz gibi silahdar ağanın olmadığı vakitler eğer çukadar ağa da yok ise silahdar ağayı temsil eden kişi rikâbdar ağadır (Ata, 2010: 310).

Rikâbdar ağanın maiyeti çukadar ağanın maiyeti ile aynıdır. Yani Has Oda'dan iki lala, aşağı koğuşlardan bir kullukçu, bir zülüflü baltacı, iki sofalı, bir heybeci ve iki yedekçi bulunurdu (Ata, 2010: 310).

XVII. yüzyılda rikâbdar ağaya yüz elli altın mevlüdiyye bahşişi, üç serâser,[17] üç kumaş ve üç kemha verilirdi (Koçi Bey, 1993: 69-70).

Rikâbdar ağa, Enderûn'da yükseldiğinde çukadar ağa olurdu. Saraydan çıkınca da beylerbeyi, yeniçeri ağası, haremeyn muhasebecisi, kapıcıbaşı, mir-î alem, çavuşbaşı gibi mevkilere getirilirdi (Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 90, 93; Süreyya, 1996: 1130, 1131, 1132, 1139, 1190; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 121).Mesela H. 1061/1651'de Rikâbdar Süleyman Ağa vezaretle yeniçeri ağalığına getirilmiş, H. 1067/1657'de Anber Mustafa Ağa kapıcıbaşılık görevine, H. 1083/1673'de Sarıkcı Mehmed Ağa Kars eyaletine ve aynı yıl içinde halefi Mehmed Ağa da çavuşbaşılığa çıkarılmışlardır (Abdi Paşa, 2008: 43, 106, 406, 407).

Rikâbdarlık, 1830/31'de kaldırılmış ve son rikâbdar Şerif Ağa seferli kethüdalığına getirilmiştir (Süreyya, 1996: 1585).

2.6.5. Dülbend ağası

Kaynaklarda dülbend oğlanı (Koçi Bey, 1993: 69) ve dülbend gulamı (Özcan, 1982: 43) olarak da geçen dülbend ağası Has Oda ağalarındandır ve kâğıt üstünde beşinci sıradadır.

Dülbend ağasının görevi padişahın sarığını ve çamaşırlarını muhafaza etmek ve bunları padişaha giydirmektir. Merasim ve alaylarda da padişahın arkasında mücevveze[18] olarak adlandırılan sarığı taşırdı **(**Uzunçarşılı, 1984a: 352; Bobovius, 2013: 55**).** Bunun yanında Hırka-i Saadet dairesinden, şamdanların yakılmasından, Has odalıların nöbetleşe Kur'an okumaları için nöbetlerin düzenlenmesinden ve suç işleyen Has odalıların uyarılmasından ve hatalarını devam ettirenleri silahdar ağaya bildirmek gibi görevleri bulunurdu (Ata, 2010: 308).

XVII. yüzyılda otuz akçe ulufesi, yüz altın cülûsiyyesi, yüz yirmi altın mevlüdiyyesi vardı. Yılda üç defa da toplu kumaş alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 3; D, nr. 9588: 84; Koçi Bey, 1993: 68-69).

[17] Altın veya gümüş telle dokunmuş bir çeşit kıymetli kıymetli kumaş. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 939.
[18] Ağzı yukarısına göre daha dar, tepesi kırmızı renkte çıkıntılı, mukavvadan bir başlığın adıdır. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. II, s. 593-594.

Dülbend ağası, vezaretle yeniçeri ağalığı, kapıcıbaşılık, mîr-i alemlik, çavuşbaşılık ve şatırbaşılık gibi görevlere terfi ettirilirdi. H. 1081/1671 yılında Dülbend Ağası Şeyh Mehmed Ağa mîr-i alemlik ile 1084/1674'te Osman Ağa kapıcıbaşılıkla, 1087/1677'de Salih Ağa şatırbaşılıkla ve 1688'de Hasan Ağa yeniçeri ağalığı ile çıkarılmışlardır (Abdi Paşa, 2008: 343, 419, 448; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, II, 1977: 118).

Dülbend ağalığı, peşkir ağalığı ile birlikte 1833 yılında kaldırılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 353).

2.6.6. Anahdar ağası

Anahdar oğlanı, anahdar gulamı, miftah ağası gibi isimlerle de anılan anahdar ağası Has Oda'nın altıncı kıdemli ağasıdır. Fakat görev ve sorumlulukları açısından düşünüldüğünde Has Oda'nın ikinci zabitidir (Enderûnlu Abdüllatif, 2013: 21, 97).

Anahdar ağasının görevi, Has odalıların istihdamıyla ilgilenmek, hasta olanları hastaneye sevk etmek, evi olanların evlerine gitmesi için ruhsat vermek, ocağın görevlerini dağıtmak, çıkacak olanların arzını silahdar ağaya bildirmek, seher vakti ağaları uyandırıp camiye göndermek, aşağı koğuş ağalarını gündüzleri okuyup yazmaya sevk etmek, bahçede boş boş dolaşanları koğuşlarına göndermek gibi görevleri vardır (Ata, 2010: 307).

Anahdar ağası, iç oğlanlarının sorumlusu olduğu için sayfiyeye[19] çıkamaz sarayda kalırdı (Ata, 2010: 307). Enderûn'dan ayrılacağı vakit kapıcıbaşılık yahut mirahurluk gibi görevlere getirilirdi. H. 1058/1648'de Şatır Hüseyin Ağa büyük mirahurluğa, 1060/1650'de Sağır Hüseyin Ağa ve 1081/1671'de Pehlivan Mehmed Ağa da kapıcıbaşılığa çıkartılmışlardır (Abdi Paşa, 2008: 9, 33, 343).

2.7. Enderûn Saray Okulu'nun Kapatılması

En önemli vazifesi kul asıllı devlet adamları ve askerler yetiştirmek olan Enderun mektebi, devşirme sisteminin bozulmasına paralel olarak işlevini kaybetti. Çağının teknolojisinin takip edilememesi, modern bilimlerinin okutulamaması, devşirme sisteminin bozulması ve ülke içinde kurulan batı tarzındaki okulların sonucunda giderek

[19] Yazlık, yazlık ev. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 1107.

önemini yitirdiği ve mezunlarının eskisi gibi önemli görevlere gelemediği görülür. Kurulan yeni okullar ile eğitim başkent dışında da geniş çapta yayılmaya başlamış, buralarda yetişen kişiler orduda ve idari alanda önemli mevkilere gelmişlerdir. Artık "İmparatorluk Akademisi" yerini çağının modern eğitim kurumlarına terk etmeye başlamıştı ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna kadar varlığını yok denecek derecede korudu.

Enderûn, kurulduğu yıldan itibaren sürekli gelişim göstermiş ve bu gelişimine paralel görev değişiklikleri yahut koğuşların kapatılması gibi bir takım düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. II. Bayezid zamanında tüfengcibaşılığın eklenmesi, I. Selim zamanında ise Has Oda'nın genişletilip görev alanına kutsal emanetlerinde dahil edilmesi ile gelişen okul, XVII. yüzyılda artık eski önemini ve sistemini kaybetmeye başlamıştı. IV. Mehmed, Büyük ve Küçük Odalar ile Doğancı Koğuşu'nu, dış saraylardan da bazılarını kapattı ve IV. Mehmed'den sonra en esaslı reform ve değişikleri II. Mahmud yaptı. Yeniçeriliğin kaldırılmasının ardından yeni kurulan ordunun subay ihtiyacı buradan karşılandı (Ali Seydi Bey, t.y.: 132). Silahdarlık kaldırılarak yerine Enderûn-ı Hümayûn Nezareti adıyla bir kurum oluşturuldu ve onun yerine de H. 1248/1833 yılında Mabeyn-i Hümayûn Müşirliği kuruldu. Böylelikle Enderûn ağalarının yerlerini mabeynciler aldı. 1839'da ise mabeyn müşirliği unvanı ser-kurenalık[20] adı ile değiştirildi. Bunu takiben Mabeyn Nazırı'na ve daha sonra Hazine-i Hassa Nazırı'na dönüştürüldü (Pakalın, 1983, I: 536; Parmaksızoğlu, 1968: 196; Akkutay, 1984: 28, 29). Dolmabahçe'nin inşasından sonra saray hayatının buraya kayması Enderûn'u tamamen gözden düşürdü. Nihayet 3 Nisan 1924'te Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi kararı alındıktan sonra Enderûn–ı Hümayûn tamamen kaldırıldı (Parmaksızoğlu, 1968: 196).

[20] Başmabeynci yerinde kullanılır bir tâbirdir. Bunun yerine Ser-karin, karin-i evvel de kullanılırdı. Bkz. Pakalın, a.g.e. c. III, s. 187.

3. Doğancılık ve Topkapı Sarayı'nda Doğancı Koğuşu

3.1. Doğancılık

Araştırmacılar tarafından Uzak Doğu Asya ve Orta Doğu temelli bir spor olarak görülen doğancılık, M.S. IV. yüzyılda Akdeniz coğrafyasına oradan da Avrupa'ya geçmiş ve 1800 yılına kadar Avrupa'da önemli bir spor ve uğraş olmuştur (Wilson, 2001: Parag. 4, 5, 12). Doğanın değerli bir kuş olmasından dolayı, Alman kabilelerinde ve Sakson İngiltere'sinde çok önemli bir yer tutan doğancılık Orta Çağ Avrupa'sında bir statü göstergesiydi. Aşağı tabakadan insanlar da nadiren yakalayıp eğittikleri doğanları avlarda yiyecek elde etmede kullanırlardı. Sıradan ve soylu sınıfların dışında ruhban sınıfından da doğan ile avlanmaya aşırı derecede ilgi gösterenler vardı. Bunlardan en önemlisi Papa X. Leo'dur. X. Leo, doğan ile avlanmayı çok sever ve sık sık doğan ile avlanmaya çıkardı (Carroll, 1996: Parag. 8).

Avrupa'da gelmiş geçmiş en ünlü doğancı olarak Kutsal Roma İmparatoru II. Friedrich (1194-1250) gösterilmektedir. Gençliğinden itibaren doğancılığa ilgi duyan II. Friedrich, VI. Haçlı Seferi sırasında Filistin'de avcı kuşların eğitimini ve biyolojisini incelemiştir. Ayrıca Suriye ve Arabistan'dan da doğancıları etrafına toplamıştır. Elde ettiği bilgiler ile yıllar önce başlamış olduğu kitabı *De artevenandi cum avibus*'u (The Art of Falconry) tamamlamıştır (Carroll, 1996: Parag. 9, Erdem, 1991: 101). Bu kitap, kuşların anatomisi hakkında hazırlanmış ilk bilimsel çalışmalardan biri olarak bilinmektedir.

İngiltere'de ise doğan eğitiminin ve doğancılığın ayrı bir önemi vardı. Kaynaklarda ilk doğancı olarak Kent Kralı II. Ethelbert gösterilir. Bunu VIII. ve IX. yüzyıllarda Büyük Alfred ve Athelstan takip eder. III. Edward da Fransa'yı işgal ettiğinde maiyetinde 30 doğancı bulunmaktaydı (Carroll, 1996: Parag. 12, 14).

Rus sarayının av teşkilatları Osmanlı ve Orta Asya saray kurumlarından etkilenmiştir. Gerek kuşların gerekse bunları kullanan kişilerin isimlerinin Doğu kökenli olmaları bu görüşümüzü desteklemektedir. Kuşların isimlerinden bazıları Hümayûn, Kizilbay, Ferzend, Armas avcıların ise Murat, Bulat, Ardaç, İnbran Bey (Ümran Bey) ve İslan Bey (İslam Bey)'dir (Caferoğlu, 1972: 174).

XVII. yüzyıl Avrupalı seyyahlardan Tavernier (2007: 125), doğanları av için eğitmenin Fransa'da asla kullanılmadığından bahseder; fakat gayet yerleşmiş bir doğancılığın tüm Avrupa'da yaygın olduğu görülmektedir. Hatta yıllar sonra Fransa'ya giden Yirmi Sekiz Çelebi Mehmet (t.y.: 49) av sırasında kullanılmak üzere avcıların elinde şahin, doğan, sungur, seyfi ve balaban gibi kuşları boğazlarına ip takılmış halde hazır bulundurduklarını görüp yazmıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ateşli silahların yaygınlaşması sonucu doğancılığın ve doğan ile avlanmanın popülaritesi azaldı (Wilson, 2001: Parag. 12). Fakat doğancılık kişisel ve ulusal prestijin sağlanmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynadı.

Türklerde de doğancılık ve doğan ile avlanma ayrı bir yere sahipti. Oğuz Han'ın çocuklarının avcı kuşları kendilerine ongun benimsemeleri, Selçuklu sarayı için şikâr-name ve sayd-namelerin yazılması yanında Anadolu Selçuklularında, Safevîlerde ve Memlûklerde bulunan avcı teşkilatları ile doğancılık resmiyet kazanmıştır. Değinilmesi gereken önemli bir nokta da Babürlülerin doğancılığa gösterdikleri ilgidir. Bu ilgi yazın alanına da yansımış ve Babür-nâme'nin birçok yerinde kuşla avlanma usullerinden bahsedilmiştir. Eserde bahsedilen şahıslardan birçoğu (Sultan Ahmed Mirza, Uluğ Bey Mirza, Derviş Muhammed Tarhan, Baki Tarhan, Sultan Muhammed Mirza) kuşçuluk ile uğraşmışlar ve çeşitli kuşlar besleyip bunları avlanırken (Özellikle Sultan Muhammed Mirza doğan ile avlanırdı) kullanmışlardır (Aksakal, 1991: 35). Babür imparatoru Cihangir (1605-1627) de doğanları o kadar çok severdi ki, ünlü ressamlardan Mansur'a İran'dan getirilen bir doğanın resmini sipariş etmiştir (Sugimura, 2001: 120).

Osmanlı'da da doğancılık çok önemli bir yere sahipti. Bugün, Üsküdar Doğancılar bölgesi eskiden avcı kuşu yetiştiricilerinin merkezi idi. Çakırcıbaşının sorumluluğundaki Bâzhane de bu semtte bulunuyordu (Sertoğlu, 1992: 72). Burada yahut ocakların binalarında yetiştirilip beslenen kuşlar gerek görünüm gerekse becerileri sayesinde birçok Batılının da dikkatini çekmiştir. Bu kişilerden birisi de John Covel'dir. Covel, doğancılığın önemli bir uğraş olduğu İngiltere'den Osmanlı'ya gönderilen elçilik heyetinde bulunmuş, padişahın doğan ve şahinlerini de görünce hayran kalarak dünyada bunlardan daha güzel ve görkemli kuşların olamayacağını belirtmiştir (Covel, 2009: 158).

Devlet haricinde siviller de bu spora ilgi duymuşlar ve kendileri için doğanlar besleyip eğitmişlerdir. Öyle ki, bu sevgi yazın alanına dahi girmiş ve bâz-nâme türünde eserler ortaya konulmuştur. Bu eserlerde avlanmanın tarihçesi, bâzdârlığın şartları, alıcı kuşların türleri ve hangi kuşların hangi av kuşlarını avlamada mahir oldukları, avcı kuşların hastalıklarının hangi ilâçlarla tedavi edilebileceğinden hatta hangi ilâcın kim tarafından terkip edilmiş olduğundan bahsedilir (Özcan, 1992: 284).

Osmanlı padişahları kuruluş yıllarından itibaren avcı kuşlarla ilgilenmişler, diplomatik anlaşmalarla farklı ülkelerden gelen değerli doğan, balaban, şahin, vb. kuşlara sahip olmuşlardır. Yıldırım Bayezid devrinde Eflak'dan yirmi şahin alınmaya başlanmış ve ilerleyen yıllarda bu istekler "kadimden beri" ifadesi ile sürdürülmüştür. Mısır'ın fethinin ardından Mısır hazinesi ile birlikte doğanların da gönderilmesi ve Boğdan'dan da dişi şahinlerin her yıl isteniyor olması devletin avcılığa ve avcı kuşu yetiştiriciliğine ne derece değer verdiğini göstermesi açısından önemlidir (BOA, İE, S, nr. 1383; Evliya Çelebi, 1938: 446; Kahraman, 1995: 195).

Osmanlı'da doğancılık başkentin haricinde Rumeli ve Anadolu'da birçok yere dağılmıştı. Gerek Hıristiyan gerekse Müslümanlardan oluşan taşra teşkilatı iki sınıftan meydana geliyordu. Bunlar, vazifelerine karşılık kendilerine tımar ve çiftlik verilenler ile baştina[21] verilen kuşçulardır. Tımar sahibi olanlar iki kısımdı. Bu kuşçular götürücü ve gürenceci olarak adlandırılırlardı. Götürücüler, saray için avcı kuşu yetiştirirler, gürenceciler ise, bunları taşra doğancıbaşısı nezaretinde merkeze ulaştırırlardı (Özcan, 1994: 488). Çiftlik veya baştina işletenler ise beş kısma ayrılırdı. Bunlara yuvacı, yavrucu, tülekçi, kayacı ve avcı denilirdi. Taşradaki dağlık ve sarp bölgelerde çakır, şahin ve doğan gibi avcı kuşlarının yuvaları vardı ve bu yuvaların korunmasından, yavrular yumurtadan çıktıklarında yabancıların oradan geçmelerinin engellenmesinden ve yavrular kanatlanacak duruma gelene kadar onların gözetlenmesinden bu kuşçular sorumluydu. Daha sonra, yuvalarından kanatlanmaya başlayanları alıp eğiterek taşra doğancıbaşısının kontrolü altında saraya getirirlerdi. Avcılar da avladıkları kuşları taşra doğancıbaşısı ile gelip ağalara teslim ederdi. Başkente geldikleri vakit yoklama alınır ve

[21] Irs yoluyla geçen arazi hakkında kullanılan Slavca kökenli bir kelimedir. Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'de fethettiği topraklardaki bağ, bahçe ve evlerin devredilmesine izin vermiş fakat arazi intikaline izin vermeyerek araziyi devlet malı saymıştır. Bununla beraber Hristiyanlara toprağı ekip biçme ve mahsulü satma hakkı vermiştir. Bu şekilde tasarruf edilen arazi baştina olarak adlandırılmıştır. Bkz. Pakalın, a.g.e. C. I, s. 170.

vazifelerinden sonra kendilerine tezkire verilirdi (Sertoğlu, 1992: 72, 73). Bu kişiler kuş getiremedikleri yıl ise "mürde-bahâ yahut rüsum-ı mirî" adı altında Müslümanlardan yüz elli, Hıristiyanlardan üç yüz akçe alınırdı (Özcan, 1994: 488).

II. Mustafa'dan sonraki padişahlar ava ataları kadar merak duymamışlar yahut duyamamışlardır. Gerek taşradaki gerekse merkezdeki teşkilatlar giderek bozulmaya ve önemini yitirmeye başlamıştır. II. Mahmud döneminde az personelle çalışmaları yürüten teşkilat artık yetersiz kalmaya başlamıştı. Rumeli'deki koruluklar korunamaz olmuş ve buralarda çakırcı ve şahincilerden başka kişiler istedikleri gibi av yapmaya başlamıştı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından 1828 yılında önce şahincibaşılık sonra da 1830 yılında çakırcıbaşılık kaldırılmış ve bunlara tabi taşradaki kuşçuların vergi muafiyetleri kaldırılıp vergiye bağlanmışlardır. Dört yüz seneye yakın hizmet veren bu saray kuruluşları da böylece tarihi görevini tamamlamıştı (Kahraman, 1995: 203).

Sonuç olarak, avcı kuşu yetiştiriciliği (bazdarlık/doğancılık) kurumsal, sportif, bilimsel ve edebî boyutları olan küresel bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Doğancı Koğuşu

Osmanlı İmparatorluğu'nda yukarıda da bahsedildiği üzere doğan, şahin, çakır ve atmaca gibi avcı kuşlarla avlanmanın tarihi kuruluş yıllarına kadar uzanır. Yıldırım Bayezid döneminde 7000 kişilik bir doğancı cemaatinden bahsedilmiş olması (sayı abartılı olsa da teşkilatların varlığının bilinmesi önemlidir) doğancıların kuruluş yıllarından itibaren teşkilatlanmış olduklarını bizlere gösterir (And, 1970: 17; Hammer, 1966: 219).

Enderûn'un dışında olup padişah ile ava giden ve av kuşlarını eğiten avcıların oluşturduğu kuruluşun hepsine birden Şikâr Halkı (Erbab-ı sayd ve tuyur) denilirdi (Kahraman, 1995: 196). Başlarındaki ağalarına da avcı ağaları denilmekteydi. Her bir ocağın avcı ağası besleyip eğittiği kuşun adı ile anılırdı (Pakalın, I, 1983: 237). Çakırcıbaşı çakır cinsi kuşlarla ilgilenen ocağın, şahincibaşı doğan familyasından şahinler ile atmacacıbaşı da atmacalar ile ilgilenen ocağın amiri idi. Bunlar Birûn'da bulunur ve Rikâb-ı Hümayûn ağalarından sayılırlardı. Kıdem olarak da çakırcıbaşı diğerlerinden üstündü. Bu Birûn kuruluşlarından ayrı olarak Enderûn'da Has Oda ağalarından olan doğancıbaşının sorumluluğunda bir de Doğancı Koğuşu bulunurdu.

Orhan Bey'in Bursa'da Bey Sarayı'nı yaptırıp sarayda oturmaya başladığı 1300 yılından Fatih'in İstanbul'da Yeni Saray'ı yaptırdığı 1476 yılına kadar geçen 150 seneye yakın süre içinde oturdukları sarayların kuruluşları arasında avcıların oluşturduğu bir oda veya bölük bulunduğunu gösterir belge maalesef yoktur (Kahraman, 1995: 193). Fatih, Yeni Saray'ı yaptırıp Enderûn'u kurduktan sonra şahincilerden bazılarını Enderûn'a alıp diğer avcı kuruluşlarını Birûn'da bırakarak Doğancı Koğuşu'nun temeli olan Bölük Şahinciyan-ı Enderûn'u tesis etmiştir (Kahraman, 1995: 193; Özcan, 1994: 487). Koğuş ile ilgili bilgilere A. Refik'in "Fatih Devrine Aid Vesikalar" adlı makalesinde rastlıyor olmakla birlikte birçok dikkat çeken noktayı da içerisinde barındırdığı görülür.

Yeni Saray Enderûn'u inşa edildikten sonra dört koğuş mevcuttu. Bu kuruluşlar, Bölük Hazine, Bölük Kiler ve Bölük Oda ile birlikte Bölük Şahinciyan-ı Enderûn'dur. Belirtilen yıl içinde Bölük Hazine üç, Bölük Kiler dört, Bölük Oda altı iç oğlanından oluşurken Bölük Şahinciyan-ı Enderûn dokuz iç oğlanından oluşmaktaydı. Bununla birlikte Şahinciyan-ı Enderûn iç oğlanlarının eskileri en az beş en fazla yedi akçe, başlarındaki ağa da on akçe alıyordu. Buna karşın diğer odaların iç oğlanları Şahinciyan-ı Enderûn iç oğlanlarının içinde en az akçe alan iç oğlanından da az akçe almaktaydı (Refik, 1335: 5). Bu da bize Enderûn şahincilerinin Enderûn'da ne derece rütbeli ve saygın bir konumda olduklarını gösterebilmektedir.

Fatih döneminde Bölük Şahinciyan-ı Enderûn adıyla anılan koğuş için zamanla Hane-i Bazyan, Cemaat-ı Doğancıyan ve Doğancı Koğuşu gibi çeşitli isimler kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 311; Kahraman, 1995:193-194).

Teşkilat, Seferli Koğuşu'nun kurulmasının ardından Enderûn'da beşinci sıraya gerilemiş (Mehmed Halife, t.y.:198); fakat padişahların ava olan merakı sebebiyle Enderûn'da saygınlığını ve konumunu korumayı başarmıştır.

Doğancılar, diğer koğuşların iç oğlanları gibi Enderûn'un nizamına ve kanunlarına uymak zorundaydı (Baykal, 1953: 65). Vücut ve elbise temizliği, görgü, terbiye, saygı, düzgün konuşma ve yemek adabı gibi uyulması gereken birçok kurallar burada da geçerliydi.

Büyük ve Küçük Oda hariç Doğancı Koğuşu'nun da dâhil olduğu Enderûn'un diğer koğuşları kaftan giydikleri için kaftanlı olarak anılırlardı. Bununla birlikte bahsedilen diğer koğuşlardaki gibi burada da eskilik kavramı vardı ve iç doğan oğlanlarının en eskisi doğancıbaşının muaviniydi (Baykal, 1953: 65). Bu eskiler kuşaklarında değerli taşlarla süslü altın kın içinde hançer taşıdıkları için kendilerine bıçaklı yahut bıçaklı eski denilirdi (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 82; Bobovius, 2013: 55).

Koğuşun amiri olan doğancıbaşı Has Oda ağalarındandı ve Has Oda'da beşinci sırada idi. Diğer koğuş amirlerinin aksine doğancıbaşının Has Oda ağaları arasında bulunması koğuşun Enderûn'daki değerini diğer koğuşlardan daha farklı kılmaktadır. XVII. yüzyılda, doğancıbaşının Has Oda'da iki yardımcısı bulunurdu. Bu ağalar da ikinci doğancı ve üçüncü doğancı unvanlarına sahiptiler. Bu eskilerden ayrı bir de Hazine ve Seferli koğuşlarında baş doğancılar vardı. Bu baş doğancılar bulundukları koğuşun da eskilerinden sayılırdı (TSMA, D, 10457/48, 84; D, nr. 2110/6: 2).

1635 yılında IV. Murad, Revan Seferi için Seferlileri odalaştırarak doğancıların binasını Seferlilere tahsis ettiğinden (Ortaylı, 2008: 122) teşkilatın odasızlaştırıldığı bilinse de koğuş halkı daha erken dönemlerde farklı odalarda kalmaya başlamıştı. Kesin bir tarih vermek olanaksızdır fakat koğuş Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde farklı odalara nefer vermektedir. Bu yüzyılda doğancılar dış saraylardan ya da bir paşanın hediyesi olarak Enderûn'a girdiği vakit önce Büyük Oda'ya oradan Hazine Koğuşu'na ve oradan da Has Oda'ya alınırdı. Aşağıda verilen Hazine defterinden edinilmiş veriler ile de bu ispatlanmaktadır.

"Sene 979. Def'a mah-ı Zilhicce'nin on beşinci gününde odaya (Has Oda) Hazine'den bir nefer togancı ve Büyük Oda'dan bir nefer dellak alınub kanunı virilen 'acemiliklerin beyan ider… (TSMA, D, nr. 1059: 44) ".

"Def'a mah-ı mezbûrun fî 27 Büyük Oda'dan Hazine'ye bir nefer togancı alınub mezbûra virilen kânun-ı 'acemilikin beyan ider. Sene 984..." (TSMA, D, nr. 1059: 49).

Hezarfen Hüseyin Efendi (1998: 61), doğancıların Büyük Oda, Hazine ve Has Oda'da bulunduklarına değinirken IV. Murat dönemi öncesi verilerinden kaynaklı bu yorumu yapmış olmalıdır.

Doğancılar, Seferli Koğuşu'nun kurulmasının ardından Büyük Oda'dan başka Seferli, Hazine ve Has Oda'da kalmaya başlamışlardır. Bu koğuşlardaki doğancılar kaftanlı idiler ve bulundukları koğuşlarda kendi baş doğancıları vardı. Seferli'den Hazine'ye, Hazine'den de Has Oda'ya yükselerek doğancıbaşılığa kadar gelirlerdi. Doğancılar, öncekinden farklı olarak odaları da ellerinden alınıp farklı odalarda kalmaya devam etmelerine rağmen teşkilat kimliğini kaybetmemişler ve Mehmed Halife'nin (t.y. : 198) de belirttiği gibi Enderûn'un beşinci ocağı olmuşlardır.

XVII. yüzyıl ikinci yarısında Has Oda tarafında kendilerine bina tahsis edildiği öne sürülse de (Bobovius, 2013: 67) bahsedilen binanın doğancıbaşı ve eskilere tahsis edilen Has Oda binalarından olması muhtemeldir. Çünkü koğuşun kaldırılmaya başlandığı H. 1084/1674 yılına kadar doğancılar Seferli ve Hazine koğuşlarında kalmaya devam etmiş ve bu koğuşların iç oğlanlarıyla birlikte kayıt altına alınmıştır.

XVII. yüzyılda koğuşta şu şekilde bir hiyerarşi vardı:

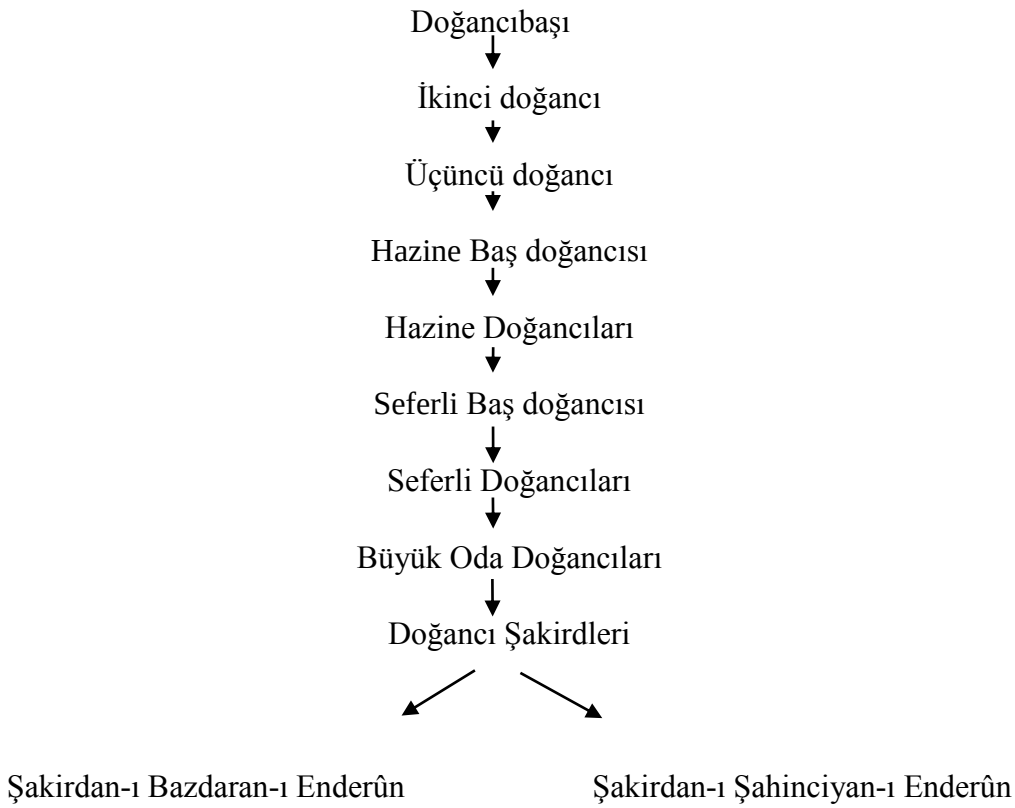

Şekil 1. XVII. Yüzyılda Doğancı Koğuşu'ndaki Hiyerarşi

Seferli doğancıları, yeni kaftan altına alınmış doğancıların bulunduğu koğuş iken, Hazine Koğuşu'ndaki doğancıların da eskilik konumuna gelmiş iç oğlanları olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Doğancı Koğuşu, Enderûn'daki kurumsal özelliklerinden dolayı diğer kaftanlı teşkilatlarından farklı bir hiyerarşik yapıya sahip olmuş ve bu farklılığı kaldırılacağı zamana kadar da devam etmiştir.

3.3. Enderûn Avlusunda Doğancı Koğuşu

Doğancı Koğuşu, Enderûn'un inşasından sonra kendine ait binası olan ve bu binanın Seferlilere verilmesiyle odasız kalan bir teşkilattır (Ortaylı, 2007: 151). Bahsi geçen bina teşkilat kaldırıldıktan yıllar sonra yıkılmış ve günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu alt başlıkta, kaynaklardan toplanan veriler ile doğancıların binaları ve bu binaların dekorasyon boyutu ortaya çıkarılacaktır.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethinin ardından bir saray inşa ettirmiştir. Buna karşın, Saray-ı Atik-i Âmire olarak bildiğimiz bu sarayda bazı sebeplerden dolayı padişahın oturması münasip görülmemiştir (Uzunçarşılı, 1984a: 13). Fatih, yabancıların Saint Demitrio Burnu, Türklerin ise Zeytinlik diye adlandırdığı Sarayburnu bölgesinde imparatorluğuna yakışacak büyük bir saray yaptırmıştır. Bu saray yaklaşık 1478 yılında bitirilmiş ve hanedanın kullanımına tahsis edilmiştir (Ertuğ, 2012:256).

Topkapı Sarayı, tarih boyunca Yeni Saray, Saray-ı Cedid-i Âmire ve Serçesarayı olarak adlandırılmıştır (Uzunçarşılı, 1984a: 15; Menavino, 2011: 76). Saray, dört avludan oluşmakta ve birinci avluya girilen kapı Bab-ı hümayûn olarak adlandırılmaktadır. Birinci avludan ikinci avluya geçerken Babü's-selam kapısından girilir ve bu kapıdan itibaren imparatorluğun kurumları karşımıza çıkmaktadır. Birûn olarak da adlandırılan bu avluda çeşitli merkez teşkilatları vardı. İkinci avludan sonra ise Babüssaade adıyla bilinen kapıdan girilerek Harem-i Hümayûn yahut Enderûn-ı Hümayûn olarak adlandırılan üçüncü avluya girilir ve üçüncü avludan ise bir başka kapı ile dördüncü avluya günümüzde Köşkler Bahçesi olarak bildiğimiz bahçeye geçilirdi. Bizim için asıl önemli olan nokta sarayın üçüncü avlusundaki doğancıların binalarıdır.

Topkapı Sarayı yapıldıktan sonra üçüncü avludaki binaların konumları hakkında şunlar bilinmektedir:

Sarayın üçüncü kapısı olan Babüssaade'den girince sırasıyla sağ tarafta Babüssaade ağası, hazinedar başı, kilerci başı, saray ağası ve saray kethüdası için birer oda ve bunların yanında Büyük Oda, Büyük Oda Mescidi ve Meşkhane bulunurdu. Meşkhane'nin yan tarafına da kubbeli köşk binaları yaptırılmıştır. Hazine binasının yan tarafında da Kuşhane binası bulunuyordu. Kuşhane'nin yanında sarayın güney tarafında Kiler-i Hassa Odası, bunun yanında Hazine Odası ve Hazine Odası'nın batısında bir cami ve bu caminin yan tarafında iç doğan oğlanları odası (Doğancı Odası), kuzey kısmında da yani Babüssaade'nin sol tarafında Küçük Oda yaptırılmıştır. Bu yapılardan Küçük Oda Mescidi (Ağalar Camii) ve Hazine-i Hümayûn daireleri mevcuttur (Baykal, 1953: 40, 41, 43).

XVII. yüzyıl seyyahlarından Evliya Çelebi (1970: 77**)** de saray hakkında bize şu bilgileri vermektedir:

> At meydanı büyüklüğünde bir avlunun doğu kısmında güzel bir hamam, ona bitişik bir padişah hazinesi, ona bitişik kuş odası, ona bitişik bir kiler odası ve sıra ile hazine odası, Has Odası, Hünkâr Camii, doğancılar odası, küçük oda, büyük oda, seferîler koğuşu, külhan odası, büyük oda mescidi, meşkhane, yine hamama kadar…

Bu iki veriden hareketle Doğancı Koğuşu'nun Babüssaade'den girdikten sonra solda Hünkâr Camiî'nin yanında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca iç oğlanlarından Albertus Bobovius'un (2013: 43, 66) Seferli Koğuşu'nu Hünkâr Camiî'nden sonra belirtmesi ve hemen bu odanın arkasında kuşların barındırıldığı Kuşhane adında bir binanın varlığına değinmesi de asıl Doğancı Koğuşu'nun Enderûn avlusundaki konumunu saptayabilmemizi kolaylaştırmaktadır.

Buna karşın Tavernier'in (2007: 124) ve Bobovius'un (2013: 67; Bkz. Ek 1) yazılarında belirttiği doğancıların odası Has Oda tarafında üç kısımdan meydana gelmektedir. Ayrıca hem Tavernier'in hem de Bobovius'un bahsedilen yapıyı hemen hemen aynı konumda aktarmaları da XVII. yüzyılın ikinci yarısında doğancılar için ayrı binanın tahsis edilmiş olduğu görüşünü de desteklemektedir. Nitekim Necipoğlu'da (2007: 155) (Bobovius'un sonraki baskılarını esas almış olmasına rağmen) Seferlide kalmayan doğancılar için Has Oda yakınlarında yeni bir koğuş yaptırıldığı görüşünde bulunmaktadır. Arşiv vesikalarından Seferli ve Hazine doğancılarının kaldırılana kadar

bulundukları koğuşlarda kaldıklarını bilmekteyiz. Bu yüzdendir ki, bahsedilen binanın doğancıbaşı ve kethüdalarına tahsis edilmiş olması daha muhtemeldir.

Bu yeni bina ile ilgili detaylı bilgileri Tavernier aktarmaktadır. Yazar, Doğancıbaşı ile doğancıların dairesinin Hazine Koğuşu ile Has Oda iç oğlanlarının dairesi arasında bulunduğunu belirtir. Doğancılara ayrılan yerin hiçbir güzelliğinin olmadığını, doğancıbaşına ayrılan iki odanın ise gösterişli ve sarayda hiçbir odada olmadığı kadar değerli eşyalarla süslü olduğunu belirtir. Giriş olarak kullanılan ilk odanın sade bir görünüme sahip olduğunu ve her iki odanın da siyah ve beyaz mermerlerle kaplı, tavanı yaldızlı ve boyalı çiçek resimleri ile süslü olduğunu aktarır. Özellikle ikinci odanın daha gösterişli olduğuna değinerek tavandaki dairelerde altın yaldızlı büyük kabartmalardan çiçek motiflerinin olduğunu yazar. Odanın her iki yanında da ışık alan pencereler ve iki üç ayak genişliğinde ve dört parmak kalınlığında birçok şiltenin var olduğunu ve bu şiltelerin bazılarının saten ya da kadifeyle bazılarının da altın serâser ile kaplı olduğunu belirtir. Ayrıca üç dört ayak uzunluğunda ve iki ayak yüksekliğinde bir yastığın varlığını da bizlere aktarır (Tavernier, 2007: 124). Tavernier'in, vermiş olduğu bu bilgiler sayesinde odaların hem mimarî hem de dekorasyon boyutunu öğrenebilmekteyiz.

Seferlilere tahsis edilen Doğancı Koğuşu ile ilgili mimarî verileri de İbrahim Üsküdarî aktarmaktadır. Koğuşun dört köşeli, çevresinin yirmi arşın, yerden yüksekliğinin yarım arşın olduğunu, koğuşun ortasında da bir şadırvan bulunduğunu belirtir ve bu şadırvanın etrafından doğan, şahin, vb. kuşların bulunduğunu yazar (Baykal, 1953: 43). Nitekim Bobovius (2013: 66) da yukarıda bahsedildiği gibi Seferli odasının arkasındaki Kuşhane binasında kuşların barındırıldığına değinerek bunu desteklemektedir.

Tarih boyunca mekân boyutu sürekli değişen ve erken dönemlerde odasızlaşan koğuşun binasının Hünkâr Camiî'nden sonra Küçük Oda'dan önce bulunduğu ve ilerleyen yıllarda Has Oda tarafında Has Oda doğancıları için gösterişli bir binanın tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

3.4. Doğancılar

3.4.1. Dış saraylardaki doğancılar

Devşirme sistemi, uzun yıllar imparatorluğun insan ihtiyacının karşılanmasında önemli bir kaynak olmuş ve Fatih'in İstanbul'u fethinin ardından imparatorluğun yönetim merkezinde bir gücü oluşturmuştur. Birinci bölümde belirtildiği gibi sistem ile imparatorluğun belirli bölgelerinden devşirilen gençler payitahta getirilerek İstanbul'da bir elemeye tabi tutulurlardı. Bunun sonucunda da yakışıklı, uzun boylu, güçlü ve zeki görünen çocuklar ayrılarak Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Edirne Sarayı ve Manisa Sarayı gibi başkent içindeki ve dışındaki saraylara gönderilerek eğitilirlerdi. Dış saray iç oğlanlarına verilen eğitimlerden birisi de yırtıcı kuş eğitimidir ki, bu eğitimi alan iç oğlanları Doğancı Koğuşu'nun dış saraylardaki teşkilatı olan Şakirdan-ı Bazdaran-ı Enderûn ve Şakirdan-ı Şahinciyan-ı Enderûn'un neferlerini oluştururlardı. Çıkması yapılacağı vakit ya bölüğe ya da Enderun'a alınırlardı (BOA, İE, S, nr. 1383). Bu sarayların haricinde devlet adamlarından da doğancılar Enderûn'a verilirdi (TSMA, D, nr. 1059: 43).

Dış saraylardaki doğancılar *şakird*[22] unvanını taşırdı ve Enderun'a alınıp kaftan altına girdikten sonra *bâzî* yahut *toganî* unvanı ile Doğancı Koğuşu'nun neferi olurdu (TSMA, D, nr. 10457/36, 96; Özcan, 1994: 488). Şakirdler yukarıda da belirtildiği gibi iki gruba ayrılırlardı. Bunlardan ilki Şakirdân-ı Bazdaran-ı Enderûn ve diğeri de Şakirdân-ı Şahinciyan-ı Enderûn'dur. Bu iki grup on altışar kişiden oluşur ve sayıları hiçbir zaman değişmezdi (BOA, Maliyeden Müdevver [MAD] Defterler [D], nr. 998: 115-116; MAD, D, nr. 3772: 113-114; MAD, D, nr. 1083: 117-118; MAD, D, nr. 2298: 104-105).

Doğancı şakirdleri sorumlu oldukları kuşların isimleri ile anılırlardı. H. 1083/1673 yılına ait bir kayıtta Mısır'dan getirilen doğanların tesliminden sonra Enderûn'a alınan Şakirdan-ı Bazdaran-ı Enderûn cemaatinden iki nefer çakırcıyan şakirdi sıfatıyla yazılmıştır (BOA, İE, S, nr. 1383). Bu çakırcı şakirdlerinin sorumlu oldukları kuşlardan dolayı bu isimleri almış olmaları gerektir.

[22] Talebe, çırak, yamak, stajyer anlamlarına gelmektedir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 977.

XVII. yüzyılda doğancı şakirdlerinin üç akçe ulufesi vardı. Mısır'dan doğanlar geldiğinde gelenek olduğu üzere iki nefer şakird Harem-i Hümayûn'a yani Enderûn'a alınırdı (BOA, İE, S, nr. 1383).

H. 1083/1673 yılına ait bir kayıtta şunlar yazmaktadır:

" Çakırcıyan-ı Enderûn şakirdlerinden Mısır toganları tesliminde iki nefer şakird ber-murad [23] olmak mu'tad-ı kadim olmakla mezkûrun yolu Harem-i Hümayûn'a alınmakla gedüğü mahlul olmakla … (BOA, İE, S, nr. 1383) ".

Mısır doğanlarından başka kuruluş yıllarından itibaren Boğdan'dan da şahinler alınırdı. İstanbul'a gelen bu şahinler teslim edildikten sonra gelenek olduğu üzere iki nefer doğancı şakirdi bölüğe çıkarılırdı:

> Südde-i seniyye-i sa'adet-medara arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki, beher sene Boğdan'dan mu'tad üzere şahinler gelüb rikâb-ı hümayûna teslim olunduğunda şahinciyan-ı hassa [24] (Enderûn) şakirdlerinden ikişer nefer şakird ber murad ola gelmekle zümre-i mezburun yevmi üç akçe ulufeye tasarruf olan Hüseyin Kastamonî kullarının yolu gelüb mahal ve müstehak olmakla ber-murad buyurulmak ricasına paye-i serir-i a'laya arz olundı. Tam-ı ferman ferman-ı ferma yekdir (BOA, İE, S, nr. 1383).

Yazılan arza "sadr üzere ferman-ı hümayun mucibince yoluyla bölüğe ilhak olmak buyuruldu" ibaresi ile onay verilirdi (BOA, İE, S, nr. 1383).

Bunlardan hariç cülûslardan sonra yapılan çıkmalarda da doğancı şakirdleri Enderûn'a alınırdı. IV. Mehmed'in cülûsu sonrası Enderûn'a doğancı şakirdlerinin de geldiği bilinmektedir (Abdi Paşa, 2008, 12).

Sonuç olarak, bir doğancı şakirdi dış saraylarda eğitim altına alınır ve kendisini yetiştirdiği takdirde Enderun'a girerdi. Başarılı olamayanlar ise bölüğe alınır ve askerî yaşama başlardı.

[23] Arzusuna kavuşan, dileğine eren anlamına gelir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 89.
[24] Şahinciyan-ı Hassa diye belirtilen cemaat Birun'daki Şahinci Ocağı'nın şakird bölüğü değildir. Hüseyin Kastamonî adlı şakirdin yazılan bir diğer arzda Şahinciyan-ı Enderûn şakirdi olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Bkz. BOA, İE, S, nr. 1368.

3.4.2. Enderûn doğancıları

XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarında kaftanlı doğancılar daha çok *togancı* sıfatı ile anılırken, XVII. yüzyılda *toganî* ve daha çok *bâzî* terimi kullanılarak kaydedilmişlerdir (TSMA, D, nr. 1059: 2, 40, 42, 43, 44; nr. 10457/83: 2; D, nr. 10457/96; D, nr. 10457/36: 1, 2). Şemsettin Sami'nin (2007: 263) ve Ferit Develioğlu'nun (2008: 74) sözlüklerinde bâzî kelimesi için "oyun, eğlence" açıklamaları verilmesine karşın kelimenin sonundaki nispet î'si eklendiği kelimeye meslek anlamı da kazandırmaktadır. "Baz" kelimesi Farsça doğan, şahin anlamına gelen bir isimdir ve sonuna eklenen nispet î'si ile bazcı yani doğancı anlamını kazanmıştır.

Doğancı, dış saraylardan ya da padişaha hediye olarak Enderûn'a gelince Büyük Oda'ya alınır ve kendisine kanun üzere acemilik verilirdi. Bu acemilikler XVI. yüzyılda şu şekilde idi:

"Def'a mah-ı Şabanü'l-muazzamın onuncu yevmisi Büyük Oda'ya üç nefer doğancı gelüb kanunı verilen acemilik suretidir.

Üç edna benek[25], üç rengamiz, üç baygözü kuşak, üç tafta[26], üç kıta' üsküf (TSMA, D, nr. 1059: 46)".

Bir diğer kayıtta da şu şekildedir:

"Def'a şehr-i Şevval-i mükerremin on dördüncü gününde Hasan Paşa'dan gelen üç nefer Büyük Oda'da bâzî olub ve kanunı verilip acemilik sevbleri dâde. Fi 977.

Üç edna benek, üç reng-âmîz[27] tolama, üç baygözü mintane, üç kıta' tafta (TSMA, D, nr. 1059: 43) ".

Enderûn'a giren iç oğlanı dış saraylardaki gibi normal eğitimlerini almaya devam eder, bunun yanında çeşitli alanlarda da eğitim alırdı. Yırtıcı kuş eğitimi de bunlardan biriydi (Ricaut, 1996: 40; Withers, 2010: 70, 71). Bu yırtıcı kuş eğitiminin dış saraylardan gelen doğancılar tarafından mı devam ettirildiği yoksa hevesli başka iç oğlanları tarafından mı öğrenildiği konusu belirsizdir. Fakat dış saraylarda başlayan

[25] Atlas zemin üzerine sırma işlemeli bir nevi kumaş. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 84.
[26] Düz ve donuk olan bir çeşit ipekli kumaş. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 1014.
[27] Renk renk, türlü renkli. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 886.

yırtıcı kuş eğitiminin Yeni Saray'ın Büyük ve Küçük odalarında da devam ettiğinin bilinmesi açısından verilen bilgi önemlidir.

Büyük Oda'daki eğitimlerini bitiren doğancılar kaftan giyerek IV. Murad dönemine kadar Hazine Koğuşu'na alınırken, bu tarihten itibaren Seferli Koğuşu'na alınmaya başlanmışlardır (TSMA, D, nr. 10457/36: 1, 2). Bu koğuşta hem doğancılıkla hem de Seferli Koğuşu'nun işleriyle meşgul olurlardı. Bunun yanında da eğitimlerine devam ederlerdi.

Doğancıların öncelikli görevi padişahın yırtıcı kuşlarından sorumlu olmak, onları besleyip eğiterek av için hazır hale getirmektir. Bu görevinin yanı sıra kuruluş yıllarından beri uygulanan Eflak ve Boğdan gibi vasal devletlerden getirilen doğanları almak, taşradan veya Mısır'dan getirilen doğanları taşımak, temizlemek ve eğitmek gibi birtakım işleri de vardı **(**Kahraman, 1995: 195; Evliya Çelebi, 1938: 445-446 **)**.

Bu bakım işleri ve eğitimin yanı sıra doğancılar bahçede kuşları uçurarak talim yaparlardı (Tavernier, 2007: 125). Padişah ava gittiğinde de önünde veya yanında giderler ve Doğancıbaşının emri altında hizmet ederlerdi (Baykal, 1953: 65, 66).

Sorumlu oldukları bu görevlerin haricinde Hazine'nin pars günleri temizliği ve Seferli Koğuşu eşyalarının muhafazası gibi bulundukları koğuşların işlerinin yanı sıra Enderûn avlusunda da geceleri doğan ile nöbet tutarlardı **(**Ortaylı, 2007:151; TSMA, D, nr. 9592/10: 2;D, nr. 9592/11: 4; Baykal, 1953: 67; Bobovius, 2013: 67**)**.

İç oğlanlarının günlük yaşamlarıyla ilgili bilgiler koğuş boyutunda değil de genel olarak verildiğinden doğancıların günlük yaşayışları ile ilgili ayrıntılı bilgi bulmak maalesef mümkün değildir. Bobovius'un verdiği birkaç satır bilgi ve Mehmed Halife'nin iç oğlanlarının geneli için verdiği bilgilerle doğancıların bir günü nasıl geçirdikleri saptanabilmektedir.

Doğancılar, sabah namazını kılmak için hazırlandığında belli kurallara uymak zorundaydı. Namazı kılmak için mescide doğru giderken Has Oda, Hazine ve Kiler iç oğlanları ile birlikte mescidin sol kapısından girerlerdi. Sağ kapıdan ise Seferliler ve Büyük Odalılar girerdi. Camiye girildikten sonra da kendileri için ayrılmış özel yerde (mihrabın sağında) saf tutarlar ve belirlenen alanların dışında olmamak kaydıyla Seferli iç oğlanlarıyla birlikte namaz kılarlardı (Necipoğlu, 2007: 162-163).

Namazdan sonra da diğer iç oğlanları gibi günün belli saatlerinde koğuşun işleriyle meşgul olduktan sonra güzel yazı yazma, Kur'an-ı Kerim hıfz ve tecvidine çalışır, dini ilimleri de en iyi şekilde öğrenip öğretmeye gayret ederlerdi. Akşam namazından önce gelenek olduğu üzere akşam ezanına kadar Kur'an-ı Kerim okurlar ve diğer koğuşlarla birlikte Hünkâr mescidinde kendilerine ayrılmış olan yerde namazlarını kılarak koğuşlarına dağılırlardı (Mehmed Halife, t.y.: 198-199). Bununla birlikte haftanın belirli günlerinde hamama giderler ve saç, sakal bakımını yaptırırlardı. Doğancıların bir bölümü Hazine iç oğlanlarıyla birlikte pazar günü, geri kalanlar da Kiler iç oğlanlarıyla birlikte çarşamba günü yıkanırlardı (Bobovius, 2013: 52).

Doğancıların giymiş oldukları elbiseler de diğer iç oğlanlardan ayırt edilebilir özellikteydi. Tavernier (2007: 125), doğancıların Hazine iç oğlanlarıyla aynı kumaştan giyindiklerini, bazı zamanlar da çuha giydiklerine değinir. Fakat bu çuhaları sürekli giymediklerine ve giydiklerinde de yukarıdan aşağıya bileğe doğru daralması ve yenlerinin düğmeli olması sebebiyle Büyük ve Küçük odalılardan kolayca ayırt edilebilmelerine değinir.

Doğancılar esasında başlarına yeşil kavuk giyer, kavuğun üzerine de av veya doğan tüylerinden âdet üzere süs yaparlardı. Eflatun renkte Okçuoğlu cüppesi, üç etek turuncu entari, lacivert şalvar ve kırmızı yemeni giyerlerdi. Kol ağızları ise sarı renkteydi (Cenkmen, 1948: 195). Doğancıların eskileri ferace tarzı, neferleri ise lokmanî denilen düğmeli kaftan giyerlerdi. Doğancılara senelik olarak altı ayda bir serâser dolama ve yılda birer çatma kadife üst ile birer kuşak ve birer de takke verilirdi (Baykal, 1953: 67).

Doğancılar, bayramda el öperken karışık bir şekilde el öperlerdi. Hezarfen Hüseyin Efendi (1998: 81), padişah bayram namazını kıldıktan sonra Has Oda önünde kurulu tahtına oturup Has Oda ağaları elini öptükten sonra dilsiz, cüce ve doğancıların el öpüp sıraya girdiklerinden bahseder. Bu bahsettiği doğancılardan farklı Hazine ve Seferli doğancılarının da eskiliklerine göre bulundukları koğuşun iç oğlanları ile birlikte el öptüklerini de yazar. Bu verilerden ilk el öpen doğancıların kaftan altına alınmamış olan Büyük Oda'daki doğancılar olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Padişah Has Oda'da kahvaltısını yaptıktan sonra Yalı Köşkü'ne geçer ve burada kurulu tahtına otururdu. Arz ağaları, Has Oda'nın on iki eski ağası ve miftah, peşkir

ibrik gulamları ile bunlardan düşük kıdemdeki Has odalılar padişaha hizmette bulunurlardı. Bunlar hizmet ederken pehlivanlar, kemankeşler, darbzenler, vd. hünerlerini göstererek padişaha eğlenceli vakit geçirtirken, padişahın tahtının sol tarafında doğancıbaşı, ikinci ve üçüncü doğancılar, Hazine baş doğancısı ve bundan sonra eskilik derecesine göre doğancılar dizilerek huzurunda bulunurlardı (Hezarfen Hüseyin, 1998: 82-83).

Av sırasında huzura elçi kabulü yapılırken de doğancılar Has Oda ağalarından sonra yol boyunca dizilirlerdi (Abdi Paşa, 2008: 248-249).

Doğancı Koğuşu'nun sayısı hiçbir zaman sabit olmamış ve sürekli değişiklik göstermiştir. Bu da bize koğuşun durağan bir yapıda olmadığını sürekli bir nüfus değişikliği yaşadığını gösterir. Eldeki veriler sayesinde koğuşun farklı yıllardaki nüfusu tablo oluşturularak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 5. Doğancı Koğuşu'nun Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	**NÜFUS**
883/1479	8
1008/1600	24
1067/1657	43
1076/1666	39
1077/1667	43
1078/1668	43
1080/1670	44
1081/1671	46
1082/1672	42
1083/1673	41
1084/1674	40

1085/1675	32

Kaynak: A. Refik, 1337: 5; D, nr.10457/1: 2; D, nr. 10457/81: 2; D, nr. 2110/4: 1b; D, nr. 10457/89: 2; D, nr. 10457/99: 2; D, nr. 5618: 2; D, nr. 10457/145: 2; D, nr. 10457/100: 2; D, nr. 10457/84: 2: D, nr. 10457/85: 2; D, nr. 10457/101: 2; D. nr. 2110/9: 2; D, nr. 10457/146; D, nr.. 2344/192: D, nr. 2110/66: 3, 5, 6, 8, 9.

Doğancılar, bahsedildiği üzere IV. Murat döneminden itibaren Seferli ve Hazine koğuşlarında kaftan altına alındıklarından Seferli, Hazine ve Has Oda doğancıları adlı üç alt başlıkta incelenecektir.

3.4.2.1. Seferli doğancıları

IV. Murad'ın Revan Seferi sırasında Seferlileri odalaştırması sonucu Büyük Oda'da yetişen doğancılar bu koğuşa alınmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2008: 122; TSMA, D, nr. 9588: 4). Kaftan altına alınan bu doğancılar bir baş doğancı sorumluluğunda Seferli Koğuşu'nda kalırdı. Buradaki doğancılar Seferli iç oğlanlarıyla birlikte karışık olarak evraklara kaydedilirdi. Seferli doğancısı geldiğinde acemi olarak anılır ve yükseldikçe Seferli baş doğancısı olurdu (TSMA, D, nr. 2110/3: 2). H. 1061/1651 yılı Seferli Koğuşu'na verilen esvâb akçelerinde baş doğancı Osman iken, H. 1062/1652 yılı esvâb kaydında baş doğancı geçen yıl üçüncü sıradaki doğancı olan Ahmed olmuştur. Baş doğancı Ahmet'ten sonra gelen Doğancı Yusuf da H. 1064/1654 yılında Seferli doğancılarının baş doğancılığına getirilmiştir (TSMA, D, nr. 10457/86: 1b; D, nr. 10457/87: 1b; D, nr. 10457/88: 2). Görülmektedir ki, Doğancı Koğuşu'nda da eskilik kavramına uygun bir yükselme olmaktadır.

Seferli Koğuşu'ndaki bu doğancılar sıklıkla *bâzî* sıfatıyla evraklara kaydedilmişlerdir. Baş doğancı da *ser-bâzî* yahut *ser-toganî* sıfatıyla kaydedilirdi (TSMA, D, nr. 2110/2; D, nr. 10457/81: 2).

Seferli Baş doğancısı, Seferli Koğuşu eskilerinden sayılır ve bayramlarda padişahın elini öpmeye Seferli eskileri ile birlikte giderdi. El öpmeden önce de belindeki bıçağı ve kuşağı çıkarıp serâser kumaş giyerek huzura girerdi. Seferli baş doğancısı sorumluluğunda Seferli doğancıları da defterde hangi kısımda yazıldıysa

eskilik derecesine göre sıraya girerek el öperdi (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 81, 82).

Seferli doğancıları hem kendi koğuşunun sorumluluklarını yerine getirirken hem de Seferli Koğuşu'nda da görev aldıkları görülür. Kuşları taşımak, beslemek, eskilerden doğancılığı ve avcılığı öğrenmek, bahçelerde talim yapmak, padişah ava ya da sefere çıktığında maiyetinde bulunmak gibi sorumluluklarının yanında (Tavernier, 2007: 125; TSMA, D, nr. 2344/96: 2) Seferli Koğuşu'nda korunması için koğuş halkına emanet edilen eşyalardan kendilerine de verilmesi doğancıların kendi alanları dışında bazı işlerde de görevlendirildiklerini ispatlamaktadır (TSMA, D, nr. 9592/10: 2; D, nr. 9592/11: 4).

Seferli doğancılarının mevcudu sürekli değişiklik göstermiştir. Seferli Koğuşu'na dağıtılan esvâb ve kaftan akçelerinden yararlanılarak Seferli doğancılarının mevcudunu gösteren bir tablo aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 6. Seferli Doğancılarının Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	**NÜFUS**
1036-1037/1627-1628	7
1042/1633	15
1060/1650	28
1061/1651	27
1062/1652	27
1063/1653	32
1064/1654	33
1066/1656	32
1067/1657	33
1070/1660	35

1071/1661	27
1076/1666	30
1078/1668	33
1080/1670	33
1081/1671	34
1082/1672	31
1085/1675	23
1089/1679	1

Kaynak: TSMA, D, nr. 10457/79: 2; D, nr. 10457/80: 2; D, nr. 10457/81: 2; D, nr. 10457/82: 2; D, nr. 10457/83: 2; D, nr. 10457/84: 2; D, nr. 10457/85: 2; D, nr. 10457/86: 1b; D, nr. 10457/87: 1b; D, nr. 10457/88: 2; D, nr. 10457/89: 2; D, nr. 10457/90: 2; D, nr. 10457/91: 2; D, nr. 10457/92; D, nr. 2110/2; D, nr. 2110/3: 2; D, nr. 1993: 130.

Seferli doğancılarının acemilik in'amları ile ilgili herhangi bir veri bulunmaması doğancıların acemilik in'amları almadıklarını göstermez. Zira XVII. yüzyıla ait bir defterde tüm koğuşların ve diğer odasızların acemilik in'amları yazılmasına karşın doğancıların acemilik in'amlarından bahsedilmemiştir (TSMA, D, nr. 9590: 3; D, nr. 2013: 18). Bu doğancılara bulundukları koğuşun iç oğlanları ile aynı miktarda acemilik in'amı veriliyor olması akla ilk gelendir. Bu yüzdendir ki, XVII. yüzyılda Seferli Koğuşu'na alınan doğancı kanun üzere üç bin altı yüz akçe acemilik in'amı almaktaydı (TSMA, D, nr. 9590: 3). Îd-i ekber[28]'de ve Rebiülevvel'de kanun-ı kadim üzere on beşer altın büyük ve küçük şalvar akçesi dağıtılırdı (TSMA, D, nr. 2013: 10, 15). Ayrıca yılda iki kez bayramda ve mevlüd okunduğunda mevlüdiyye adı altında ikişer bin akçe, cülûslarda biner akçe verilir ve on akçe de ulufe alırdı (Koçi Bey, 1993: 70; TSMA, D, nr. 8274: 7; D, nr. 9588: 84).

Seferli doğancılarına her yıl esvâb ve kaftan akçeleri verilirdi. H. 1067/1657, H. 1070/1660 ve H. 1071/1661 yılı Seferli iç oğlanlarının aldıkları kaftan akçelerinde Baş

[28] Arefesi Cuma gününe rastlayan Kurban Bayramı. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 409.

doğancı altı bin yedi yüz yetmiş akçe alırken diğer doğancılar da eskiliğine göre üç bin dokuz yüz on yahut üç bin yüz on akçe almaktaydı. Seferli Koğuşu'na yeni gelmiş olan bir doğancı ise bin iki yüz akçe alırdı. H. 1081/1671 yılı kayıtlarında da baş doğancı altı bin yedi yüz yetmiş akçe almaya devam ederken dört doğancı dört bin dört yüz on akçe, beş doğancı dört bin üç yüz on akçe almışlardır. Geriye kalan doğancılar da önceki yıllarda olduğu gibi eskiliğine göre üç bin dokuz yüz on akçe ve üç bin yüz on akçe almaya devam etmişlerdir (TSMA, D, nr. 10457/81: 2; D, nr. 10457/82: 2; D, nr. 10457/83: 2; D, nr. 10457/85: 2). Baş doğancı, altı bin yedi yüz yetmiş akçe esvab akçesi alırken diğer doğancılar da eskiliklerine göre dört bin dört yüz on akçe ile bin iki yüz akçe arası meblağlar alırlardı (TSMA, D, nr. 10457/ 86: 1b; D, nr. 10457/89: 2; D, nr. 10457/91: 2).

Padişahların sefere çıkması ile birlikte iç halkı da padişaha eşlik ederdi. IV. Mehmed'in H. 1079/1669 yılındaki seferi öncesinde de Seferli doğancılarına toplam beş yüz yetmiş beş kuruş dağıtılmıştır (TSMA, D, nr. 2344/96: 2).

Bunlardan hariç Seferli doğancılarına yılda bir kere hil'at ve birer endaze çuka[29] yeleklik olarak verilirdi (TMA. D, nr. 2013: 26, 29; D, nr. 9588: 4).

Seferli doğancısı taşraya çıkmak isterse bölüğe çıkarılır ve ayrılacağı vakit kendisine esvâb, münakkaş yahut kaftan isimleri altında taşra istihkakı verilirdi. Verilen bu akçeler iç oğlanının eskiliğine göre değişirdi. H. 1036/1627 yılında çıkarılan doğancılardan Rus Mehmed dört bin dört yüz kırk akçe alırken, Ali Bosna üç bin yüz kırk akçe münakkaş akçesi almıştı. H. 1061/1651 yılında taşraya çıkarılan doğancılardan İvaz bin üç yüz altmış akçe alarak diğer doğancı Hüseyin ise bin iki yüz akçe alarak çıkmışlardır (TSMA, D, nr. 10457/36: 2; D, nr. 10457/37: 1b, D, nr. 10457/86: 1b). Bölüğe çıkarılmasından ayrı olarak Hazine'de yer boşalırsa Seferli Koğuşu'ndaki tecrübeli doğancılar Hazine Koğuşu'na alınırdı. H. 1086/1676 yılı kayıtlarında da yedi nefer Seferli doğancısı Hazine Odası'na alınırken, geri kalan bütün doğancılar da taşraya çıkarılmışlardır (TSMA, D, nr. 2110/66: 8, 9).

[29] Çuha diye de yazılır. Yün kumaş anlamına gelmektedir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 159.

3.4.2.2. Hazine doğancıları

Seferli doğancıları haricinde Hazine Koğuşu'nda da doğancı neferleri bulunurdu ve bu doğancılar Seferli doğancılarına nazaran daha itibarlı idi. XVI. yüzyılda Büyük Oda'daki eğitimi sonrası doğancılar Hazine Odası'na alınmaktaydı (TSMA, D, nr. 1059: 49). XVII. yüzyılda ise Büyük Oda yerine Seferli Koğuşu'ndan gelen doğancılar seçilmekteydi. Buradaki doğancı bölüğe ya da Has Oda'ya çıktığında yerine önce Seferli baş doğancısı alınırdı. Alınan Seferli baş doğancısı Hazine baş doğancısının emri altına girerdi. Bununla birlikte yeni gelen doğancı eskilikte en sonda yer alır ve evraklarda da sonda yazılırdı. H. 1066/1656 yılı Seferlilere dağıtılan kaftan akçesinde Seferli eskilerinden olan Ser-toganî 'Ali H. 1067/1657 yılı Hazinelilere dağıtılan kaftan akçesi evrağında doğancıların içinde sonda yazılmıştır (TSMA, D, nr. 2110/3: 2, D, nr. 2110/4: 1b). H. 1081/1671 yılı Seferli kaftan akçelerinde Baş doğancı İbrahim ile Doğancı Bekir Halife H. 1082/1672 yılında Hazine Koğuşu'na alınarak doğancıların içinde son iki sıraya yazılmışlardır (TSMA, D, nr. 10457/85: 2; D, nr. 10457/95).

Hazine doğancıları, Seferli doğancıları gibi kuşlarla ilgilenmesinden başka Hazine Odası'nın pars temizliğine de katılırdı. Bu doğancılar belirlenen günde adı geçen odaya sıra ile gidip hizmet ederlerdi. IV. Mehmed'in musahiplerinden hayırsever bir kişiliği olan ve Enderûnlu ağalara kitap almak ve daha başka yardımlarda bulunmakla meşhur olan Yusuf Ağa doğancılardan bu nöbeti kaldırdı ve bu görev için Hazineli ağalara adam başına hazineden yılda biner akçe bağlattı (Baykal, 1953: 67-68). Bu görevden başka da ne gibi işlerle uğraştığını bilememekteyiz.

Hazine doğancılarının, Seferli doğancıları gibi nüfusu sık sık değişiklik gösterirdi. Mevcutları da yedi ile on arasında idi.

Tablo 7. Hazine Doğancılarının Farklı Yıllardaki Nüfusu

TARİH	NÜFUS
1059/1649	8
1065/1655	7
1067/1657	8

1072/1662	7
1075/1665	8
1076/1666	7
1077/1667	8
1079/1669	8
1080/1670	8
1081/1671	10
1082/1672	9
1083/1673	9
1084/1674	7
1085/1675	8
1086/1676	7

Kaynak: TSMA, D, nr. 10457/93: 2; D, nr. 10457/94: 2; D, nr. 10457/95, 96, 97; D, nr. 10457/98: 2; D, nr. 10457/99: 2; D, nr. 10457/100: 2; D, nr. 10457/101: 2; D, nr. 2110/4: 1b; D, nr. 2110/6: 2; D, nr. 2110/66: 5-6; D, nr. 2344/190: 1b; D, nr. 2344/191: 2.

Hazine doğancıları da Seferli doğancıları gibi bâzî yahut toganî adıyla yazılmışlar ve başlarındaki baş doğancı da Seferli baş doğancısı gibi *Ser-bâzî*, *Ser-toganî* ve *Baş togancı* gibi farklı unvanlar kullanmıştır (TSMA, D, nr. 10457/95, 97; D, nr. 2110/4: 1b). Hazine baş doğancısı, bayramlarda hazine kâtibinden sonra, eğer Hazineli defterinde acemi ise tablacıdan sonra el öper ve sıraya geçerdi (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 81).

XVII. yüzyılda Hazine doğancılarına, Hazine'ye alındığında kanun üzere her Hazineli gibi dört bin sekiz yüz akçe verilirdi (TSMA, D, nr. 9590: 3; TSMA, D, nr. 2013: 17). Seferli doğancılarında olduğu gibi on beşer altın büyük ve küçük şalvar akçeleri (TSMA, D, 2013: 10, 15), yeleklik birer endaze ve çuka (TSMA, D, nr. 2013: 26) ile Ramazan ayında kanun üzere birer hil'at alırlardı(TSMA, D, nr. 9588: 4). Ayrıca

padişahların cülûsu sonrası biner akçe cülûsiyye (TSMA, D, nr. 8274: 7), Hazine Koğuşu'ndaki hizmetleri karşılığında da biner akçe in'am verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 20).

Bunlardan başka Hazine doğancıları Hazine Koğuşu'ndaki eskiliklerine göre aşağı yukarı aynı meblağlarda kaftan ve esvâb akçeleri alırlardı. XVII. yüzyılda, Hazine baş doğancısı on bin iki yüz akçe kaftan ve esvâb akçesi alırken diğer doğancılara da eskiliklerine göre yedi bin beş yüz yetmiş ile beş bin on akçe verilirdi (TSMA, D, nr. 10457/93: 2; D, nr. 10457/97, D, nr. 10457/98: 2; D, nr. 10457/101: 2).

Hazine baş doğancısı terfi edeceği zaman ya Has Oda'ya alınır ya da bölüğe çıkarılırdı. Has Oda'ya çıktığında da üçüncü doğancılığa getirilirdi. Yerine de kendisinden sonraki kıdemli doğancı baş doğancı olurdu. H. 1075/1665 yılı Hazine esvâb ve H. 1076/1666 esami kaydında baş doğancı olan Kasım Has Oda'ya çıktıktan sonra yerine ikinci kıdemli doğancı Ömer getirilmiştir (TSMA, D, nr. 10457/94: 2; D, nr. 10457/99: 2; D, nr. 2352/488; D, nr. 2110/7: 2). H. 1080/1670'de Baş doğancı Ömer, kendinden sonraki eski doğancı Ali ile birlikte bölüğe çıkarıldıktan sonra baş doğancılığa üçüncü sıradaki Muhammed getirilmiştir (TSMA, D, nr. 10457/100: 2; D, nr. 10457/101: 2).

Hazine doğancıları da Has Oda'ya çıkamadıkları vakit bölüğe çıkarılırlardı. H. 1036/1627 yılında taşraya çıkarılan Hazine doğancısı 'Ali'ye yedi bin yedi yüz altmış akçe esbâb akçesi istihkak olarak verilmiştir (TSMA, D, nr. 10457/36). H. 1086/1676'da Hazineli sekiz doğancı da bölüğe çıkarılarak ber-murad edilmişler ve yerlerine Seferlideki yedi doğancı getirilmiştir (TSMA, D, nr. 2110/66: 5, 6).

3.4.2.3. Has Oda doğancıları

Has Oda'da doğancıbaşıdan başka iki doğancı daha vardı ve bunlar ikinci ve üçüncü doğancı idiler. İkinci doğancı, doğancıbaşının muaviniydi. Üçüncü doğancı ise ikinci doğancıdan sonra gelirdi. Bu ağaların koğuş ile ilgili sorumlulukları ve Has Oda'da görevleri nelerdi tam olarak saptanamamıştır. Lakin hem doğancıların zaptı ve eğitimleri ile hem de Has Oda'da bir takım görevlerle meşgul oldukları ilk akla gelendir. Aşağıda bu iki ağa hakkında bilgi verilecektir.

3.4.2.3.1. Üçüncü doğancı

Doğancı Koğuşu'nun üçüncü kıdemli ağası üçüncü doğancıdır. Hazine doğancılarının amiri olan Hazine baş doğancısı terfi edeceği vakit Has Oda'ya alınarak üçüncü doğancılığa getirilirdi (TSMA, D, nr. 10457/94: 2; D, 2110/7: 2). Has Oda'da da terfi edeceği vakit kanun üzere ikinci doğancılığa getirilirdi. İkinci doğancılık görevine getirilmesi dışında ender olarak da taşraya kapıcıbaşılık göreviyle çıkarılmaktaydı. H. 1074/1664 yılında Üçüncü doğancı Osman Ağa ve H. 1081/1671'de Üçüncü doğancı Kasım Ağa ve H. 1083/1673'te de Ahmed Ağa kapıcıbaşılık göreviyle çıkarılmışlardır (Abdi Paşa, 2008: 159, 340, 394).

Üçüncü doğancı, Has Oda'ya alındığı zaman kanun üzere on altı bin akçe acemilik in'amı[30] verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 17; D, nr. 9590: 3). Bundan başka, birer endaze yeleklik çuka ve yılda üç defa nevbetlik esvâb adı altında hil'at alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 26, 29). XVII. yüzyılda yılda bir defa Îd-i ekber'de otuz altın büyük şalvar akçesi, Rebiülevvel'de de yirmi altın küçük şalvar akçesi, padişahların tahta cülûsu ile iki bin akçe cülûsiyye alır ve otuz akçe de yevmiye verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 3, 10, 15; D, nr. 9588: 84).

XVII. yüzyılda on bin altı yüz esvâb akçesi alırken hil'at akçesi sabit bir meblağda olmamış on bin altı yüz akçe ya da dokuz bin akçe hil'at akçesi almıştır (TSMA, D, nr. 10457/48; D, nr. 10457/51: 1b; D, nr. 10457/54; D, nr. 2110/7: 2). Ayrıca yılda üç defa Receb, Şaban ve Ramazan'da çatma akçesi, Rebiülahir, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir'de de münakkaş akçesi alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 20).

3.4.2.3.2. İkinci doğancı

Doğancı Koğuşu'nda doğancıbaşıdan sonra gelen kişi ikinci doğancıdır. İkinci doğancı, doğancıbaşının kethüdası ve Has Oda ağalarındandır. Has Oda kayıtlarında *bâzî* ya da *ikinci* unvanı ile kaydedilirdi (TSMA, D, nr. 10457/17: 2; D, nr. 10457/145: 2; D, nr. 2110/7: 2; D, nr. 5618/1: 2). Yükseleceği vakit yoluyla doğancıbaşılığa getirilirdi. H. 1067/1657'de doğancıbaşının Maraş payesiyle çıkarılmasının ardından yerine İkinci doğancı Tiryaki İbrahim Ağa, 1068/1658'de de Tiryaki İbrahim Ağa'nın

[30] Has Oda oğlanlarına beher nefer on altışar bin akçe. TSMA, D, nr. 9590: 3.

Eğri eyaleti ile ihraç edilmesinden sonra yerine yoluyla İkinci doğancı Süleyman Ağa getirilmiştir (Abdi Paşa, 2008: 106, 117).

İkinci doğancı, doğancıbaşılığa getirilmeden de taşrada farklı görevlere getirilmiştir. Örneğin, H. 1081/1671'de İkinci doğancı Ali Ağa Eğri eyaletine beylerbeyi olarak çıkarılmıştır. İkinci doğancılar emekli olacakları vakit de yevmiyesi yüz akçe kapu ortası teka'üdi[31] ile çıkarılırlardı (Abdi Paşa, 2008: 159, 340).

İkinci doğancı, üçüncü doğancı gibi yılda üç defa nevbetlik esvâb adı altında hil'at, birer endaze yeleklik çuka, iki bin akçe cülûsiyye almakta ve otuz ekçe yevmiyesi bulunmaktaydı. Bunların dışında otuz beş akçe büyük şalvar akçesi ve otuz akçe de küçük şalvar akçesi alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 3, 10, 15, 26, 29; D, nr. 9588: 84). Ramazan'da Has Oda'daki eskiliğine göre gelenek olduğu üzere üç adet donluk (elbiselik) atlas verilmesi de kanundandı (TSMA, D, nr. 10457/148). Padişah emriyle in'amlar dağıtıldığı vakit de -XVII. yüzyıl ikinci yarısında-seksen kuruş alırdı (TSMA, D, nr. 2352/490).

XVII. yüzyılda ikinci doğancı, on bin beş yüz akçe hil'at akçesi almaktaydı. Bunun dışında kendisine on bin altı yüz akçe de esvâb akçesi verilmekteydi (TSMA, D, nr. 2110/7: 2; D, nr. 10457/48, 54; D, nr. 10457/51: 1b). Ayrıca yılda üç defa Receb, Şaban ve Ramazan'da çatma akçesi, Rebiülahir, Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir'de de münakkaş akçesi alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 20).

3.5. Doğancıbaşılık

Enderûn'da birçok oda ve bu odaların başlarında da birer ağa bulunurdu. Bu ağaların arasında farklı konumda olan bir ağa vardır ki o da doğancıbaşıdır. Doğancıbaşı hem Doğancı Koğuşu'nun amiri hem de Has Oda arz ağalarındandı. Bundan dolayı da erkân-ı havas-ı cüvanî[32] 'den sayılırdı. (Bobovius, 2013: 58; Gelibolulu Ali, 2003: 99; Uzunçarşılı, 1984a: 421; TSMA, D, nr. 2013: 20). Diğer koğuş ağalarına kıyasla Has Oda'da olması onu diğerlerinden de ayrıcalıklı kılmaktaydı.

Doğancıbaşılık mevkisinin hangi padişah tarafından ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır; fakat bazı tarihçiler Fatih'in İstanbul'da

[31] Emeklilik. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 1064.
[32] Has Oda ağaları hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz. Pakalın, a.g.e. C. I, s. 35.

Yeni Saray'ı yaptırıp Enderûn'u buraya taşımasının ardından Birûn[33] 'daki şikâr ağalarından farklı bir avcı ağasını ve koğuşunu teşkilatlandırdığını savunmaktadır (Kahraman, 1995: 193).

Doğancı Koğuşu'nun amiri olan doğancıbaşı için *Ağa, Ser-doğancıyan*, *Ser-doğanî*, *Ser-bazdaran*, *Ser-bâz* ve *İç Doğancıbaşı* gibi çeşitli isimler kullanılırdı (BOA, İE, S, nr. 1523; BOA, MAD, D, nr. 18076; BOA, İE, S, nr. 14/1383; Abdi Paşa, 2008: 43; Ahmed Refik, 1337: 5; Yıldırım, 2005: 53).

Çıkmalarda Yeni Saray'a alınan iç oğlanlarından eğitimlerini başarıyla tamamlayanlar kaftanlılar olarak bilinen koğuşlara dağıtılırlardı. Doğancı Koğuşu'ndaki bir iç oğlanı önce eskiliğe daha sonra üçüncü doğancılığa, ardından ikinci doğancılığa gelir ve sonunda doğancıbaşı olurdu (Abdi Paşa, 2008: 117). Doğancıbaşı olabilmenin yolu buydu (Kahraman, 1995: 194). Buna rağmen, yoluyla gelmeyen doğancıbaşılar da vardı. Bunlardan ilki Kanunî Sultan Süleyman'ın meşhur sadrazamı Makbul İbrahim Paşa'dır. İbrahim Paşa'nın iç oğlanlığı yaşamı kesin olarak bilinmese de Kanunî'nin tahta çıkmasının ardından önce doğancıbaşılığa sonra da has odabaşılığa getirilmiştir (Jenkins, 2011: 11). Hatta Ferdî, İbrahim Paşa'nın Rodos Seferi sırasında hem doğancıbaşı hem de has odabaşı olduğunu bildirir (Gökbilgin, 1997: 908). İbrahim Paşa'nın bizzat koğuştan yetişmeyerek ve yoluyla yükselmeyerek doğancıbaşılığa getirilmesinden başka III. Murad dönemindeki Ermeni Kara Mehmed Paşa da koğuştan yetişmeyip doğancıbaşılığa getirilen birisidir. Kara Mehmed Paşa, doğancılıkta üstad-ı küll[34] olan Beşinoğlu Kaya Bey'in hizmetinde iken doğancılığı öğrenip II. Selim'e armağan edilmiştir. Padişah, onu Enderûn'a almak yerine Şehzade Murad'a doğancılığı öğretmesi için Amasya'ya göndermiş ve Şehzade Murad padişah olunca da bu kişiyi doğancıbaşı yapıp kanunu bozmuştur (Kahraman, 1995: 194).

Doğancıbaşı, teşrifatta Birûn avcılarından atmacacıbaşından sonra gelirdi. Padişah, tebdil kıyafet gezeceği vakit doğancıbaşı da tebdil giyinip padişaha eşlik ederdi (Kahraman, 1995: 195). Günlük giyiminde ise sivri külâh, cüppe, mintan, dökme şalvar, sarı yemeni, tören günlerinde ise başta üskûf, donluk şal, sarı erkân kürkü giyerdi (And, 1970: 20; Cenkmen, 1948: 194).

[33] Dışarı, dış, hâricî, fazla, dışarıda, hâriçte anlamlarına gelmektedir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 109.
[34] Birçok şeyleri çok iyi bilen anlamına gelmektedir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 1129.

Gerek arşiv belgelerinden gerekse teşrifattaki konumundan doğancıbaşının Has Oda ağaları içerisinde beşinci sırada olduğu çıkarımı yapılabilir. XVII. yüzyıl saray kayıtları gerek Enderûn gerekse imparatorluk için önemli bir arşivciliğin olduğu dönemdir. Bu dönemde esvâb, hil'at (kaftan) akçeleri, vs. gibi birçok kayıtlarda doğancıbaşı, rikâbdar ağadan sonra dülbend ağasından önce yazılmaktadır (TSMA, D, nr. 10457/48, 49, 146; D, nr. 9588: 11). Ayrıca bayramlarda padişahın elini öpen Has Oda ağaları içinde rikâbdar ağadan sonra dülbend ağasından önce el öperdi (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 79, 80). Bu sıralamanın gerek kayıtlarda gerekse teşrifatta aynı şekilde görünüyor olması da görüşümüzü desteklemektedir.

3.5.1. Doğancıbaşıların görev ve sorumlulukları

Doğancıbaşı, padişah ava çıktığı vakit en yakınında olan kişiydi. Padişahın yanında bulunarak, eğer padişah doğan ile avlanmak isterse doğanı verir yahut bizzat kendi salarak yakalamış olduğu avı padişaha sunardı. Bunun yanı sıra padişah avda bulunduğu sırada dış pazarlardan ya da dış avcılardan av hayvanı getirenlere bahşiş vermek ve getirilen hayvanı padişaha takdim etmek de yine doğancıbaşının göreviydi (Gelibolulu Ali, 2003: 99; Baykal, 1953: 66, 67).

Bazı zamanlar padişahın emri üzerine padişahın avladığı hayvanı devlet adamlarına götürüp sunardı. Örneğin, IV. Mehmed, Baba Nakkaş adlı bir yerde şahinlerle avladığı kazı Doğancıbaşı Mehmed Ağa ile sadrazama göndermişti (Abdi Paşa, 2008: 217).

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Mısır hazinesinden her yıl belirli meblağlarda para İstanbul'a, padişahın özel harcamalarına gönderilirdi. Ayrıca Mısır'dan bu hazineyle birlikte oradaki doğancıların büyütüp eğittiği kıymetli doğanlar da saraya getirilirdi.

Mısır'da iki bin kişiden oluşan muaf ve müsellem doğancılar vardı. Bu doğancılar, silahlarıyla eşek üzerinde kollarındaki, ellerindeki veya başlarındaki doğanlarla paşanın huzurundan alay ile geçerlerdi. Bunlardan doğancıbaşı, kethüdası ve on ağa paşanın huzurunda hil'at giyer ve alayı tamamlarlardı. Ancak, doğancıbaşı bey olmadığı için mehter çalınmaz, bunun yerine dört adet kös çalınırdı. Bu alay geçidinden sonra hazine İstanbul'a götürülür ve doğanlar doğancıbaşıya teslim edilirdi (Evliya

Çelebi, 1938: 445-446). Ayrıca doğancıbaşının Doğan hazinesinden ne denli sorumlu olduğunu göstermesi açısından şu örneği vermek de yerinde olacaktır. III. Murat döneminde Mısır'dan gelmesi gereken doğanların İstanbul'a getirilmesinin gecikmesi nedeniyle yeni atanan Mısır beylerbeyine doğancıbaşı ile buyruk gönderilmiştir:

"Vezir İbrahim Paşa'ya hüküm ki, vilayet-i Mısır'dan şimdiye değin Asitane-i saadet'ime altmış cenah Zağnos hala zamanı olmağın Toğancıbaşı Mustafa gönderilmeğin buyurdum ki… vardukda te'hir ve tevkif eylemeyüb vilâyet-i mezbureden hass ü hümayûnum içün yarar ve güzide altmış cenah Zağnos ve yirmi cenah Balaban tedarik eyleyüb olıgelen âdet ve kanun üzre südde-i saadetime irsal eyliyesin. Fî 8 Cemzaiyelahir 991"(Refik, 1987: 18).

Kısacası, doğancıbaşı her yıl senenin belli zamanlarında İstanbul'a gönderilen doğan hazinesindeki kuşların alınmasından ve gerekirse Mısır'a gidip doğanları getirmekten de sorumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Padişah sefere çıktığı vakit doğancıbaşı da diğer Has Oda arz ağaları ile birlikte sefere katılırdı. Doğancıbaşı, silahdar, çukadar, rikâbdar, vd. gibi sancak-ı şerif ile birlikte padişahın yanında bulurdu (Abdülkadir Efendi, I, 2003: 121). Menzillerde padişah avlanmak isteyeceği vakit Birûn avcı ağa ve teşkilatları avlakları ararken doğancıbaşı ve doğancılar padişahın huzurunda beklerlerdi. Avın yapılacağı yer belirlendikten sonra da padişah doğancıbaşı ve diğer avcı ağalar ile avlanırdı (Abdülkadir Efendi, I, 2003: 124, 130; Abdülkadir Efendi, II, 2003: 721).

Doğancıbaşı, Has Oda'nın arz ağalarından olması nedeniyle padişaha en yakın olan adamlardan birisidir. Padişahların tahta cülûsları sonrası kılıç kuşanma merasimine diğer arz ağaları ile birlikte katılırlardı. Padişah kayıkla Eyüp Sultan'a doğru giderken doğancıbaşının da içinde olduğu Has Oda'nın arz ağaları başka bir kayıkla padişaha eşlik eder ve merasim boyunca huzurunda bulunurlardı (Abdülkadir Efendi, I, 2003**:** 374).

Padişaha arz sunulacağı vakit doğancıbaşı da görevlendirilebilirdi. Örneğin, 1592 yılının Mayıs ayında Şeyhülislam Bostan-zâde, kendisi hakkında çıkan söylentilerin doğru olmadığını Doğancıbaşı Derviş vasıtasıyla padişaha arz etmiştir (Na'îmâ, 2007: 51; Hasan Bey-zâde, 2004: 372-373).

Bu saha ve Has Oda görevlerinin yanında koğuş boyutunda da sorumlulukları vardı. Doğancıbaşı, gerek Enderûn gerekse dış saraylardaki doğancıların da amiri konumundaydı. Dış saraylardan Enderûn'a gelen doğancıların kanun üzere verilen acemilikleri doğancıbaşıya teslim edilir ve o da bunları doğancılara dağıtırdı (TSMA, D, nr. 1059: 2). Ayrıca Enderûn'a alınacak olan ve taşraya çıkarılacak olan doğancılardan da sorumluydu. Her yıl Boğdan'dan gelen dişi şahinlerin teslimi sonrası iki doğancı şakirdinin bölüğü çıkarılması ve Mısır'dan gelen doğanların teslimi sonrası da iki doğancı şakirdinin Enderûn'a alınması gibi kanun olan adetlerin yerine getirilmesi de doğancıbaşının arzıyla yapılırdı (BOA, MAD, D, nr. 2298: 105; BOA, İE, S, nr. 1383).

Sonuç olarak, doğancıbaşı, doğancıların, padişahın avlanmasının ve av kuşlarının sorumluluğunun yanında arz ağalığı ve sefer sorumlulukları gibi çeşitli görevlere sahip olduğu görülmektedir.

3.5.2. Doğancıbaşıların âdet üzere aldığı elbiseleri ve gelirleri

Doğancıbaşı, göreve geldikten sonra kendisine acemilik in'amı altında bir takım giysiler verilirdi.

"Togancı başı yeniden oldukdan 'acemilik in'amı bu üslub üzre verilür,

Sim katife kınlı şimşir[35], bir katife nimtane, bir katife şalvar." (TSMA, D, nr. 9590: 3).

Doğancıbaşı, biri Muharrem'de biri Cemaziyelevvel'de ve diğeri de Ramazan'da olmak üzere üç defa nevbetlik elbise alırdı. Bu nevbetlik elbiseler bir serâser, bir si-reng[36], bir kemha[37]-i frengî ve bir atlas kumaşdır (TSMA, D, nr. 2013: 28). Bu elbiselerden ayrı bir de yeleklik kadife ve çuka verilirdi. Doğancıbaşıya iki tane içi ve dışı erguvanî kadife zerdeht yelek, bir tane içi ve dışı erguvanî kadife sade yelek, erguvanî kadife, yeleklik yılda iki kere kırmızı çuka, yılda bir buçuk zira' kırmızı Fransız kadifesi, çanta için de mor çuka verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 26).

Îd-i ekber'de kanun üzere rikâb ağaları ile birlikte arz ağalarına da kaftan verilirdi. Doğancıbaşına da bir serâser nimtane verilmesi kanundu (TSMA, D, nr. 8274: 2).

[35] Kılıç anlamına gelmektedir. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 999.
[36] XV. ve XVI. asırlardan, XVIII. asra kadar kullanılan bir çeşit ipekli kumaş. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 956.
[37] İpek kumaş, havsız kadife. Bkz. Develioğlu, a.g.e. s. 506.

Doğancıbaşının rikâbdar ağa kadar yıllık ödeneği vardı (Özcan, 1994: 487). Fatih Sultan Mehmed döneminde on akçe[38] yevmiye alırken bu meblağ XVII. yüzyılda otuz beş akçeye kadar çıkmıştır (Ahmed Refik, 1337: 5; TSMA, D, nr. 9588: 84; Hezarfen, 1998: 61).

Doğancıbaşının ulufesi dışında çeşitli gelirleri vardı. Bunlardan birisi yılda iki defa verilmesi kanun olan küçük ve büyük şalvar akçeleridir. Doğancıbaşıya, Îd-i ekber'de elli altın, Rebîülevvel' de de altmış altın verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 10, 15). Ayrıca Îd-i ekber' de padişah tarafından yüz altın bahşiş alırdı (TSMA, D, nr. 10457/ 15: 2).

Her sene Şaban ayında arz ağalarına ödenen mukarrer akçe olarak doğancıbaşıya da bes yüz kuruş ihsan olunurdu (Güngör, 2007: 22).

Has Oda ağalarına bahçe mahsullerinin gelirinden kışlık ve yazlık olarak Nevruz'da ve Kasım'da yılda iki defa kanun üzere para dağıtılırdı. Doğancıbaşı da Has Oda ağası olduğundan kendisine dülbend ağası ile aynı meblağda bir defada yüz akçe verilirdi (TSMA, D, nr. 2013: 16).

Padişahların cülûsu sonrası yüz yirmi altın cülûsiyye, yılda iki defa biri kadir gecesinde biri de mevlüd okunduğunda yüz yirmi altın alırdı (TSMA, D, nr. 2013: 3; D, nr. 8274: 6, 7; D, nr. 9590: 4; Koçi Bey, 1993: 69).

Doğancıbaşına padişahın yanında sefere giderken de para verilirdi. H. 1079/1669 yılına ait sefer için Enderûnlulara dağıtılacak meblağı içeren belgede doğancıbaşına çukadar ve rikâbdar ağa ile birlikte bir kese para verilmiştir (TSMA, D, 2344/96: 2).

Bu gelirlerinden başka, doğancıbaşına esvâb ve hil'at (kaftan) akçeleri verilirdi. Aldığı meblağlar ise yıldan yıla değişiklik gösterirdi. H.1071 yılı Has Oda kayıtlarında doğancıbaşıya altı bin dört yüz kırk akçe hil'at akçesi verilirken, H. 1080/1670, 1082/1672 ve 1084/1674 yılı kayıtlarında kırk beş bin akçe hil'at akçesi almıştır. H.1063/1653, 1065/1655 ve 1066/1656 yılı kayıtlarında da altı bin dört yüz kırk akçe ve H. 1081/1671 yılında ise on dört bin dört yüz kırk akçe esvâb akçesi almaktaydı

[38] Gelibolulu Mustafa Ali, Künh'ül-Ahbar adlı eserinde Doğancıbaşı'nın yevmiyesinin yirmi akçe olduğunu yazar. Bkz. a.g.e. s. 99.

(TSMA, D, nr. 2110/7: 2; D, nr. 2110/8: 2; D, nr. 2344/192; D, nr. 10457/49, 50, 54; D, nr. 10457/51: 1b).

XVII. yüzyılda münakkaş akçesi almaz onun yerine kendisine diğer arz ağaları ile birlikte dört bin akçe verilirdi[39] (TSMA, D, nr. 2013: 20). Ayrıca iki bin üç yüz akçe de çatma akçesi alırdı (TSMA, D, nr. 10457/47).

Kanun üzere taşra çıktığında kendisine beylerbeyilik in'amı olarak yahut sadece in'am adı altında silahdar ağa hariç diğer Has Oda ağalarıyla aynı miktarda bin altın verilmesi kanundu **(**TSMA, D, nr. 2013: 17).

Doğancıbaşı, Enderûn'da vazifeli olduğu süre boyunca kazançlı bir gelire ve rahat bir yaşama sahip olmakta ve de bu gelirlerinin bazıları Has Oda'nın arz ağaları ile aynı meblağda olmaktaydı. Bu gelirler aynı zamanda bize doğancıbaşılığın da Enderûn'da önemli bir mevki olduğunu ispatlamaktadır.

3.5.3. Doğancıbaşıların terfi ve azilleri

Tavernier, (2007: 124) doğancıbaşının saraydan ayrılacağı vakit hatırı sayılır bir paşa olarak, Kahire ya da Bağdat gibi imparatorluğun büyük eyaletlerinden birine beylerbeyi olarak gönderildiğinden bahsetmesine karşın doğancıbaşılar daha çok Rumeli ve Anadolu'daki eyalet veya sancaklara gönderilirlerdi. Doğancıbaşılar, çoğunlukla beylerbeyliği ve sancakbeyliği gibi mevkilerin yanında kubbe vezirliği, yeniçeri ağalığı, çakırcıbaşılık, kapıcıbaşılık gibi çeşitli görevlere de getirilirlerdi. Aslında çakırcıbaşılığa veya şahincibaşılığa terfi etmesi kanun olsa da, özellikle de IV. Mehmed döneminde doğancıbaşılar belirtilen silsile ile çıkmamışlardır. Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer nokta da Makbul İbrahim Paşa hariç hiçbir doğancıbaşının Has Oda'da başka bir göreve getirilmediğidir.

Gelibolulu Ali (2003: 99), Fatih döneminde doğancıbaşının çıkmasının çakırcıbaşılık ve şahincibaşılık ile olduğunu ve sonra da mirahurluğa getirildiğinden bahseder.

II. Selim ve III. Murad dönemlerinde çakırcıbaşılık ile çıkan doğancıbaşılar, III. Mehmed döneminde hem çakırcıbaşılığa hem de mirahurbaşılığa çıkarılmıştır. III.

[39] Silahdar ağa ve Çukadar ağa ve Rikabdar ağa ve Togancı başı münakkaş yerine dörder bin akçe alurlar. Bkz. TSMA, D, nr. 2013: 20.

Mehmed'den sonraki padişahlarda ise doğancıbaşılar artık daha farklı ve itibarlı görevlere doğrudan gelmeye başlamışlardır. I. Ahmet zamanında Karakaş Mehmed Ağa'nın Bosna beylerbeyliğine ve Hafız Ahmed Ağa'nın kapdan-ı deryalığa getirilmesi, II. Osman'ın doğancıbaşısı Murteza Ağa'nın vezaretle Şam beylerbeyiliğine çıkarılması, IV. Murad döneminde Abdurrahman Ağa'nın Kıbrıs beylerbeyiliğine getirilmesi ve Sultan İbrahim'in doğancıbaşısı Topal Ahmed Ağa'nın Silistre beylerbeyiliğine atanması doğancıbaşılık müessesesinin konumunu da yükseltmiştir (Selanikî, 1999: 286, 441; Abdülkadir Efendi, II 2003: 757; Na'îmâ, 2007: 391; Mustafa Safî, II, 2003: 76).

Doğancıbaşılık, IV. Mehmed zamanında padişahın ava olan düşkünlüğü sebebiyle daha da önemli bir mevki konumuna gelmiştir. Padişahın zamanının çoğunu Topkapı Sarayı'nın dışında bahçelerde, av köşklerinde ve Edirne'de geçirmesi av teşkilatlarının gerek fonksiyonunu gerekse itibarını arttırdı. Doğancıbaşı, padişah avda iken ona en yakın olan kişi olması sebebiyle de bazı doğancıbaşıların çıkmaları devletin önemli kademelerine yapılmaya başlanmıştı. 1652 yılında Yusuf Ağa'nın ve 1663'te Şeyh Mehmed Ağa'nın kubbe vezirliğine getirilmesi ve de Yusuf Paşa'nın rahmetli Kenan Paşa'nın zevcesi Atike Sultan ile evlendirilmesi doğancıbaşıların padişah nazarında ne kıymetli konumda olduklarını ispatlar (Abdi Paşa, 2008: 43, 160; Süreyya, 1996: 1695).

XVII. yüzyılda bazı doğancıbaşılar saraydan ihraç yoluyla da çıkarılmıştır. Köprülü'nün göreve gelmesinden bir süre sonra Doğancıbaşı Ömer Ağa Maraş payesiyle emekli edilmişti (Abdi Paşa, 2008: 106). Yerine gelen doğancıbaşı da bir müddet sonra padişah huzurunda –muhtemel ki selefinin yaşadığı olaylar sebebiyle- eleştirel konuşması sonrası Eğri beylerbeyliği ile ihraç edilmişti. Onun yerine gelen İkinci doğancı Süleyman Ağa da on bir gün sonra padişah huzurunda muhalif konuşmasının ardından saraydan payesiz olarak ihraç edilmiştir (Abdi Paşa, 2008: 117-118).

Bu şekilde çıkmaların yanında, padişahın musahipliğine kadar yükselmiş ve onların güvenini kazanmış birçok doğancıbaşı da bulunur. Makbul İbrahim Paşa, Hafız Ahmed Paşa ve Yusuf Ağa ilk akla gelenlerdir.

XVII. yüzyılda doğancıbaşı emekli olacağı vakit üç yüz akçe kapu ortası ile emekli edilir ve de kendisine Rumeli payesi verilirdi. H. 1076/1666'da Kuş Ahmed Ağa

ve H. 1081/1671'de Bosnevi Mehmed Ağa üç yüz akçe ulufe ve Rumeli payesi ile emekli edilmişlerdir. H. 1081/1671'de Has Odabaşı Mağribî Mustafa Ağa'nın iki yüz elli akçe ulufe ile kapu ortası teka'üdi verildiği göz önüne alındığında döneminde doğancıbaşının Has Oda'nın en kıdemli ağasından dahi itibarlı bir emekliliğe sahip olduğu görülür (Abdi Paşa, 2008: 215, 216, 348).

XVI. ve XVII. yüzyıldaki doğancıbaşıların isimleri ve çıktıkları görevler daha iyi aktarılmak amacıyla tablo halinde aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 8. Bazı Doğancıbaşılar ve Çıktıkları Görevler

DOĞANCIBAŞI	**ÇIKMA YILI**	**GÖREV**
Pargalı İbrahim Ağa	?	Has odabaşılık
Hacı Ahmed Ağa	?	Çakırcıbaşılık
Hasan Ağa	?	Çakırcıbaşılık
Mehmed Ağa	1580	Çakırcıbaşılık
Halil Ağa	1595	Çakırcıbaşılık
Şair Derviş Ağa	1596	Şahincibaşılık
Mustafa Ağa	1604	Mirahurbaşılık
Hafız Ahmed Ağa	1607	Kapdan-ı deryalık
Mehmed Ağa	1612	Bosna beylerbeyiliği
Ali Paşa	1617	Konya valiliği
Mustafa Ağa	1628	Yeniçeri ağalığı
Murteza Ağa	1633	Şam beylerbeyiliği
Abdurrahman Ağa	1638	Kıbrıs beylerbeyiliği
Topal Ahmed Ağa	1648	Silistre beylerbeyiliği
Arslan Ağa	1650	Çakırcıbaşılık

Yusuf Ağa	1651	Kubbe vezirliği
Tiryaki İbrahim Ağa	1657	Eğri beylerbeyiliği
Yusuf Ağa	1662	Kapıcılar kethüdalığı
Şeyh Mehmed Ağa	1663	Kubbe vezirliği
Musa Ağa	1674	Kapıcıbaşılık[40]

Kaynak: Na'îmâ, 2007: 391, 439, 637; Abdülkadir Efendi, I, 2003: 352, 372; Abdülkadir Efendi, II, 2003: 757; Süreyya, 1996: 418, 208; TSMA, D, nr. 1059: 50; Jenkins, 2011: 11; BOA, Ali Emirî [AE], II. Ahmed, nr. 18/1949; nr. 22/2293; Abdi Paşa, 2008: 12, 31, 43, 117, 158, 160; Mustafa Safî, II, 2003: 76; Yıldırım, 2005: 53; Peçevi, 1982: 18-19; Selanikî, 1999: 285-286.

Doğancıbaşıların değişken bir terfi geçirdiklerini ve bu terfilerin bazılarının düşük rütbeyle bazılarının da yüksek rütbelerle gerçekleştirildiği görülür. Bazı doğancıbaşılar padişahın öfkesine maruz kalmış, bazıları ise padişahın en gözde adamı konumuna yükselerek önemli mevkilere gelmişlerdir. I. Ahmed döneminden itibaren de doğancıbaşılar büyük bir itibara sahip olmuşlar ve imparatorluğun önemli devlet adamları konumuna yükseltilmişlerdir.

3.6. Doğancı Koğuşu'nun Kaldırılması

Doğancı Koğuşu, tarihi boyunca değişken bir kurumsal yapıya sahip olmasının yanında Enderûn'un diğer koğuşlarından ayrı bir özelliğe sahiptir ki, o da ilk kapatılan kaftanlı koğuşu olmasıdır. Evvelden bir binaya ve diğer koğuşlar gibi bir yapıya sahipken cüceler ve dilsizler gibi odasız olarak var olmaya devam etmişlerdir. Ayrıca Avcı Mehmed gibi av sevdalısı bir padişah tarafından ortadan kaldırılıyor olması da bir başka ilginç tarafıdır. Çağının tarih kitaplarında neden ve ne zaman kaldırıldığı ile ilgili bilgi bulunmuyor olması da koğuşun kapatılma nedeni noktasında araştırmada sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur.

Doğancı Koğuşu'nun kaldırılması ile ilgili en ciddi yorum Atıf Kahraman'a aittir ki, Kahraman (1995: 194), *Abdi Paşa Vekâyi-nâmesi*'ni esas alarak 1674 yılında

[40] BOA, İE, S, nr. 1383'de kayıtlı H. 1084 yılına ait bir arzda doğancıbaşı olan Musa Ağa'dan, BOA, AE, II. Ahmed, nr. 18/1949; nr. 22/2293'de kayıtlı belgelerde Serdoğan-i Sabık Kapıcıbaşı Musa Ağa diye bahsediliyor olması son doğancıbaşının kapıcıbaşılık ile çıkarılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

padişahın Kavarin isimli köyde avlanıp Edirne'ye dönmesinin ardından Matbah-ı Amire iç oğlanları ile birlikte Doğancı Koğuşu'nu kaldırıldığını savunur. Bir diğer görüş ise Yılmaz Öztuna'ya aittir ki, o da Doğancı Koğuşu'nun 1675 yılında kapatıldığını belirtir (Öztuna, 1972: 10). *Abdi Paşa Vekâyi-nâmesi'*nde belirtilen tarihte koğuşun kaldırılması ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bu bilgi yoksunluğuna karşın hem Kahraman hem de Öztuna koğuşun tamamen kaldırılması ile ilgili değil kaldırılmaya başlandığı tarih için aşağı yukarı doğru bilgi sunabilmişlerdir.

Arşiv belgelerinden edinilen verilerle H. 1084/1674 yılında önce doğancıbaşılığın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. H. 1084/1674 yılı Has odalılara dağıtılan hil'at akçesi kaydında doğancıbaşı bulunmaktadır. Buna karşın belirtilen tarihten sonra tutulan kayıtların hiçbirinde doğancıbaşıya rastlanılmamaktadır. H. 1085/1675, 1087/1677, 1089/1679, 1095/1684, 1105/1694 ve 1114/1703 yılı kayıtlarında artık doğancıbaşı bulunmamaktadır. Son doğancıbaşı Musa Ağa'nın H. 1104 yılına ait bir belgede kapıcıbaşı olarak anılması da seleflerinin edindiği yüksek rütbelere nazaran son doğancıbaşının iyice gözden düşürülmüş olduğunu da göstermektedir (TSMA, D, nr. 2352/490; D, nr. 2110/10, 12; D, nr. 2110/66: 3; D, nr. 2110/67: 3; D, nr. 2110/68: 3; BOA, AE, II. Ahmed, nr. 18/1949).

İkinci doğancılık, H. 1085/1675 yılı esvâb kayıtlarında bulunmasına rağmen bu tarihten sonra Has Oda kayıtlarında bulunmamaktadır. Fakat diğer ağaların yanında çıkarıldıkları tarih not düşülürken ikinci doğancı için herhangi bir not düşülmemiş olması H. 1086/1676'da konumunu hala koruduğunu gösterir (TSMA, D, nr. 2110/66: 3). İkinci doğancı Veli Ağa, Has Oda'dan müteferrikalık ile çıkarılmış ve 1684 yılında da şahincibaşılığa getirilmiştir (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, 1928: 189). Üçüncü doğancılık ise doğancıbaşılık ile birlikte kaldırılmıştır. H. 1085/1675 yılına ait bahsedilen belgede bâzî unvanlı bir ağa bulunmamaktadır (TSMA, D, nr. 2110/66: 3, 4)

Hazine ve Seferli eskilerinden olan baş doğancılar ve neferleri varlığını Has odalılara nazaran devam ettirmişlerdir. H. 1085/1675 yılı Enderûn kayıtlarını içinde barındıran defterde şaşırtıcı olarak bütün bâzî ünvanlı neferlerin H. 1086/1676 yılında ber-murad edildiği isimlerinin yanında kaydedilmiştir. Bu doğancılardan sadece yedisi Hazine Koğuşu'na alınırken diğerleri, Hazine doğancıları da dâhil taşraya çıkarılmışlardır (TSMA, D, nr. 2110/66: 3, 5, 6, 8, 9). H. 1081/1671 yılından itibaren

sürekli nüfus eksilmesi yaşayan teşkilat H. 1086/1676 yılında büyük sayıda neferini taşraya çıkarmıştır. H. 1087/1677 yılına ait bir belgede de padişah tarafından verilen in'amları alanlar arasında doğancılardan da bahsedilmektedir. Bu doğancıların Hazine doğancısı mı yoksa Seferli doğancısı mı olduğunu bilemiyoruz, fakat H. 1087/1677'de hala Enderûn'da doğancıların olduğunu bilmemiz açısından bilgi önemlidir (TSMA, D, nr. 2352/490). H. 1089/1679 yılında da ne Hazine Koğuşu'nda ne de Has Oda'da doğancı bulunmazken Seferli Koğuşu'nda sadece bir doğancıya rastlanır (TSMA, D, nr. 1993: 130). Bu son defterin dışında tutulan yakın tarihli defterlerde eskilerin unvanları yerine *eski* sıfatının yazılması, iç oğlanlarının da sadece isimleri ile (ender olarak cüce ve dilsizlerin ki kullanılmış) kaydedilmiş olmaları bu tarihten sonra herhangi bir doğancının varlığını sorgulamamızı zorlaştırmaktadır (TSMA, D, nr. 2110/77: 6, 9; D, nr. 2110/78: 4-9; D, nr. 2110/76: 4-9; D, nr. 2110/70: 3-8; D, nr. 2110/69: 3-8; D, nr. 2110/68: 3-9).

Edinilen veriler ile yapılan yordama sonrası şunları söyleyebiliriz ki, doğancıbaşılık ve üçüncü doğancılık H. 1084/1674 yılında, ikinci doğancılık H. 1086/1676 yılı ya da sonrasında kaldırılmış, fakat doğancılar varlıklarını H. 1089/1679 yılına kadar sürdürebilmişlerdir. H. 1089/1679 sonrasında da son doğancının çıkışı ile birlikte Doğancı Koğuşu tamamen ortadan kalkmıştır.

Doğancı Koğuşu'nun ve doğancıbaşılığın kaldırılmasından sonra koğuşun tüm görev ve yetkileri çakırcıbaşıya dolayısıyla Çakırcı Ocağı'na devredilmiştir (Özcan, 1994: 488).

3.7. Tanınmış Doğancılar

3.7.1. Makbul İbrahim Paşa

II. Bayezid zamanında Kefe'de Pargalı bir gemicinin oğlu olarak esir edilen İbrahim Paşa, Manisa'da dul bir kadına satılmış ve daha sonra da Manisa Sarayı'na verilerek orada Şehzade Süleyman'ın en yakın arkadaşı olmuştur. Şehzade Süleyman'ın tahta geçmesinin ardından önce doğancıbaşı, sonrasında da has odabaşılığa getirildi (Jenkins, 2011: 11). Rodos seferi sırasında hem doğancıbaşı hem has odabaşı olduğunu bilmekteyiz (Gökbilgin, 1997: 908). Pirî Mehmed Paşa'nın azli üzerine kaidelere uyulmayarak has odabaşılıktan doğru sadrazamlığa getirilmiş ve Rumeli beylerbeyiliği kendisine ihsan edilmiştir (Müneccimbaşı, t. y. : 519). Doğancıbaşılık görevinde iken

Pirî Mehmed Paşa'nın azlinde Ahmet Paşa ile işbirliği içinde bulunmuş; fakat sadrazamlığın kendisine verilmesi üzerine Ahmed Paşa ile arası açılmıştır. Ahmed Paşa'nın huzursuzluğunun giderilmesi için Mısır beylerbeyliği verildi; fakat kısa süre sonra isyan etmesi sonucu İbrahim Paşa Mısır'a giderek olaya el koydu ve Mısır beylerbeyliğini de kendisine aldı. Bu olaydaki başarılarından sonra nüfuzu daha da arttı ve iki yıl sonraki Macaristan seferine serdar olarak tayin edildi. Mohaç Meydan Savaşı'ndaki üstün başarısının ardından daha da güçlenen İbrahim Paşa, Budin'deki heykelleri aldı ve İstanbul'a getirtti. Sarayının bahçesine diktirdiği bu heykeller nedeniyle kendisi Figanî tarafından "büt-nişân" (put dikici) sıfatı ile anıldı (Emecen, 2000: 333-334).

Mohaç Savaşı sonrası Anadolu'da çıkan bir takım isyanları bastırmakla görevlendirildi. İsyanın sebebini, destek verenlerin hangi amaçlarla destek verdiklerini öğrendikten sonra olaya daha ihtiyatlı bir şekilde yaklaşıp isyanı bastırdı (Gökbilgin, 1997: 910). 1529 yılında çıkılan II. Macaristan seferine serasker unvanıyla katıldı. Macar tahtına Zapolyai'nin geçmesinde ve ilk dönemler Macar siyasetinin belirlenmesinde etkin bir isim oldu.

1533 yılında Habsburg hanedanıyla yapılan anlaşma ile Avusturya arşidükü sadrazama denk sayılmış ve bu diplomatik zaferin ardından serasker unvanıyla İran seferine çıkmıştır. Önce Tebriz'e daha sonra da Bağdat'a girdi. Sefer sırasında anlaşmazlığa düştüğü zengin ve nüfuzlu bir kişi olan Defterdar İskender Çelebi'yi katlettirmesi ve bunun yanı sıra sultan unvanını kullanması sebebiyle giderek tepkileri üzerine çekmeye başladı. Sefer sonrasında payitahta geri döndüğü vakit saraya iftara davet edildi yahut her zamanki gibi padişah ile sohbete geldiği gece olan 14/15 Mart 1536 tarihinde hiçbir sebep gösterilmeden boğduruldu (Emecen, 2000: 334; Müneccimbaşı, t.y.: 544-545).

3.7.2. Doğancı Hacı Ahmed Paşa

Kızıl Ahmed Paşa'nın torunlarından ve İsfendiyar sülalesindendi. II. Selim ve III. Murad ile de çok yakındı. Enderûn'da yetişmiş ve daha sonra çakırcıbaşı olarak Enderûn'dan ayrılmıştır. Temmuz 1556'da büyük mirahur ve ardından 1558' de Konya beylerbeyi, sonrasında Rumeli beylerbeyi, 1564'te Şam beylerbeyi ve 1572'de tekrardan Konya valisi olmuştur. 1588'de vefat eyledi. Doğancılıkta usta bir zattı ve yüz

yaşını geçtikten sonra bile padişahla ava giderdi. 1524 yılında türbesinin de bulunduğu Doğancılar meydanındaki hamamı yaptırmıştır (Süreyya, 1996: 208).

3.7.3. Kara Mehmed Paşa

Maraş'ın bir köyünde Ermeni bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Mehmed Paşa, Beşoğlu Kaya Bey'e intisab ederek Müslüman olmuş ve ondan doğancılığı öğrenmiştir. Kaya bey, birkaç gılmanla birlikte Mehmed Paşa'yı da padişah II. Selim'e armağan etmiş; fakat Enderûn'a alınmayarak Amasya sancakbeyi olan Şehzade Murad'a avcılığı öğretmesi için gönderilmiştir. III. Murad tahta geçtiğinde Mehmed Paşa'yı önce doğancıbaşı yapmış ve sonrasında çakırcıbaşı olarak çıkarmıştır. Çakırcıbaşılıktan mirahurbaşı olarak terfi etmiştir. 1583'te yeniçeri ağalığı ve 1584'te Rumeli beylerbeyi oldu. 1586'da ağalıktan azledilerek yine Enderûn'a girdi. 1587'de vezir payesiyle padişah musahibi ve Osman Paşa'nın sefere gidişinde Enderûn müdir-i umûru oldu. 1589'da vefat etti. Sikkenin ıslahına memuriyeti ve doğancılıktaki ustalığı sayesinde saraydaki sadrazam ve vezirlerden daha güçlüydü (Süreyya, 1996: 1042; Peçevi, 1982: 18-19).

3.7.4. Doğancı Halil Paşa

Aslen Maraşlıdır ve abisi Maktul Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın gayretiyle Enderûn'a alınarak eğitilmiştir. III. Murad döneminde görevindeki başarılarından sonra doğancılar kethüdalığına ardından da doğancıbaşılık görevine getirilmiştir. III. Mehmed'in cülûsunun ardından 6 Şubat 1595 yılında çakırcıbaşı olarak çıkarılmıştır. Eğri ve Haçova seferleri sırasında gösterdiği cesaret nedeniyle takdirlere mazhar olmuş ve I. Ahmed döneminde de çakırcıbaşı olarak görevini devam ettirmiştir. 1607 yılında yeniçeri ağalığına getirildi. Celalîlere karşı girişilen mücadelelerde büyük yararlılıkları olan Halil Paşa, eski bir doğancıbaşı olan Kapdan-ı derya Hafız Ahmed Paşa'nın yerine atandı. Kıbrıs açıklarında Avrupalıların Kızıl Kalyon Türklerin ise Kara Cehennem olarak niteledikleri Chevalier de Fraissinet idaresindeki Malta kalyonunu zapt etmiş ve birçok esir alarak İstanbul'a dönmüştür. Bu başarısından sonra da kendisine vezir payesi verilmiştir. Kapdan-ı deryalığı sırasında Hollanda ile ilişkiler kurmuş ve bu ilişkileri sonucunda Hollanda'ya I. Ahmet tarafından kapitülasyon verilmiştir. 1610'da kapdan-ı deryalık görevinden alındı; fakat divanda vezirlik görevine devam etti. Kapdan-ı derya Öküz Mehmet Paşa, Mısır gemilerini İstanbul'a getirirken İspanyol gemileri tarafından

bozguna uğratılınca yerine ikinci kez kapdan-ı deryalığa getirildi ve Trablusgarp'a memur edilerek Sefer Dayı'yı ortadan kaldırdı (Aydın, 2010: 4-6; Süreyya, 1996: 582).

Sadrazam Öküz Mehmet Paşa'nın Revan Seferi'ndeki tedbirsizliğinden dolayı yerine I. Ahmed Halil Paşa'yı getirdi. Halil Paşa, İran seferinde gösterdiği başarıların ardından Serav anlaşmasını imzalayarak İran sınırındaki savaşı sonlandırdı ve İstanbul'a döndüğünde yeni padişah II. Osman tarafından görevinden alınarak yerine Damat Mehmet Paşa getirildi. Bir süre ikinci vezirlik görevini yürüttükten sonra Şam'a vali olarak tayin edilmesine karşın padişahtan affını isteyerek Üsküdar'a Aziz Mahmud Hüdayi'ye intisap etmiştir. Aziz Mahmud Hüdayi'nin II. Osman'a yazdığı tezkire sonucunda tekrardan kapdan-ı deryalığa getirildi. II. Osman'ın tahttan indirilmesi sırasında I. Mustafa'nın validesi tarafından kendisine üç kez sadrazamlık teklif edilmesine karşın bu görevi kabul etmedi. Daha sonra ise Malkara'ya sürüldü. IV. Murad'ın cülûsundan sonra Bağdat Seferi sırasında ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Serdarlığı sırasında Erzurum beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'nın ihanetiyle uğraşmış ve başarısız olmuştur. Bunun ardından görevinden azledilerek 1628 yılında İstanbul'a döndü ve dördüncü vezirliğe getirildi. Bu olaydan sonra fazla uzun yaşamadı ve bir süre Aziz Mahmud Hüdayî'nin dergâhında münzevi bir hayat yaşadıktan sonra vefat etti (Aydın, 2010:6- 18; Süreyya, 1996: 582).

3.7.5. Derviş Paşa

Şair ve devlet adamıdır. Sultan III. Murad zamanında doğancıbaşı olan Derviş Paşa, doğancıbaşılığı sırasında padişahın emriyle Binaî'nin Sehâ-nâme'sini Türkçe'ye çevirmiştir. Doğancıbaşılıktan şahincibaşılık ile çıkmış ve sonra küçük mirahur, tekrar şahincibaşı, çakırcıbaşı, Segedin beyi ve sonra Bosna beylerbeyi olmuştur. 1603 yılında Belgrad'ın karşısında Koyunova'da şehit düşmüştür (Kesik, 2009: 371-372; Süreyya, 1996: 418; Beyanî, 1997: 95).

3.7.6. Hafız Ahmed Paşa

Tahminen 1564 yılında Filibe'de doğdu. Babasının mesleğinden dolayı Müezzin-zade olarak da anılan Ahmed Paşa, on beş yaşında iken İstanbul'a gitti ve sesinin güzelliğinden dolayı I. Ahmed'in dikkatini çekti. Bu sebepten dolayı Enderûn'a alındı (Köprülü, 1997: 84). Şairliği sebebiyle padişah muhasipliğini de yapan Ahmed Paşa, 22

Şevval 1016'da (9 Şubat 1608) doğancıbaşılıktan kapdan-ı deryalığa getirildi (Mustafa Safî, II, 2003: 76).

1608/09 yılında Mısır irsaliyesini getirirken Venediklilerle çarpıştı ve ağır kayıplar verdi. Tersane'de donanma işleri ile uğraşırken Şubat 1609'da azledildi ve yerine Halil Paşa getirildi. Aynı yıl Şam beylerbeyliği görevi verildi. 1610 yılında Kuyucu Murad Paşa'nın yanında yer aldı ve Tebriz'e girdi. Daha sonra Şam'a döndü ve takviye kuvvetlerle Ma'noğlu Fahreddin'in üzerine yürüdüyse de Deyr'ül-kamer'i almakta başarısız oldu. Buna rağmen, Dürzilerin önemli bir kısmını itaat altına aldı. 1618 yılında da Erzurum beylerbeyliğine getirildi (Köprülü, 1997: 84).

II. Osman zamanında Diyarbakır beylerbeyliğine getirildi. Peçevi, padişahın öldürülmesinin ardından Erzurum beylerbeyi Abaza Paşa ile mektuplaştığı ve ittifak ettiğinden, daha sonra ise Abaza Paşa'nın hedefini Osmanlı hükümetine yöneltmesinden sonra taraf değiştirdiğinden bahseder.

Merkezden Bağdat'a gönderilen Süleyman Paşa'nın Bekir Subaşı tarafından şehre girdirilmemesi üzerine sefere serdar olan Ahmed Paşa, geçici olarak yönetimin Bekir Subaşı'ya verilmesi teklifini arz etse de kabul görmez ve Bağdat'ı kuşatmak zorunda kalır. Kuşatma sırasında İran'ın da Bağdat üzerine yürüdüğünden, Bekir Subaşı'nın da kendisinin Bağdat'a vali tayin edilme ısrarından dolayı Bağdat valiliğine Bekir Subaşı'yı atadı. Buna rağmen İran'ın şehri almasına engel olamadı. Üstelik Musul ve Kerkük'te elden çıktı. Ancak, kısa süre sonra Musul'u tekrar almayı başardı (Köprülü, 1997: 84).

28 Ocak 1625'te sadrazamın Tokat civarında vefat etmesi üzerine sadrazam tayin edildi. Kısa süre sonra serdar olarak ikinci kez Bağdat'ı kuşattı. Şehir tam düşecekken Şah Abbas'ın kuvvetleri tarafından Osmanlı ordusuna getirilen erzakların kesilmesi nedeniyle kuşatma kaldırılmak zorunda kaldı.

Kuşatmayı kaldırıp, şahın adamlarını geri püskürttükten sonra Musul'a oradan da Diyarbakır'a kışı geçirmek için de Halep'e çekildi. IV. Murad'dan gelen hatt-ı hümayûn ile takdir edilen ve gelecek yıl yapılacak olan Bağdat seferinin hazırlıklarına başlamasının emredilmesine karşın birkaç ay sonra (1 Aralık 1626) görevinden alındı. İstanbul'a gelerek padişahın kız kardeşi Ayşe sultan ile evlendi. Önce ikinci vezirliğe,

daha sonra üçüncü vezirliğe düşürülmesine karşın 25 Ekim 1631 yılında Hüsrev Paşa'nın yerine ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Sadaret kaymakamı Topal Recep Paşa, askerlerdeki Hüsrev Paşa sevgisini istismar ederek askerlerin At Meydanı'nda toplanmasını sağladı ve toplanan asiler Ahmed Paşa'nın kendilerine verilmesini istediler. Padişahın huzuruna çıkarken saldırıya uğrayıp yaralandı ve o haliyle sadaret mührünü padişaha sundu. Padişahtan izin isteyerek Üsküdar'a geçmek isteyen Ahmed Paşa, Yalı Köşkü'nde bir kayığa bindi. Ahmed Paşa'nın hayatının tehlikede olduğunu gören padişah onu geri çağırtarak Babüs'saade'de onunla konuştu. Askerin yatışmayacağı ve işin böyle devam ederse padişahın tahttan indirilmesine sebep olacağı düşüncesiyle kalabalığın ortasına atıldı ve dövüşerek öldü (10 Şubat 1632). Şiirlerinde Hafız mahlasını kullanan Ahmed Paşa'nın bir divanı bulunmaktadır. Ayrıca Bağdat Seferi sırasında yazdığı şikâyet-name'si de meşhurdur (Köprülü, 1997: 85).

3.7.7. Karakaş Mehmed Paşa

Enderûn'da yetişerek doğancıbaşı olmuştur. Aralık 1612'de Bosna beylerbeyliği görevine getirildi (Na'îmâ, 2007: 391). 1613'te Kanije ve 1620'de vezirlikle Budin beylerbeyi oldu. Aynı yıl Lehlilerle yapılan savaşta şehit düştü. Ölümü orduda büyük üzüntüye sebep olmuştur. Savaşı idaredeki ustalığı padişahın dikkatini çekmiş ve zamanın sadrazamı tarafından kıskanılmasına neden olmuştur. Nakşibendi müridi, salih, vakur, sert, cesur ve tedbirli bir kişiliğe sahipti (Süreyya, 1996: 1059).

3.7.8. Doğancı Ali Paşa

Enderûn'da doğancıbaşı olup Aralık 1617'de Konya'ya vali olarak atandı. 1620 yılındaki Lehistan Seferi'ne katıldı ve sefer sırasında (1621) şehit düştü (Süreyya, 1996: 283).

3.7.9. Deli Derviş Paşa

Sultan II. Osman'ın tahttan indirilmesi sonrası 1622'de silahdar, daha sonra da yeniçeri ağası oldu. Bu görevinden kısa süre sonra azledilse de kısa zamanda tekrar geri döndü ve iki ay sonra Budin valiliği vezirlik ile verildi. Ardından Temeşvar valisi oldu ve 1623 yılında attan düşerek öldü (Süreyya, 1996: 418; Na'îmâ, 2007: 495).

3.7.10. Abdurrahman Paşa

Sarayda eğitim görerek doğancıbaşılığa kadar yükseldi. IV. Murat'ın Bağdat Seferi sırasında Âmid sahrasında konaklandığı gün Kıbrıs beylerbeyi olarak çıkarıldı (Yıldırım, 2005: 53). Bu görevinden sonra 1644 yılında beylerbeyilik rütbesiyle önce Trablusgarp'a oradan da Tunus'a gönderildi. Tunus'taki görevi sırasında da vefat eyledi (Süreyya, 1996: 95).

3.7.11. Nişancı Mustafa Paşa

Aslen Mostarlı olan Mustafa Paşa, Enderûn'da yetişmiş ve doğancıbaşı olmuştur. 1628' de yeniçeri ağası ve aynı yıl Şam valisi oldu ve iki yıl sonra azledildi. Azlinden iki yıl sonra kubbe vezirliğine getirildi. Bir yıl sonra da Silifke'ye sancakbeyi olarak gönderildi. Bu görevinden sonra nişancılığa getirildi. 1643'te Silistre valisi oldu ve iki yıl sonra görevinden azledildi. Ağustos 1647'de Mısır valisi, Aralık 1647'de tekrar kubbe veziri ve nişancı oldu. 13 Eylül 1661'de bu payede vefat etmiştir. Ilımlı ve doğru bir kişi olduğundan bahsedilir (Süreyya, 1996: 1204).

3.7.12. Doğancı Hasan Paşa

Doğancılıktan yetişip 1638 yılında Kengırı'ya paşa unvanıyla atandı. Girit harbi sırasında bulunmuş ve bu seferde vefat etmiştir (Süreyya, 1996: 637).

3.7.13. Ahmed Efendi

Enderûn'dan yetişerek doğancıbaşılığa getirilmiştir. 1648'de Silistre beylerbeyi oldu. Bu görevinden sonra Anadolu beylerbeyliğine getirildi ve 1651'de bir deniz savaşı sırasında şehit düştü (Süreyya, 1996: 164).

3.7.14. Yusuf Paşa

Ocak/Şubat 1652'de doğancıbaşılıktan kubbe vezirliğine atandı (Abdi Paşa, 2008: 43). Temmuz 1652'de rahmetli Kenan Paşa'nın eşi Atike Sultan ile nikâhlandı. Boğaz hisarı muhafızlığı, 1663'te Tuna muhafızlığı, 1664'de Anadolu asker sürücüsü ve Edirne'de Rikâb-ı Hümayûn kaymakamı ve 1667'de Temeşvar beylerbeyi oldu. 1670'de vefat etti (Süreyya, 1996: 1695).

3.7.15. Yusuf Paşa

Sarayda yetişip doğancıbaşı olan Yusuf Paşa, bir ara bu görevdeyken azledilmiş ve bir süre sonra affedilerek 1663'te kapıcılar kethüdalığına getirilmiştir (Abdi Paşa, 2008: 158). Kısa süre sonra da Ankara valisi olmuş ve göreve giderken Baba kasabasında öldürülmüştür (Süreyya, 1996: 1694).

3.7.16. Şeyh Mehmed Paşa

1664 yılında doğancıbaşılıktan kubbe vezirliğine çıkarıldı (Abdi Paşa, 2008: 160). 1666'da Silistre beylerbeyi, 1668'de Edirne kaymakamı ve kubbe veziri oldu. 1671'de Temeşvar, sonrasında Van beylerbeyi oldu. Bu görevden sonra Yanova muhafızı, 1675'te Kandiye valisi oldu. 1677'de yine Yanova muhafızlığına getirildi. 1681'de emekli olmuş ve aynı yılın Haziran ayında vefat etmiştir. Akıllı ve tedbirli biri olduğundan bahsedilir (Süreyya, 1996: 1074, 1075; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 109-110).

3.7.17. Doğancı Ali Paşa

Aslen Nişlidir. Enderûn'da yetişerek ikinci doğancı olmuştur. Haziran 1670'de Eğri beylerbeyi olarak saraydan ayrıldı. Sonrasında Ankara, 1672'de Konya, sonrasında da Kandiye valisi olmuştur (Süreyya, 1996: 283). 3 Nisan 1676'da Rumeli valisi oldu. 1678'de Çehrin kuşatması sırasında siper işlerinde mahareti olmadığı gerekçesiyle azledildi (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 1977: 109, 141). 1679'da Anadolu valisi ve 1683 yılında da Kastamonu'ya vali olarak atandı. Burada iki yıllık görevi sonunda 1685 yılında vefat etti (Süreyya, 1996: 283).

4. SONUÇ

"Osmanlı Saray Teşkilatında Doğancı Koğuşu" adlı yüksek lisans tez çalışmasında Topkapı Sarayı Enderûn-ı Hümayun'un da bulunan Doğancı Koğuşu çalışılmıştır. Doğancı Koğuşu, Fatih'in Topkapı Sarayı'nı inşa ettirip taşınmasından sonra Bölük Şahinciyan-ı Enderûn ismiyle kurulmuş bir Enderûn sınıfıdır. Doğancılar, erken dönemlerde farklı koğuşlarda kalmaya başlamışlardır. Kendilerine ait binası olsa da XVI. yüzyılda Büyük Oda, Hazine ve Has Oda binalarında kalırlardı. XVII. yüzyılda ise Büyük Oda, Seferli, Hazine ve Has Oda'da kalmaya başlamışlardır. Bu ikametleri Enderûn'dan kaldırılmalarına kadar da devam etmiştir.

Büyük Oda doğancıları dolamalı doğancıların olduğu sınıf idi. Seferli doğancıları yeni kaftan altına girmiş doğancıların olduğu koğuştu ve doğancıların birçoğu da bu koğuşta bulunurdu. İkinci koğuş ise Hazine Koğuşu'dur ki Seferli Koğuşu'nda eskiyen doğancılardan bazıları bu koğuşa alınır ve Hazine iç oğlanlarıyla aynı ayrıcalığa sahip olurlardı. Son olarak da Hazine'de eskiyen ve Hazine baş doğancılığından Has Oda'ya geçen doğancı Has Oda doğancısı olurdu. Önce üçüncü doğancı, sonra ikinci doğancı ve en nihayetinde de doğancıbaşı olur ve böylece Has Oda'nın arz ağalarından biri konumuna gelirdi.

Hazine ve Seferli baş doğancıları, kendi koğuşlarında bulunan doğancıların amirleri idi. Terfi edecekleri vakit bir üst odaya geçerler ve orada bulunan doğancıların kıdemce altında bulunurlardı. İkinci ve üçüncü doğancılar Has Oda'da doğancıbaşının yardımcılarıydılar. Hazine ve Seferli doğancıları bulundukları koğuşlarda kalırken, doğancıbaşı kurulduğu günden kaldırıldığı yıla kadar Has Oda arz ağalarındandı ve Has Oda'da beşinci sırada idi. Kendisine ait bir binası bulunan doğancıbaşı saraydan ayrılacağı vakit devletin üst makamlarına getirilirdi. Çeşitli gelirlere sahipti ve yıllık elbiseleri, yiyecekleri ve harçlığı hepsi birden saray tarafından karşılanırdı.

Enderûn'da bulunan doğancılardan ayrı dış saraylarda da doğancı şakirdleri vardı ve bu şakirdler doğancıbaşının sorumluluğu altında idi. Bu doğancıların çıkmaları ve Enderûn'a kabulleri de doğancıbaşının arzıyla yapılırdı.

Doğancılar sarayda doğanların eğitimi ve beslenmesi ile ilgilenir ve eskilerden doğancılığı öğrenirlerdi. Boğdan ve Mısır gibi yerlerden gelen değerli doğanları alırlar

ve bakarlardı. Ayrıca kaldıkları koğuşlarında işini yaparlardı. Seferli doğancıları Seferli eşyalarının korunması için, Hazine doğancıları da pars günleri temizliği için kullanılırdı. Ayrıca geceleri de bahçede doğanlar ile nöbet tutarlardı.

Doğancı Koğuşu, XVII. yüzyıl ikinci yarısında av düşkünü bir padişah olan IV. Mehmed zamanında kaldırılmıştır. Neden kaldırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. H. 1084/1674 yılından itibaren teşkilat mensupları saraydan çıkarılmış ve böylece 200 yıllık bir teşkilat tarihsel işlevini tamamlamıştır.

Ekler Listesi

Ek 1. A. Bobovius'un Enderûn Avlusu Planı…….…….....77

Ek 2. Bir Doğancı Minyatürü…….……..78

Ek 3. Doğancıbaşı Minyatürü…….……..79

Ek 4. H. 1084 Yılına Ait Enderûn Hil'at Akçesi Belgesi…….....80

Ek 5. Doğancıbaşı Tarafından Yazılmış Bir Arz…….…...81

Ek 6. XVII. Yüzyılda Doğancıbaşının Acemilik İn'amının Bulunduğu Varak 82

Ek 1. 40 numaralı oda Has Oda yanındaki Doğancı Odası, G harfi le gösterilen yer ise doğancıbaşının odasıdır.

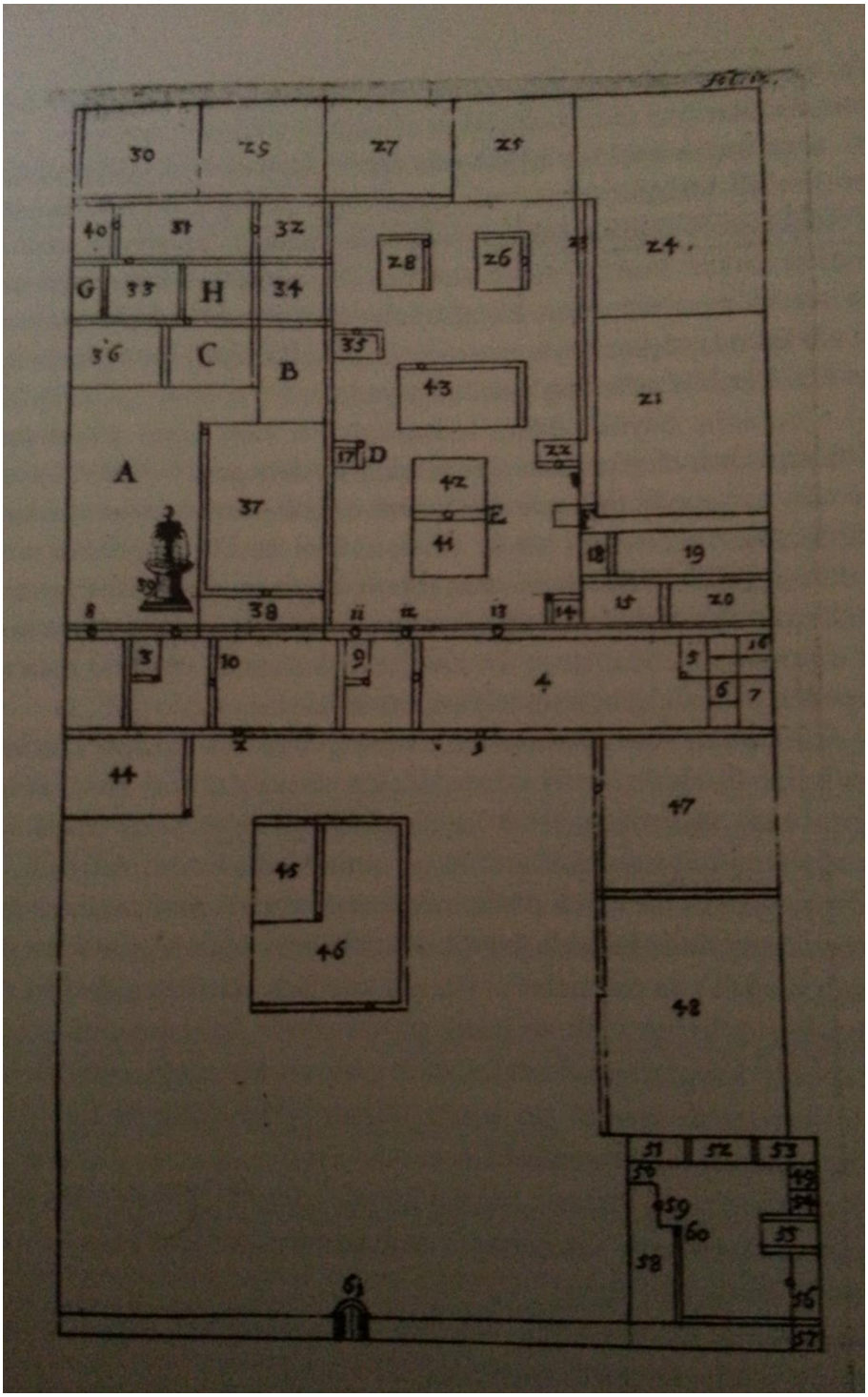

Kaynak: A. Bobovius (2013). Saray-ı Enderûn Topkapı Sarayı'nda Yaşam (Çev: Türkis Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 23.

Ek 2. Doğancı minyatürü.



Kaynak: Le Sérail et divers personnages turcs. 1720.
http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f49.item.r=doghangi (Erişim Tarihi:25 Mayıs 2014).

Ek 3. Doğancıbaşı minyatürü.



Kaynak: Claes Ralamb Costume Book. http://ds.kb.se/?mapp=5&fil=draktbok/51 (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2014).

Ek 4. H. 1084 yılı Enderûn hil'at akçesi evrağıdır.

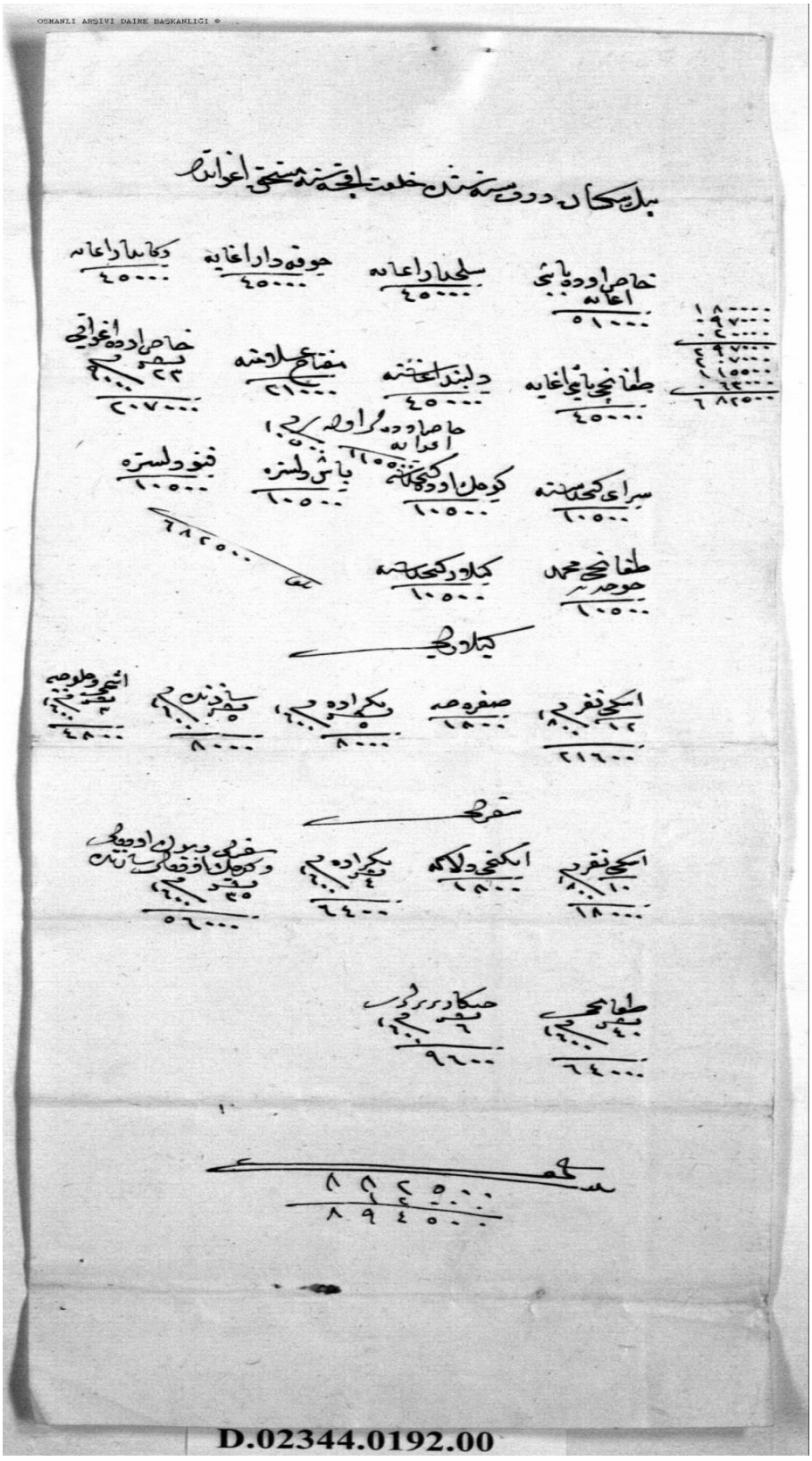

Kaynak: TSMA, D, nr. 2344/192**.**

Ek 5. Doğancıbaşı tarafından yazılmış bir arz.

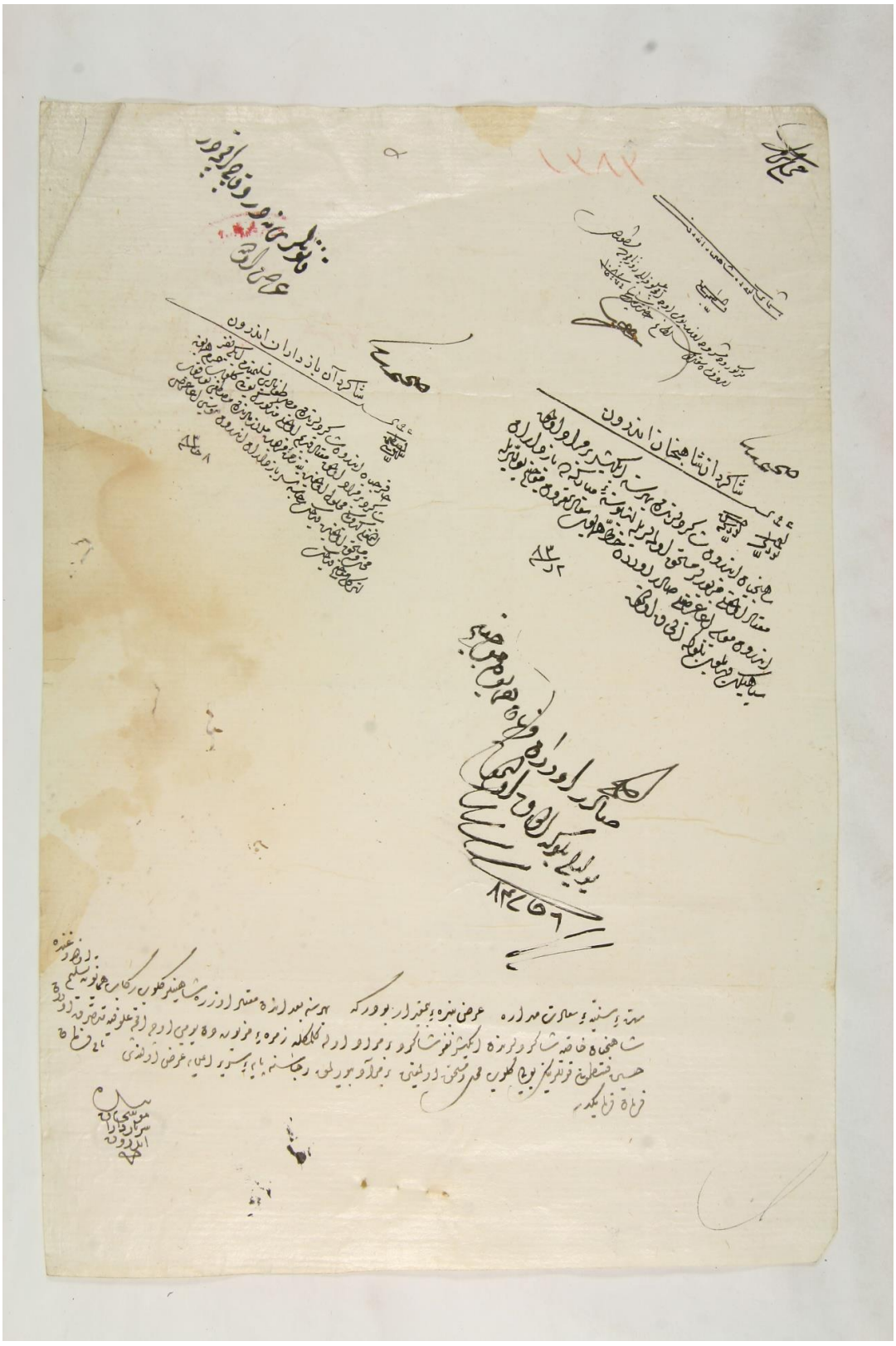

Kaynak: BOA, İE, S, nr. 1383.

Ek 6. XVII. yüzyılda doğancıbaşının acemilik in'amının bulunduğu varak.

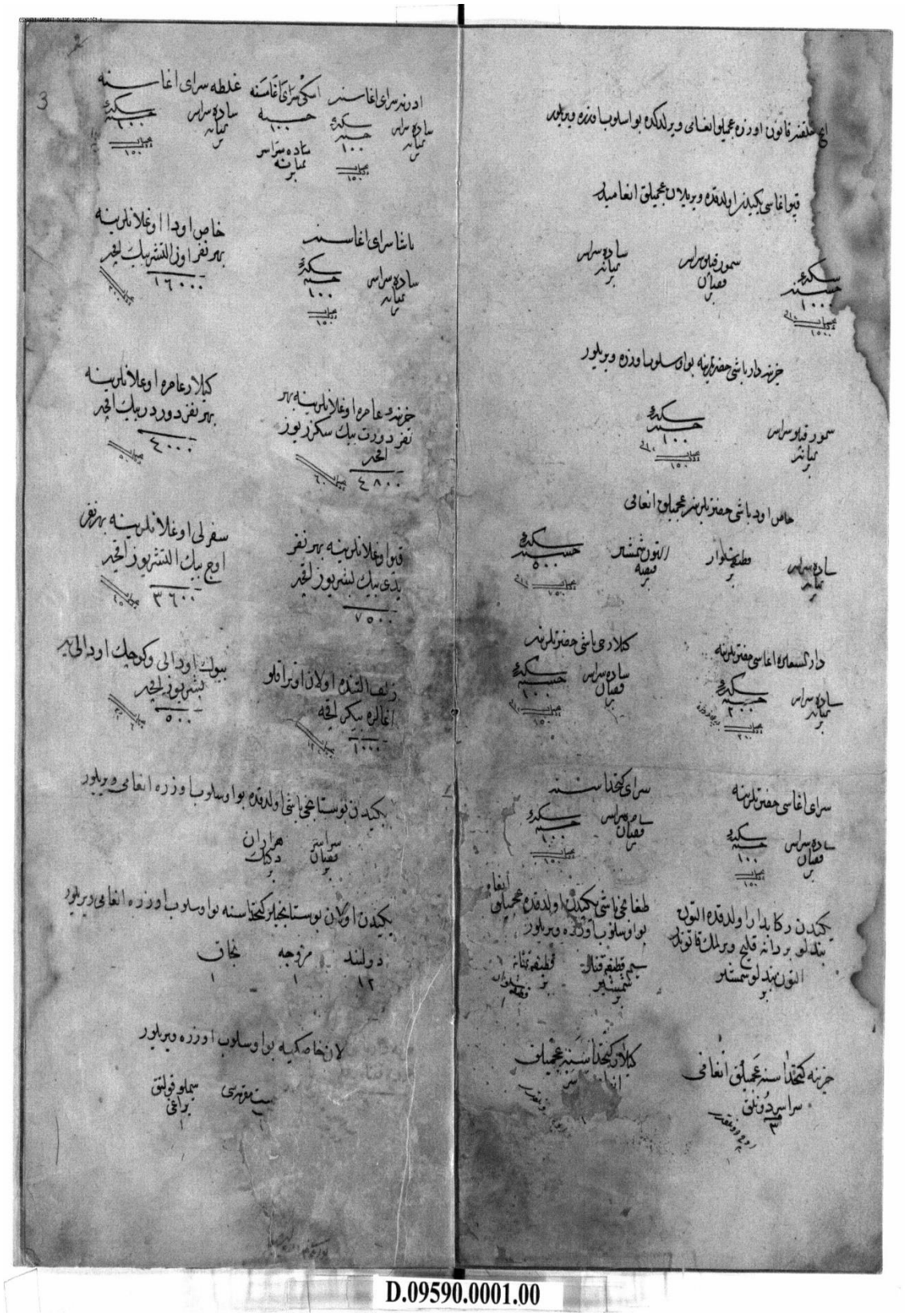

Kaynak: TSMA, D, nr. 9590: 3.

KAYNAKÇA

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

Defterler

Nr. 1059; nr. 1993/1; nr. 2013; nr. 2110/2, 3,4, 6, 7, 8, 10, 12, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 77, 78; nr. 2344/96, 190, 191,192; nr. 2352/ 417, 419, 488, 490; nr. 5618; nr. 8274; nr. 9588; nr. 9590; nr. 9592/10, 11; nr. 10457/1, 15, 17, 36, 37, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 145, 146, 148.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 998, 3772, 1083, 2298.

İbnülemin Saray Mesalihi (İE. S.) nr. 280, 891, 1368, 1383, 1501, 1523, 1766, 14/1383.

Ali Emirî II. Ahmed (AE. II. Ahmed) nr. 18/1949; nr.22/2293.

Yayınlanmış Arşiv Vesikaları

3 numaralı mühimme 966- 968/ 1558- 1560 (1993). Haz: N. Aykut, İ. Bostan, M. Cebecioğlu, F. Emecen, M. İlgürel, vd, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

6 numaralı mühimme defteri, özet- transkripsiyon- indeks, c. I (1995). Haz: H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioğlu, M. Safi, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

7 numaralı mühimme defteri, özet- transkripsiyon- indeks, c. II (1999). Haz: H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioğlu, H. Çağlar, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

7 numaralı mühimme defteri, özet- transkripsiyon- indeks, c. III (1999b). Haz: H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioğlu, H. Çağlar, M. Serin, O. Uslu, F. Yavuz, N. Yekeler. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

12 numaralı mühimme defteri, özet- transkripsiyon- indeks, c. II (1996). Haz: H. O. Yıldırım, V. Atik, M. Cebecioğlu, M. Safi, M. Serin, O. Uslu, N. Yekeler. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

85 numaralı mühimme defteri, özet- transkripsiyon- indeks (2002). Haz: H. O. Yıldırım, V. Atik, A. M. Birinci, M. Cebecioğlu, A. Özyurt, F. Yavuz, N. Yekeler. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Basılmamış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Aydın, M. (2010). Gazânâme-i Halil Paşa 1595-1623 (Tahlil ve Metin).Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Günay, M. (1996). 55 numaralı mühimme defteri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Güngör, T. (2007). Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda teşkilatı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Keskin, M. (2009). Enderun Saray Okulu'nda Has Oda teşkilatının önemi, uygulanan eğitim yönetimi ve stratejileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

Makaleler, Bildiriler ve Ansiklopedi Maddeleri

Ahmed Refik (1335-37). Fatih devrine aid vesikalar. *TOEM, VIII-XI* (49-62), 1-58.

Akkutay, Ü. (1999). Osmanlı eğitim sisteminde Enderûn mektebi. *Osmanlı Ansiklopedisi*, V, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 187-193.

Aksakal, A. (1991). Babür-nâme'de avcılık ve avlanma usulleri. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. 9 (54), 34-36

And, M. (1970). On altıncı yüzyılda av ve avcılık. *Hayat Tarih Mecmuası, XII*, 17-21.

Artan, T. (1994). İbrahim Paşa Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 128-130.

Caferoğlu, A. (1972). Türklerde av kültü ve müessesesi. *VII. Türk Tarih Kongresi*. Ankara: TTK, 169-175.

Emecen, F. (2000). Makbul İbrâhim Paşa, *DİA*, c. XXI. İstanbul: TDV, 333-335

Ercan, Y. (1986). Devşirme sorunu, devşirmenin anadolu ve balkanlardaki türkleşme ve islamlaşmaya etkisi. *TTK Belleten*, Sayı. 198, 679-725.

Ertuğ, Z. T. (2012). Topkapı Sarayı, *DİA*, c. XLI. İstanbul: TDV, 256-261.

Eyice, S. (1972). İbrahim Paşa Sarayı. *Türk Ansiklopedisi*. c. XX, Ankara: MEB., 5-6.

Gökbilgin, T. (1997). Pargalı İbrahim Paşa. *İslam Ansiklopedisi*. c. V/II, MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 908-915.

İpşirli, M. (1995). Enderûn. *DİA*. c. XI. İstanbul: TDV, 185-187.

Kesik, B. (2009). Derviş Paşa'nın Murâd-nâme'sinde ses ve ahenk ile ilgili sanatlar. *Turkish Studies*, IV/VII, 370-400.

Koçu, R. E. (1972). Osmanlı sarayında Enderûn teşkilatı. *Hayat Tarih Mecmuası*, II (VII), 31-35.

Köprülü, O. F. (1997). Hafız Ahmed Paşa. *DİA*. c. XV. İstanbul: TDV, 84-85.

Özcan, A. (1982). Fatih'in teşkilat kanunnamesi ve nizam-ı âlem için kardeş katli meselesi. *Tarih Dergisi,* XXXIII, 7-56.

Özcan. A. (1993). Çuhadar. *DİA*. c. VIII. İstanbul: TDV, 381-382.

Özcan, A. (1994b). Devşirme. *DİA*. c. IX. İstanbul: TDV, 254-257.

Özcan, A. (1994). Doğancı. *DİA*, c. IX. İstanbul: TDV, 487-489.

Özcan, A. (2008). Rikâbdar. *DİA*. c. XXXV. İstanbul: TDV, 11-112.

Öztuna, Y. (1972). Osmanlı saray üniversitesi: Enderûn. *Hayat Tarih Mecmuası*, VIII (I), 10-13.

Parmaksızoğlu, İ. (1968). Enderûn-ı Hümayûn. *Türk Ansiklopedisi*. c. XV. Ankara: MEB, 193-196.

Sakaoğlu, N. (1994). Enderûn. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. III, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 172-174.

Sakaoğlu, N. (1994b). Galata Sarayı Ocağı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. c. III. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 367-368.

Sakaoğlu, N. (1994c). İbrahim Paşa Sarayı mektebi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. c. IV. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 130-131.

Sugimura, T. (2001). Saray albümlerinde kuş resimleri doğan ve doğancılık, *P Dergisi*, Sayı 23, 112-120.

Turan, Ş. (2009). Silâhdar. *DİA*. c. XXXVII. İstanbul: TDV, 191-193.

Kitaplar, Tarihler ve Seyahatnameler

Abdurrahman Abdi Paşa (2008). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi-nâmesi (1648-1682)* (Haz. F. Ç. Derin). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Abdülkadir Efendi (2003). *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi tarihi: Metin ve Tahlîl.* c. I, II. Haz. Z. Yılmazer. Ankara: TTK.

Akkutay, Ü.(1984). *Enderûn mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ali Seydi Bey (t. y). *Teşrifat ve teşkilatımız*. Yayın Yeri Yok: Tercüman 1001 Temel Eser.

Baykal, İ. H. (1953). *Enderûn mektebi tarihi*. İstanbul: İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı.

Beyâni Mustafa bin Carullah (1997). *Tezkiretü'ş-şuarâ* (Haz. İ. Kutluk). Ankara: TTK.

Bobovius, A. (2013). *Saray-ı Enderûn Topkapı Sarayı'nda yaşam* (Çev: Türkis Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Cenkmen, E. (1948). *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Covel, J. (2009). *Bir papazın Osmanlı günlüğü, saray- merasimler-gündelik hayat* (Çev: N. Özmelek). İstanbul: Dergah Yayınları.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1977). *Zübde-i vekayiât (olayların özü)* c. I, II (Sad: A. Özcan). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Develioğlu, F. (2008). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lûgat* (25.Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Enderûnlu Abdüllatif (2013). *Âyîne-i Derûn.* (Haz: A. Köç), İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Evliya Çelebi (1970). *Seyahatname*. c. I-II. (Sad: T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik). İstanbul. Üçdal Neşriyat.

Evliya Çelebi (1938). *Seyahatname.* c. X. İstanbul: Devlet Basımevi.

Eyyubî Efendi (1994). *Eyyubî Efendi kanunnamesi* (Haz: A.Özcan). İstanbul: Eren Yayıncılık.

Gelibolulu Mustafa Ali (2003). *Künhü'l-Ahbâr*. c. II. Haz. M. Hüdai Şentürk. Ankara: TTK

Hammer (1966). *Büyük Osmanlı tarihi.* c. I (Haz. M. Çevik, E. Kılıç). İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Hasan Bey- zâde Ahmed Paşa (2004). *Hasan Bey-zâde Tarihi.* c. II (Haz. Ş. N. Aykut). Ankara: TTK.

Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i âl-i Osman*. Ankara: TTK.

İnalcık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu klâsik çağ (1300-1600).* (3.Baskı) (Çev: R.Sezer). İstanbul: YKY.

Jenkins, H. D. (2011). *Kanunî'nin Veziriazamı Pargalı İbrahim Paşa*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde spor*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Koçi Bey (1993). *Koçi Bey risalesi* (Haz: Z. Danışman). İstanbul: MEB.

Koçu, R.E. (1968). *Topkapu Sarayı*. İstanbul: Nurgök Matbaası.

Mehmed Halife (t. y.). *Tarih-i Gılmânî* (Haz: Ö. Karayumak). Yayın Yeri Yok:

Tercüman 1001 Temel Eser.

Menavino, G. A. (2011). *Türklerin hayatı ve âdetleri üzerine bir inceleme* (Çev: H. Mutluay). İstanbul: Dergah Yayınları.

Mustafa Sâfî (2003). *Mustafa Sâfî'nin zübdet'üt-tevârihi.* c. I-II (Haz: İ. H. Çuhadar). Ankara: TTK.

Müneccimbaşı Ahmed Dede (t. y.). *Müneccimbaşı Tarihi*. c. II. (Sad. İ. Erünsal)Yayın Yeri Yok: Tercüman 1001 Temel Eser.

Na'îmâ Mustafa Efendi (2007). *Tarih-i Na'îmâ*. c. I-II (Haz: M. İpşirli). Ankara: TTK.

Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı mimarî, tören ve iktidar.* (Çev: R.Sezer). İstanbul: YKY.

Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı sarayı'nda hayat.* İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Ortaylı, İ. (2007). *Mekânlar ve olaylarıyla Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü.* c. I-II-III (3. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Peçevi İbrahim Efendi (1982). *Peçevi tarihi.* c. II (Haz. B. S. Baykal). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Rycaut. (1996). *Türklerin siyasi düsturları batılı gözüyle Osmanlı'nın gücü ve zaafları* (Çev: M. R. Uzmen). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Selanikî Mustafa Efendi.(1999). *Tarih-i Selanikî.* (Haz: M. İpşirli). Ankara: TTK.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa (1928). *Silahdar Tarihi.* c. II. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Sofyalı Ali Çavuş (1992). *Sofyalı Ali Çavuş kanunnamesi* (Haz: M. Sertoğlu). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî.* I-II-III-IV-V-VI (Yayına Haz: N. Akbayar; Eski Yazıdan Aktaran: S. A. Kahraman). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şemsettin Sami (2007). *Kamus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tavernier, J.B. (2007). *17. yüzyılda Topkapı Sarayı* (Ed: N.Sakaoğlu; Çev: T. Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tayyâr- zâde Ata. (2010). *Osmanlı saray tarihi- Târîh-i Enderûn.* c. I (Haz. M. Arslan). İstanbul: Kitabevi.

Uzunçarşılı, İ.H. (1984a). *Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı*. Ankara: TTK.

Uzunçarşılı, İ.H. (1984b). *Osmanlı Devleti teşkilatında kapukulu ocakları I* (2. Baskı). Ankara: TTK.

Withers, R. (2010). *Büyük Efendi'nin sarayı* (Çev: C. Kayra). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yıldız, M. (2011). *Bahçıvanlıktan saray muhafızlığına Bostancı Ocağı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed (t.y.).*Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed'in sefaretnamesi* (Haz. A. Uçman). Basım Yeri yok: Tercüman 1001 Temel Eser.

İnternet Ortamında Yayınlanan Kaynaklar

Carroll, S. E. (1996). Ancient & Medieval falconry: origins & functions in medieval England. http://www.r3.org/richard-iii/15th-century-life/15th-century-life-articles/ancient-medieval-falconry-origins-functions-in-medieval-england/ (Erişim Tarihi: 25. 05. 2014).

Claes Ralamb costume book. http://ds.kb.se/?mapp=5&fil=draktbok/51 (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2014).

Le Sérail et divers personnages turcs. 1720. (Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2014). http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f49.item.r=doghangi

Yıldırım, N. (2005). Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername adlı eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) tahlil ve metin. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10728,girismetinpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 06. 02. 2014).

Wilson, M. K. (2001). Falconry: The real sport of kings. http://www.strangehorizons.com/2001/20011126/falconry.shtml (Erişim Tarihi:25. 05. 2014).